

XIII. ÉVFOLYAM
1923

Március–Április
MEGJELENIK
MINDEH-HÓ-
KÖZEPÉN.

ADULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁRS-
SÁGALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKEZTI

DR. PATAI JÓZSEF

Horváth és Halász

Divatkelme-különlegességek áruháza

Budapest, IV. Váci-utca 26. sz.

Angol és francia covercoatok, gabardinek, ripszszövésű szövetek, drapések és káltsal-
gostaraszi egyéb női és férfiszövetek dús választékban már raktáron vannak. Különösen
felhívjuk t. vezérnk figyelmét a raktárunkon lévő exkluzív törökös
selyemkülönlegességeinkre. Kérjük t. vezérnközönségüket, hogy
a fenti cikkek előnyös árairól meggyőződésük és szükségleteiket
minél előbb fedezni szíveskedjenek.

Szőrme-Áruk

saison utáni jutányos árban

BREITFELD SZÜCSNÉL

IV., VÁCZI-UTCA 10. SZÁM.

KLEIN ÉS FIA

szappanai és kozmetikai
cikkek világhírűek!

§

VII., Dob-utca 13.
Telefon: József 123-30.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Hevesi Simon: Sötétségből világosságra!	83	Dr. Kohlbach Bertalan: A Ros Medine	108
Patai József: Jakob Steinhardt műtermében	84	Poll Ernő: S szólt az Ur	109
Kaczér Illés: Elisa és a halott gyermek	87	A Steinhardt-hagada egyik lapja	109
Dr. Farkas József: A zsidók ellenségei az ókorban	89	Chád-Gádjo. Gyermekmese. Fordította Kiss Arnold	110
Pap Izsák: Uj Versek. Uram, ne kísérts meg	93	Dr. Wolf József: A bizánci császár és a rabbi	112
Az én vérem nyári zápor	93	Nagy Mici: Beteljesülés	115
Kiss Arnold: A fekete Horovitz	93	Patai József: Uj versek	
Emánuel Frances: Egy nagy sírkőre	99	Sulamit, zengő forrás	116
Echód mi jodea. Pészachi dal. (Kotta.)	99	Láttátok már?	116
Arno Nadel: Steinhardt a zsidó művész	100	Anyám lelke után:	
Max Brod: Héber lecke	101	Keriah	117
Dávid Onkineira héber epigrammáiból	101	Kadis	117
Cholnoky László: A zsidó eszpri	102	Közelebb jött a temető	117
Patai Edit: Egy régi kép előtt	106	Titkok fájó titka	117
— — A nagy hintán	106	Szent, nagy hitedet	117
Jakob Steinhardt: Valamit magamról	107	Anyám, ki ragyogsz	117
Manuello héber epigrammáiból	107	Patai Edit: Herzl naplója	118
Női hűség. — A csoda. — A nő. — Csak három nap.			

KRÓNIKA ÉS SZEMLE:

Patai József gyásza	121	Dr. S. R.: Népszerű zsidó könyvtár. Eötvös báró, Goldziher Ignác, Blau Lajos, Kiss Arnold és Gábor Ignác művei	123
Március-áprilisi ünnepi számunk	123		
Rosenak Margit	123		

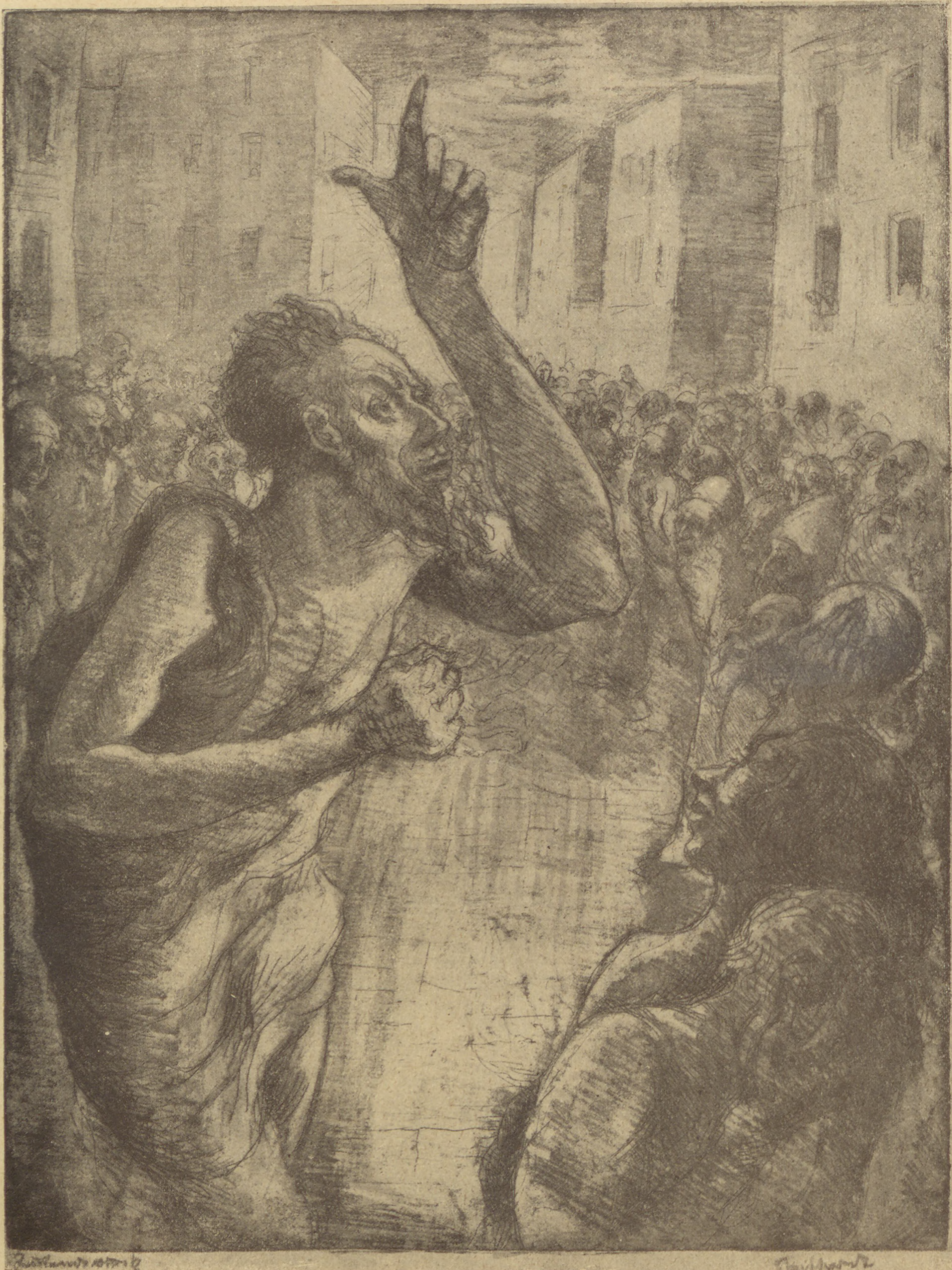
ILLUSZTRÁCIÓK:

Steinhardt Jákob (Berlin): Jóna prófétál Ninivé pusztulásáról. (Műmelléklet.)	84	Steinhardt: Chad-Gadjo (Fametszetek):	
— — Esti táj	84	— — A gödölye	110
— — Vágyódás	85	— — A macska megeszi a gödölyét	110
— — Béth hamidras	87	— — A kutya megharapja a macskát	110
— — Tél	89	— — A bot megveri a kutyát	110
— — Jób	90	— — A tűz elégeti a botot	110
— — Imádkozók	91	— — A víz eloltja a tüzet	111
— — Hazatérés a templomból	92	— — Az ökör megissza a vizet	111
— — Korcsma Litvániában	93	— — A mézáros levágja az ökröt	111
— — A beteg	95	— — A Halál megöli a mézárosost	111
— — Ipar	96	— — Az Isten megöli a Halált	111
— — Mulandóság	97	— — „Egy egyiptomi ver egy hébert”	112
— — önarcképe	100	— — „És kiáltottunk az Urhoz”	113
— — Gyertyagyújtás	100	— — Átkelés a Vörös-tengeren	115
— — Dr. Karl Schwartz arcképe	101	— — Bené Berak bölcsei	116
— — Nőé és a galamb	104	— — A hagadabeli négy fiú	116
— — Tánc az aranyborjú körül	105	— — Az egyiptomi tiz csapás. Férgék	118
— — Burgonyaszedés	107	— — Az egyiptomi tiz csapás. Sásák	119
A Steinhardt-Hagada első lapja Franciska Baruch héber betűivel	109	— — Az egyiptomi tiz csapás. Dögvész	120
		— — Ma nistane. (Fametszet.)	121
		Rosenak Margit	123

Dávid és Kanitz

angol és francia női ruha divatterem Budapest, IV., Gerlóczy-utca 11
Ruhákat hozott kelméből is készítünk. Telefonszám 169-04

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

JACOB STEINHARDT (BERLIN): JÓNA PRÓFÉTÁL NINIVÉ PUSZTULÁSÁRÓL (Rézkarca a Jóna-ciklusból).

JONAH.

Beilage des Mult és Jövő

A Mult és Jövő 1923 márciusi műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVF., 1923. MÁRCIUS—ÁPRILIS.

DR HEVESI SIMON: SÖTÉTSÉGBŐL VILÁGOSSÁGRA!

Gyönyörű szép és megható, bensősé-
gében szívhez szóló a Széder-
esték családi szertartása. Bölcs
az a szülő, aki vallási kötelessé-
gét hiven teljesíti és nem fosztja
meg gyermekét ennek a lélek-
emelő és szivetmelegítő szép ott-
honi szertartásnak nevelő és kedélybemélyedő
hatásától. Mikor künn jár az élet megpróbáltatá-
sainak fárasztó ösvényén, akkor is visszagondol
reája és a szép emlék kíséri és erőt ad neki.

Emlékezés régi szenvedésekre és isteni
megváltásra, gyönyörű lélekgazdagító vallásos
elem, bizodalmat önt a szívbe, ernyedtt remény-
lombok éltető harmata, föltámadása. Rabszolga-
ság, üldöztetés, gyűlölet emléke, „morour zeh
seanú auchlin”, a keserűség füve, amit elfogyasz-
tunk, történeti látás szimboluma, de nem jelent
kétségbeesést, akkor sem, mikor a jelen a mult
idők kommentárja, hanem reményt fakaszt és a
történelemlátás optimizmusát érleli.

Sötétségből világosságra! Az emberiségnek
vannak szomorú korszakai, mikor elveszti ural-
mát az ész, az erkölcsi vivmányok kisodródnak
az élet kormányozó erői közül, átveszi ural-
mát a téves eszmék, a rossz és háborgó indula-
tok, a beteges szofizmák, az ideges agyarkodá-
sok, a kártékony, mérgező, önámító és izgató ha-
mis jeligék és szóröppentyűk káosza, az agyak
lobosodása, a szívek kérgesedése — és elhala-
ványulnak az erkölcsi fogalmak és a jobb elvek
gyér világossága eltűnedezik és sötétség, egyip-
tomi sötétség borul az elmékre, egyiptomi sötét-
ség nehezől a magánéletre és a közéletre — és
mégis, e szomorú korszakokból van kibontako-
zás; nyúlik az éjszaka és jóllakik az ember há-
nyattatással, de a hajnalnak el kell következnie,
magától jön a pitymallat, az isteni világrend
szerint, és virrad a Keleten és még csak lassan
félénken megjelenik a komor láthatár sötétség-
tábora fölött, fölúti fejét a „hajnalözikéje”.

A sötétség színéből is lehet világosság. Vö-
rös gyűlöletek elsápadnak, kölcsönös jóindulat
egyenlíti ki a túlzásba izzított ellentéteket és a

próféta szavával szól a jobb tudatra ébredtek, az
előbb egymást gyanúsító és támadó életkörök
kölcsönös antifóniája: ha bűneitek olyanok lette-
nek is mint a karmazsin, fehéreké változnak
mint a hó és ha vöröslöttek mint a biborféreg
vére, olyanok lesznek mint a fehér gyapjú. És ha
a bűnbak, a soufre douleur, a bouc emissaire fe-
jére vérvörös szalagot köt is főpapi diszében az
egyoldalú vád, visszajön a hírnök és jelenti: mire
a hidra értünk, mely a szakadék fölött átvezet,
a biborszalag immár fehérre változott.

A napok ereje rázza a sokféle színt, ami a
gyűlölködő emberek hangulatainak háborús si-
bólete és íme a színek vegyülnek, már nem tudni
ki milyen, és íme a sokféle szín egynemű fehé-
ségbe olvadt össze. A fizikus különböző színű pa-
pírsávokat erősít egy tengelyre és hirtelen gyors
forgásba hozza és íme már nem látunk egyebet,
mint egyetlen forgó fehér korongot. Sőt ha csak
egyetlen rikító sávot erősít tengelyére és gyorsan
forogatja, már az is fehérnek látszik a forgásban.
Ezt a fizikai, optikai csodát nem egyszer meg-
tette egy-egy ügyes zsonglör a politikában is,
amikor egyetlen fordulattal vörösből fehérre vál-
tozott. Tegnap még a nemzeti fajvédelemnek
egyetlen eszközét talán a magántulajdont is le-
dőntő legtúlzottabb forradalomban látta, ma már
a nemzet javának előmozdítására csak egyetlen
módot ismer: a gyűlölethirdetést. Ez ugyan opti-
kai csalódás, a szemfényvesztés művészete, azok-
nak tudománya, akik a próféta szerint: meg-
teszik a sötétséget világosságnak — oh de a vál-
tozásoknak ez a példája megengedi azt a követ-
keztetést, hogy változhat az ember és az emberi-
ség nemesebb értelemben is és a sötétséget csak-
ugyan fölválthatja világosság!

Változnak a vádak is, a jogfosztás és üldö-
zés koholt premisszái. Tegnapelőtt még az volt
a vád, hogy te a kapitalizmus ellenállhatatlan
erejével akarsz világhatalmat szerezni mindenek-
fölött, tegnap már az lön a vád, hogy a vörös
kalapács romboló lesujtásával akarsz világhatal-
mat nyerni mindenekfölött. A vádak fölfalják
egymást, a soványak a kövéreket, és nem marad

belőlük meg más, mint egy rettenetes egyiptomi álom emléke, mely megtanít arra, hogy József-ként kell előrelátni, dolgozni és takarékoskodni, és akkor a sötétséget csakugyan fölválthatja világossággal!

Elemi erővel és önkénytelenül kell kibontakoznia a hangulatok, önzések és tülekedések zürzavarából a megtisztulás, a meghiggadás folyamatának. Nem gomolyoghatnak örökig a ködök. Nem feküdhethet rá mozdulatlanul örökre egy országra a kilencedik egyiptomi csapás, a sötétség, az elfogultság éjhomálya, mely elveszi, elzárja az emberek elől az utat, nem lehet erőt meríteni egymás megvetésének, lekicsinylésének, gyanúsításának, legyalázásának, a kölcsönös bizalmatlanságnak, az ellenséges szembehelyezkedésnek, a forró indulatoknak és a beteges izgalmaknak kráteréből. Fizikai és történelmi igazság, az Urnak világrendje, hogy a tűzhányó hegyek se okádják füstjüket és lávájukat örökig az égre, hogy elhomályosítsák az áldástosztó napot és elégessék, eltemessék a virágzó földet. „Fölragyog néktek az igazság napja és gyógyulást hoz, sugaras szárnyaival!” Az igazság napja gyógyulást hoz mindeneknek. Időleges az éjszaka. Nem tart hat örökig. Egy egészséges erkölcsi- és lét-hivatottsággal bíró nemzet láthatárán fölragyog győzedelmesen az igazság napja! Megpirkad az út — melyen át az Isten vezet *sötétségből világosságra!*

Steinhardt: Esti táj (Olajfestmény 1920).
Abendlandschaft. Paysage de soir.

PATAI JÓZSEF: JAKOB STEINHARDT MŰTERMÉBEN

életlen-e, hogy Berlinben a héber kultúra térfoglalásával egyidőben, szinte párhuzamosan, a zsidó képzőművészet is csodálatos felvirágzásnak indult? Hogy mialatt a Sächsischestrassen új héber hetilap és folyóirat megindításán munkálkodnak, egyik teremben pedig a világ minden részéről összekerült héber írók és költők a Bialik-jubileum nagyszerű előkészítésén tanácskoznak, — a szomszédos Pariserstrasse egyik műtermében átszellemült zsidó arcok vésődnek rézbe és fába, keleti zsidó típusok elevenednek meg misztikus halvány színekben, új Hagáda-képek varázsolódnak a zsidó Szabadság-ünnep évezredes szent regekönyve köré és régi próféták és mártírok víziósodnak vászonra és kartonra? Nem. Nem véletlen. Csak bele kell pillantani a dolgok lényegébe és mindjárt megtaláljuk a kapcsolatot, az összefüggést. Az a renaissance-mozgalom, amely Németországban a keleti zsidóság beszivárgásával veszi kezdetét, megizmosodik, amikor a háború, ez a népkeverő új Szancherib, elsodorja a nyugati zsidóságot messze keletre és viszont friss fantáziájú és ősi erejű keleti zsidókat hullámoztat az asszimilációban elernyed nyugati zsidóság Holttengerébe. Húsz évvel ezelőtt Lilien is Zakopanéből jött, az „ó-német” Struck művészete szintén „Das ostjüdische Antlitz” szomorú szeméből merített inspirációt. Most pedig, amikor a szovjet elől menekülő héber írók Berlint a zsidó kultúra centrumává avatták, egymásra találtak a testvérek: irodalom, művészet, költészet, festészet, zene és minden, ami a magára eszmélt zsidóság lelkét emeli, önértetét fokozza, szenvedését elszenderíti, fájalmát csillapítja és a jövőbe vetett hitét hevíti és acélozza. A „Jüdischer Musikabend” palesztinai és oroszországi zsidó melódiákkal töltötte meg a Blüthner-Saal levegőjét és a szünet alatt Nirenburg ur, a „Javné” vezetője, a kezembe nyomja a kiadásukban megjelent Zsidó Dalok könyvét, amelynek címlapját és hátlapját gyönyörű színes rajzzal díszítette L. Pasternak, aki tizenöt éven át a moszkvai képzőművészeti főiskola professzora volt, Pasternakról nagy héber monografiát adnak ki, melynek szövegét Bialik írja, viszont Bialik műveinek jubiléris kiadását az ugyancsak „keleti” származású Budko látja el artisztikus könyvdíszszel. De messze túl ezen a külső kapcsolaton és „kölcsönös kiegészítés”-en, ha nem is jelennének meg napról-napra új héber díszművek, kották és mesekönyvek a legművészebb köntösben, a legpompásabb illusztrációkkal — egy a forrás, amelyből a zsidó poézis és piktúra, irodalom és muzsika merít: a zsidó lélek, amely

felébredt mámoros álmából és visszanyerte öntudatos tisztaságát; ebben a megifjító forrásban merülnek alá az új zsidó alkotó erők, hogy tiszta ragyogással és üdeséggel indulhassanak a kiválasztottak útjára.

És ilyen kiválasztott az ünnepezt Jakob Steinhardt, akit szintén a Keletről felragyogó fény jegyeztet el a zsidóságnak. Berlini bolyongásaim alatt csaknem lépten-nyomon találkoztam a nevével. Műkiállításokon és könyvkiadásokban, Fritz Gurlitt, a Jüdischer Verlag, az „Ewer“, a Welt-Verlag és egyéb kiadóvállalatok asztalain láttam a mappáit és albumait, Arno Nadel és Perc műveit Steinhardt-rézkarokkal és litográfiákkal. A Tauentienstrassen, a Verlag Neue Kunsthandlung szalonjában éppen Steinhardt-kiállítás volt, főképen grafikai munkáiból, amelyekbe az igazgató, a kitűnő Margulies doktor, valósággal szerelmes. Az igazi Steinhardtot azonban csak a műtermében ismertem meg.

Szelid meleg szemeivel, lágy, de határozott kézzel fogad, mint valami régi meghitt ismerősét:

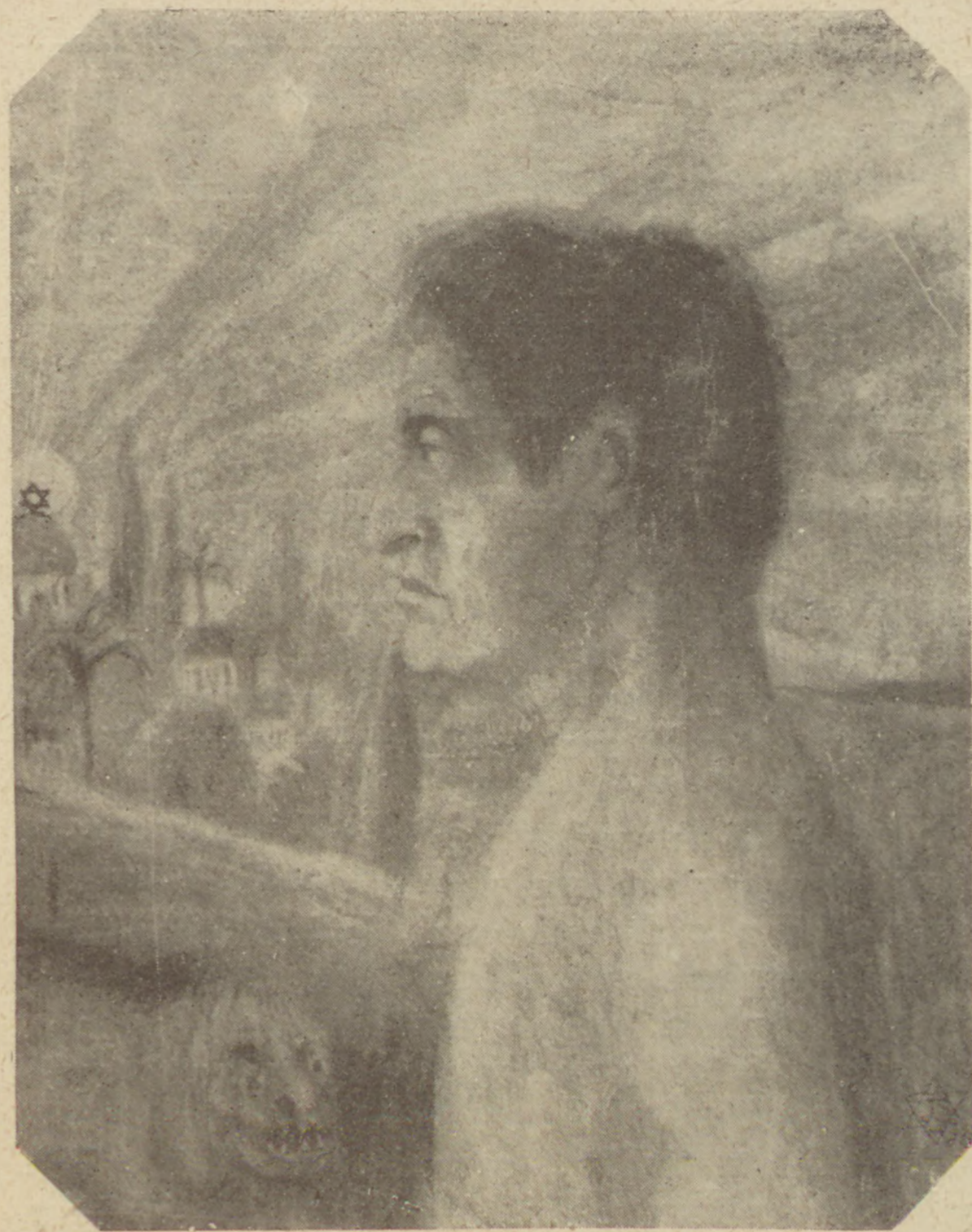
— Éppen itt van egy müncheni házaspár és két amerikai, majd együtt nézhetjük a képeket.

A műterem óriási falai tele vannak aggátva nagy vásznakkal, az ifjú mester művészi fejlődésének különböző periodusaiból. Mert a harmincöt éves Steinhardt már egy negyedévszázadja forgatja a rajzont, az ecsetet meg a rézkarcoló tűt és művészi fejlődését már különböző korszakokra osztja. Először szemembe ötlenek a naturalista korszakából származó munkák, amelyek annyira ellentétben állanak a későbbi fantasztikus-romantikus periodus alkotásaival, de távol állnak a mai expresszionisztikus-naturalisztikus irányától is. Biblikus jelenetek, fantasztikus álmok, holdas tájképek, portrék, fantáziák tárulnak elénk káprázó változatosságban, mégis csupa „igazi Steinhardt“, a nagy egyéniség bélyegével. Fiókok nyitak és mélyükből egymásután óriási mappák kerültek elő, fekete-fehér és színes körrajzok, fa- és rézmetszetek hihetetlen sokasága.

— Rengeteget dolgozott ön már, mester, — mondja az amerikai hölgy tört németességgel. „Very wanderfull“. „Unerhört imposant“, — toldja meg a müncheni. Én azonban türelmetlenül várom: mikor hagynak már magunkra ezek a művásárlók, hogy egyedül diskurálhassak el Steinhardt-tal. Ez a pillanat is bekövetkezett nemsokára. A müncheniek meg az amerikaiak másnapra ígérték újabb vizitjüket, amikor majd el is viszik, amit kiválasztottak, mi pedig bevonultunk a műterem melletti kis antik szalonba, ahol a művészt mosolyogva fogadja bájos felesége:

— Hála Istennek, az arcodról leolvastam, hogy az amerikaiak és a müncheniek nem vittek el semmit, különben nem volnál olyan jókedvű.

— No csak semmi fölényeskedés! Hiszen te is busulsz utána, ha egy képet elvisznek.

Steinhardt: Vágyódás. (Rajzolta 12 éves korában.)
Sehnsucht. Désir ardent.

— Igen, — magyarázza felém fordulva az asszonyka — olyan rosszul esik az uramnak is meg nekem is, ha meg kell válnunk egy-egy képétől. Mintha gyermekétől bucsuzna el az ember.

— Maguk fiatal házaspár, — mondom — majd később remélhetőleg reájönnek, hogy a hasonlat nem vág egészen.

— A szüleim azzal szoktak heccelni: „Steinhardtéknál gyász van, bizonyára megint eladtak egy képet!“

Körülnézek a kis szalonban, értékes antikbutorok, a falon régi metszetek, megakad a szemem az egyik képen: Mi ez? Napoleon?

— Ez az én első gyermekkorai rajzom, — mondja a mester — a nagyapámat ábrázolja, hasonlított Napoleonra, volt is benne valami Napoleonszerű. Csupa energia, nagy szellem! Én nagyon imádtam és sokszor rajzoltam. Nem nagyon hasonlít alacsony és gyenge termetű unokájára, mi?!

Meglepően kész rajz, akárcsak a mellette csüngő „Sehnsucht“, amelyet alig 12 éves korában rajzolt. Megilletődve szólok:

— Látja, mester, ebben a „Vágyódás“-ban már benne sejtem az egész későbbi Steinhardtot. Az erős kapcsolatot a zsidósággal, a sóvárgást a megváltás után, a még ifjui páthosszal elfátyolozott naturalizmust és a fantasztikum elemét. A vigyorgó fej, a Cion felé vágyó ifju előtt mintegy szimboluma az útjába gördülő akadályoknak...

Az oldalt álló szekreteren megpillantom „Kabala” című könyvemnek német kiadását, Steinhardt észreveszi.

— Szeretnék néhány rézkarcot csinálni az Ön könyvéhez. Hiszen ez az én világom is. Én is úgy szeretem a keleti zsidót az ő tüzes hitével, álmódosásaival, rajongásaival. Nagyon megszerettem őket, amikor a háború alatt Litvániában katonáskodtam. Én poseni származású vagyok, az apám már „maszkil” felvilágosodott zsidó volt, — hiszen a képről látszik, már a nagyapám is az volt, — de amikor Litvániában jártam, úgy éreztem, ezek az igazi zsidók, a nagyok, a tiszták, a szépek, a szentek, a lélek-zsidók . . .

Csengettek, egy szolga próbanyomatokat hozott. A művész lassan, óvatosan kicsomagolja:

— Nézzük meg együtt!

Az új Steinhardt-Hagada nyomatai voltak. Csodálatos egy mű, melyhez fogható jelentőségű kevés akad a zsidó művészet történetében. A serajevoi, mantuai, prágai Hagadák mellett elfoglalja ezentúl a helyét a Steinhardt Hagada, amely a művész nevét a halhatatlanság szárnyaira emeli.

— Drága mester, semmiért sem irigylem, csak ezért a Hagadáért! Az ön naturalisztikus, romantikus, fantasztikus és expresszionisztikus képeinek jövő sorsát nem tudom! Mi kerül bele a históriába, mi lesz az enyészeté, ki mondhatná meg? Michel Angelo a sixtusi kápolna falára festette hatalmas bibliai kompozícióit, a falak beitták a festéket, a színek lekoptak, a vonalak megrepedtek és ma csak halvány reprodukciókból sejthetjük az eredeti szépségüket, a Hagada nem holt falra írt kép, nem szétmáló vászonra vagy repedő deszkára festett jelenet, hanem élő könyv, amely minden tavasszal feltámadását ünnepli, akár csak a természet, minden pészachkor előbujik a téli dermedtségből és rügyet hajt a szivekben és virágot illatoztat a lelkekbe. Ezzel a Hagadával ön halhatatlanná tette a nevét . . .

A művész igyekszik elhárítani a dicséretet:

— Ez még a jövő titka!

Együtt lapozgatjuk a levonatokat. A héber szöveget Franciska Báruch rajzolta archaisztikusan, a tóra szokásos betűinek stílusában. Az elrendezés, a képdisz, a fametszetek Steinhardt mesterművei. Ezek a metszetek is világítanak és muzsikálnak, mint ahogy Arno Nadel Steinhardt egyéb fametszeteiről megállapítja. Nézzük csak az első képet (mellékesen: milyen szép és artisztikus az egész oldal az iniciálás betűelhelyezéssel!) „Rabszolgák voltunk Egyiptomban”, Bene Berák bölcsei ülnek és beszélgetnek az egyiptomi kivonulásról, míg el nem jönnek a tanítványaik, mondván: „elérkezett a reggeli Semá-ima ideje”. A bölcsek elmerülő, félig felésmélő tekintete, az ajtón félénken és tisztelettudóan bekukkantó tanítványok, az összenézés,

az egész jelenet drámai erővel hat. És mennyi fény! Fényt áraszt a függőlámpa, fény omlik be az ablakon és a félig nyitott ajtón. És milyen ritmikus az egész kompozíció! A másik oldalon ott a hagadabeli „négy fiú”, egészen eredeti felfogásban. A „bölcse” aféle ó-német zsidó tudós, a „gonosz” is német sisakot hord, az „együgyű” mintha csak Dürer egyik fametszetéből ugrott volna elő. Különösen érdekes a „gonosz”.

— Ez a német antiszemita, — mondja Steinhardt mosolyogva, — talán valamikor kihal, hát legyen megörökítve!

— Nálunk az antiszemita a harmadik fiú, az „együgyű”. Vagy talán a negyedik „aki nem tud kérdezni”, mert folyton csak azt kérdi: „Mi lesz a zsidókkal? . . .”

Nem tudok a Steinhardt-Hagada nézésével betelni. Milyen nagyszerű az a lap, amely ezt a mondatot illusztrálja: „Vaniceak el Adonaj előhénu”. (És kiáltottunk az Urhoz, a mi Istenünkhöz.) Milyen magávalragadó hatalmas kifejezése az eget ostromló kétségbeesésnek! Aztán az egyiptomi tiz csapás naiv megérzékítése; és a monumentális lap a Vöröstengeren való átkelésről az elől fellélegző óriási alakkal és a háttérben a fölkelő nap sugaraiban ringó tevével. És a Chad Gadja bájos tiz rajza, amely csupa elevenesség, még a bot is meseszerűen megelevenedik, fej, kéz, láb. A tüzet mintha valami sárkány okádná. A Steinhardt-Hagadában megvan minden kellék arra, hogy a nép Hagadája legyen, nemcsak a műértőké.

Az egyik sarokban a falon észreveszek egy bekeretezett érdekes biblikus kézimunkát. Mésziről úgy hat, mintha festmény volna. Steinhardt rögtön magyarázni kezd:

— Párszázéves darab. Régi családi ereklye. Talán ettől az őszükanyámtól öröklődött át belém a festői véna. Nézze, biblikus téma teljesen expresszionista felfogásban. Mintha csak engem akarna igazolni! Régi meggyőződésem, hogy a művészetben csak folytonos visszatérés van, örök kifejezési formák ismétlődése. Itt egy kis fényképgyűjteményem régi litvániai sírkövekről, — a háborúból hoztam (ez volt az én hadizsákmányom), — tessék nézni, milyen modern mindez! Milyen artisztikus gyönyörű formák. Milyen művészi érzék a megvetett „litvák” zsidók között. Tanulhatnak tőlük a modern európai zsidó temetők művészetet! A keleti zsidónak nemcsak zsidó lelke van, de zsidó artisztikuma is.

— „Mesterek, érkezett a reggeli Semá ideje!” — idézem tréfásan. — Hogy elmúlt az idő! És még ki sem válogattuk a Steinhardt-szám anyagát.

— A Mult és Jövő Steinhardt-száma részére, higgye el, szivesebben adom oda a képeimet, mint az amerikaiaknak. De most már későn van. Majd legközelebb!

KACZÉR ILLÉS: ELISA ÉS A HALOTT GYERMEK *)

Amikor látta, hogy semilyen csudatétele nem használ, sem varázslóbotja, sem palástja, amely Thesbites Illésről szállott rá, felhágott az ágyra s a halott gyermekre feküdt. Száját a szájára illesztette, szemét a szemére, kezét a kezére, egészen ráborult, míg a kihült test meg nem melegedett.

Leszállott, megállt előtte, gyengéd ujjal felfeszítette álmosodó szemhéját, ránézett és szólt:

— Akarom, hogy felkelj!

A kis halott szemhéja vissza-lecsukódott. Semmi egyebe nem mozdult, se szája, se gyenge viaszos orrcimpája, de az összeérő pillák mintha beszéltek volna:

— Nem!

— Akarom! — mondta Elisa. — Akarom, hogy ébredj!

Ujra felfejtette a gyermek szemekárpitját, rajtatartotta vaskos hüvelykjét, hogy le ne hunyódjon és halkán, de keményen ismételte:

— Akarom, hogy felébredj!

A halott szemén homály. Ami fény van körülé, megfagyott harmat a bimbón. Nem mozdul, nem figyel, nem enged. Csak néz a szent férfiú szemébe s a szent férfiú tudja, hogy ez a meredt nézés azt mondja:

— Nem!

— Nem akarsz? — kérdezte szeliden és ráfüggesztette bozontos fejét. Csak az arca volt bozontos, a feje egészen kopasz s a kopaszsága világított, mint egy lámpás.

— Nem akarsz? — gügyögött neki. — Miért nem akarsz?

A halott csak néz s a nézése konok felelet:

— Nem!

— Miért nem akarsz? Az éjszaka rég elmúlt és odakünn magasan áll a nap. Nem kelsz fel, gyermekeim?

— Nem!

— Félsz az erős naptól, tudom. Az szédített el, hogy künn voltál a mezőn az aratóknál. A nap tüze szédített a halálba. De most ne félj. Izmosná teszem a fejcskédet, mint a bronz, olyan lesz: mint askeloni Tóbiás homloka. Láttad askeloni Tóbiást? Erős barna legény, hatalmas kaszájával elől aratott — olyanná teszlek, ha felkelsz. És a napnak meghagyom, hogy terád szelidebben süssön, mint másra.

— Nem!

— És ma megint kimehetsz az aratáshoz, mert nincsen még vége. Ugy-e tetszett neked? Ugy-e szép? Danolnak a lányok, a hangjuk lágyan csurog, mint a méz és a legények hangja, mint a barna olaj. Nyissz, hogy villog a sarló,

*) Mutató Kaczér Illésnek rövidesen megjelenő „Elisa és a halott gyermek” című kötetéből.

huss, hogy omlik és elfekszik a kalász. Azért fekszik olyan békésen, mert megérett, az érett kalász elpergeti a magját s a mag vágyik vissza a földbe . . . de te, zsenge kis kalászom, alig dugtad ki a fejed és máris? Kelj fel, kisfiam, még nőned kell, magasodnod, erősödnöd és barnulnod a napon, ébredj fel, édes gyermekem.

— Nem!

— Na ne légy olyan makacs, fel kell ébredned, ha mondom; fel kell kelned, ha akarom. Az én akaratom erősebb, mint a te makacsságod és annál a konok hatalomnál is erősebb, aki téged a halálban fogva tart. Én szólítottalak életre, amikor még a semmiben voltál, mert az atyád vénember volt és az anyád meddő; én most azt akarom, hogy ne menj vissza a semmibe: maradj itt és élj. Akarom!

Steinhardt: Béth-hamidras (1921).

Felemelte a két kezét, eltárta s a levegőbe sujtott velük. A gyermek félszeme lecsukódott. Amikor ránézett Elisa, úgy rémlett neki, csufolódik a halott.

— Avagy nem a semmiben voltál? — kérdezte s a hangjában növekvő gerjedelem reszketett. — És nem a semmiben vagy-e mostan? A kék mezőn csatangolsz s a csillagokat szagátod és szagolod? Az opálos fényben futkosol és hancuzol az égi állatokkal? Hallgatod a szent énekeseket, a recsegő trombitákat és a nyájas hegedűket? Bámulod a szivárványt, az Uristen kezívét, vagy utánanézel a tüzes szekérnek, amely Illést sétáltatja odafenn?

Nézte a halottat és hallgatott. Magába gubbaszkodva hallgatag hallgatott. Megrezzent és kiabálva, szinte énekelve szólott:

— Akárhogyan vagy és akármit csinálsz, bármilyen csudálatosságokat látsz is, akarom, hogy felébredj és éljed az életet.

Feltámasztotta a leomlott pillát és belemeredt a bágyatag szembe.

— Te azt hiszed, hogy *az ott* a szép, holott szép a föld és szép az élet a földön. Ha ottmaradsz, bánkódni fogsz az életért, amit itthagytál az elején, az ifjú buzgó és rajongó életéért, a férfi szerelmes és munkás életéért, az apa büszke és aggodalmas életéért, az öreg ember bölcs és fájdalmas életéért, örökéletedben fájni fog az élet, amely ittmaradt s amit nem ismertél soha. Hiába látod és éled most mindazt, ami az élők ismeretlen, majd eljön hozzád a vágy és megnő a sarkod nyomában, mint az estvéli árnyék: vágyakozni fogsz az élő élete után, amely neked örökkön az ismeretlen élet marad. Rezdületlen meredt a pillák holt sörtéje Elisára; a szem, amely mozdulatlan maradt, egyre azt mondta: nem! De Elisa csüggedetlen volt. Megsimogatta a hideg arcocskát, a hűvös homlokot, az elhült kezét, édes szóval költögette a halott gyermeket:

— Ébredj, kisfiam, no kelj fel. Holnapra megérik a füge; a datolyapálma megrázza magát és eléd hullatja gyümölcsét. És a szőlő, fiacskám, a szőlő. Nevet a szőlő a dombokon. kéken nevet, violán, pirosan és feketén és leküldi jószagát a völgyre. Hallod? Az utcán már bön-gatják a kádakat s a hordón is erősítik az abron-csot, mert holnapután kezdődik a szüret. Az egész város ott lesz. Sunem minden gyereke, az édes must ellepi az arcukat, mint a kacagás. Nem akarsz ott lenni?

A gyermek álla, homloka, halántéka a próféta arcába merevedik. Hallgat vagy figyel? A próféta nem tudja, a hangja bizonytalanná válik.

— Láttad már Jeruzsálemet? Nem láttad. Téged nem vittek az ünnepi zarándokok, mert gyenge még a lábad és messze az út Sunemtől odáig. Pedig áhitva áhitottad látni a várost. Sok ives kapuja mint az oroszántorok, köfala mint a páncél és tornyai, mint az őrizők erős sisakjai. Milyen szép az Ezerpajzsok-tornya s milyen kevély a két torony a Strázsaálló-kapu felett! A templom, a királyi kert, az oszlopos lépcső és Milló, Salamon városa, milyen csudálatos! A főpap mellén arany és drágakő, a pitvarban énekelnek a léviták és a roppant bronzszlopokon túl ünnepel, nyüzsög a nép. S a piacon Sidon és Tirus sok-sok vásárosa és Sarepta bohókás varázslói, kiken mulat és álmélkodik a sokadalom. És ezer szent dolog és ezer látnivaló. Kelj fel, fiam, jövő héten elmegyünk Jeruzsálembe, mindent látni fogsz s ha hazajössz, elmeséled a társaidnak, akik bámulni fognak és irigyelni.

A gyermek arca nem mondott semmit. A halál szederjes ólompókhálói kuszálódtak rajta, szemmel alig láthatóan, rejtélyesen.

— Hát nem ébredsz? — kérdezte a szent ember remegő indulattal — nem kelsz fel? A köldökömig érsz, de ha felkelsz, megnövesztelek,

egyszerre magas leszel, mint egy felnőtt férfiú, kis szőke szakálad lesz és bajuszod s a nagyokkal fogsz beszélgetni komoly dolgokról. A legszebb sunemita lesz a menyasszonyod, ti lesztek a legszebb mátkapár a városban. Vagy nem ezt akarod? Sisakot kapsz a fejedre, vértet a melledre, fekete egyiptomi mént magad alá, indulsz a harcba a filiszteusok ellen és Moáb ellen és győzni fogsz. Vezér leszel, fejedelem leszel, pálmápalotában fogsz lakni, szagos cédrusok közt pihensz, rabszolgák legyeznek és rablányok danolnak neked. Vagy nem ezt? Te leszel az első szüretes, a te puttonyod lesz a leghamarabb tele szőlővel, a te kádad habzó musttal. Nem kelsz fel? Vadász leszel, izmos vadölő, oroszánra és párducra lesel a sivatagon és ha hálót vetsz a vízbe, a legkövérebb halak csődülnek belé. Nem ezt akarod? Gazdag kalmár leszel, tevéid és hajóid idegen országokban rakodnak, fűszerrel, bársonnyal és elefántcsonttal. Mesterember akarsz lenni? Kötélverő? Vagy takács? Te dobálsz a legügyesebben a fonalat s a király szőnyeget te szövöd. Vagy kovács leszel, hatalmas pörölyöd alatt csillagokat tüzel a tüzes acél s műhelyed ajtajában gyerekek báméskodnak. Vagy öszvérhajcsár leszel s az ostorod akkorát pattog, mint a villám, vagy ha akarod kocsis és olyan két lovad lesz, amely repül veled végig az utcákon, mint az ige az igazsággal.

A halott hallgatott, a próféta szava rekedten kiáltozott:

— Nem akarod? Semmit sem akarsz? Fel kell kelned. Megígértem, hogy felébresztelek és fel kell, hogy ébredj. Vagy nem, nem ígértem meg neki, de elémborult, a térdemet ölelte, jajjal veszékelte és rámemelte fájdalmas arcát. Nem tudtam nézni. Eltökéltem, hogy idejövök hozzád és feltámasztalak. Az égi hatalom legtitkosabb erőit éreztem a szívemben és tudom, hogy te hallod a szavamat. És látom a szemedet, hallod, hogy sir ő odakünn a küszöbön, már alig van hangja, mert egész éjjel sirt, de te hallod. Nem akar elengedni, mert te vagy az ő egyetlen, nem akar a föld ölébe ejteni, a maga ölében akar tartani, még játszani akar veled az anyád. Hallod-e, az anyád!

Elisa felkapta a fejét. Mit mondott? Még nem mondta ki Isten legfenségesebb nevét, legtitkosabb és legfélelmeesebb nevét, ezt a végére tartogatta. Erre biztosan felébred a halott. De már most is mondhatott valamit ebből a rejtelem-ből, mert a gyermek szemében az élet tüze gyult ki. Az arca elevenedett, a szája mozgott. Mondott valamit? Csak azt mondta: *az anyám*.

— Él! — kiáltott a próféta. — Él! Él! Él!

Már élt a gyermek, már felült halotti ágyán, már körülnézett, már nevetett az élet a szemében:

— Anyám! Hol vagy anyám?

Elisa megtörölte kopasz homlokát, ment és kinyitotta az ajtót.

zsidóság nagyon tekintélyes helyet foglal el az ókori történetírók, filozófusok, vitatkozók, szatirikusok és nagy gondolkodók irataiban. Nincsen egy híres író sem, mondja Reinach Theodore:

„Textes d'auteurs grecs romaines relatifs au judaïsme” című klasszikus művében, aki nem érintette volna a zsidó kérdést. A szerző az említett művében kb. 200 szemelvényt közöl, amelyek 100 szerzőnek kivonatolt termékei. A tanúbizonyságoknak ily nagy számú gyűjteménye, tekintélyes számánál fogva is képes érdeklődést kelteni, de annál inkább a gazdag tartalom, amelyet ezek a szemelvények magukban foglalnak. Érdekes és tanulságos meg tudni, hogyan gondolkoztak a mi népünk-ről azok a nemzetek, akikkel érintkeztek. A vélemények kiváltottak érzelmeket és az érzelmek előbb-utóbb cselekedetké alakultak át. Ha tehát megismerjük a görögök és rómaiak véleményét a zsidóságról, akkor egyuttal meg tudjuk azt is, hogyan bántak a mi őseinkkel az ókorban. Sőt a régiek véleménye a zsidóságról és kormányzásuk módszere, az antik műveltség törvényeivel egyetemben, átmentek a kereszténység és a művelt államok tudatába és törvénygyűjteményeibe. És így feltárul előttünk a történeti fejlődés eleven folyamata. Tacitusnak egy megvető nyilatkozata, Posidoniosnak vagy Solonnak könnyelműen hangoztatott hazug vádjai visszhangot találnak a mai antiszemita sajtóban. A halottaiból feltámadt Apion a mi napjainkban ír szennyiratokat és gyűlölködő hirlapi cikkeket a zsidók el-

len. És a régi kétezer év előtti balítélet, új köntösbe öltözve, kivételes törvényeket szab és áldozatokat szed a legujabb korban. A régi vádak kétféle irányban mozognak: azt hangoztatják, hogy a zsidóság elkülönítette magát vallási és társadalmi téren.

Vallásilag teljesen elütnek a többi ókori népektől, mert ők nemzeti Istenüket tisztelik és imádják és kivüle senki más. A többi népek isteneinek létezését pedig tagadják. Miért nem akarják tiszteletben tartani azoknak az országoknak (bálványait) isteneit, melyek egyenlő polgárjogot adtak nekik? Az állami istenek megtagadását *hazaárulásnak bélyegzik*. (Tacitus). Miért rombolják le Zeusz Istennek oltárait és Jupiter szobrait és megtiltják az idegeneknek, a pogány-

Steinhardt: Winter (Holzschnitt.)

Tél. (Fametszet, Fr. Gurlitt Berlin.)

Hiver.

A Verlag Neue Kunsthandlung Steinhardt-monografiájából

nak, a szentélybe való belépését? A filozófusok kihívónak és vakmerőnek mondják a zsidóságot, amiért a maga Istenét megteszi az egész világ-egyetem Istenének és vakmerőségében merészkedik azt állítani, hogy az Isten az ő képzeletének eredeti szüleménye, kiváltságos találmánya. A görög bölcsészek csak nem fognak leckét venni a jött-ment Mózesből és hiveitől?

A zsidók vonakodnak a római császárok tiszteletére rendezett bálványimádási ünnepélyeken résztvenni; ez egyenesen a lázadáshoz és hazaáruláshoz vezet. Apionnál a zsidók *hitetlen atheisták*, mert megvetik a pogány isteneket.

A zsidó vallás szertartásai és a hitélet gya-

Steinhardt: Jób.

Olajfestmény 1918.

Hiob.

korlása maguk után vonják a pogány világtól való teljes elszakadást. Ezt hibául, sőt bűnül rójják fel a zsidóságnak; mint Hámán egykoron: „Él egy nép szétszorva és elszéledve a többi népek között, birodalmad valamennyi tartományaiban, törvényeik pedig különböznek a többi népek törvényeitől és a király parancsolatait nem teljesítik; a királynak mitsem ér, hogy meghagyja őket”. (Eszk. III. 8.)

Csak nem gondolja a zsidó kisebbség a maga hivalkodó kevély elbizakodottságában, hogy meg fogja téríteni az egész világot és sikerülne neki a görög kulturát megsemmisíteni?! Bosszankodnak azon, hogy a zsidók nem esznek a pogányokkal egy asztalnál, nem akarnak résztvenni já-

tékaikban, olympiai gyakorlataikban és nem lépnek házasságra pogány nőkkel. Így keletkezett az a vád, hogy a zsidók embergyűlölők és kegyetlenül bánnak az idegennel.

A fajvédelmi elmélet a gazdasági alapon berendezett, modern antiszemitizmus és a vallási türelmetlenségből táplálkozó zsidógyűlölet ismeretlen maradt az ókorban.

A mesék szövése és a legendakör is megtették a hatásukat. „A rühös és bélpoklos zsidó”, akit Egyiptomból kikergettek, réme lett a népnek. A dajkamesék a zsidóval rémítgetik a gyermekeket. Alexandriában ringott ezen dajkamesék bölcsője, ahol a zsidók boldogulása felkeltette a szegény görög retorok és tanítók irigységét. Nagyon jellemző, hogy a zsidóság ellen egy egy hellenizált egyiptomi Manethon nevű pap intézte az első támadást, aki Josephus Flaviust, a zsidó történészt, rábirta a „Contra Apionem” című vádirat megszerkesztésére. Manethon pap nevéhez fűződik az egyiptomi zsidóüzés meséje, ami a szentírási egyiptomi kivonulás történetének teljes ellentéte; mese a tisztátalan, rühös és bélpoklos zsidókról. Utána Manethon pap mondotta Hecatenek Abderából, aki azt mesélte, hogy a zsidókat egy „Amenophis” vagy „Bocchoris” nevű király száműzte Egyiptomból. Ezt a mesét megtoldva és kiszinezve elmondják újra Posidonius, Chaeremon, Lysimaqus és Apion. A római írók; akik az antiszemitizmus dolgában mint a görögök engedelmes és fogékony tanítványai bizonyultak, a zsidóság eredetére nézve ugyanazt tanítják, mint mestereik, a görögök. Minden, ami zsidó, a gúny tárgyát képezi. A zsidók teste a rühnek és a bélpoklosságnak van alávetve. Mózes az ő nevét a keléseitől kapta, amelyek testét elborították. A szombat is egy daganattól kapta a nevét, amely a pusztában a zsidók lágyékain keletkezett. Ez a bőrbetegség okozta a zsidóknak a disznóhús élvezetétől való tartózkodását. A zsidók piszkosak és rossz szagot terjesztenek, mert sokat böjtölnek. A mai pogányok is innen kölcsönözték a „bűdös” megszégyenítő jelzőt.

Állatiasak, Marc Aurelius szerint, érzéketlenek és elfásultak a zsidók és a legtehetetlenebbek az összes barbár népek között. Soha nem produkáltak nagy embert a művészet vagy a tudomány terén. Műveltségük kezdetleges, kölcsönzött és újkeletű. Ami a jellemüket illeti, egészen ellentétes vonásokat tulajdonítanak nekik: gyávaságot és vakmerőséget, alázatosságot és makacsságot, önmegettartóztatást s élvhajhászást, önfeláldozást a haza iránt és hazaárulást, egy lélegzett alatt. Tacitus az élvhajhászást és Hadrián a kapzsiságot rójják fel bűnül a zsidóságnak. A zsidók, kalózok, kalmárok és koldusok gyűlevész népe. Törvényeik bűnökre tanítják őket és ezt ők *vallásnak* nevezik. Alig lehet náluk néhány erényre bukkanni; egyedüli erényük

a családi szeretet. Nagy gonddal nevelik gyermekeiket. Még azt is magasztalólag lehet róluk kiemelni, hogy kiméletet tanusítanak az állatokkal szemben. Különben kegyetlen és kiállhatatlan faj, a nemzetek söpredéke és utolsója. A vallásos gyakorlatok közül ismerték: a szombatot, a circumcisiót, a szent szövetségbe való felvételt, az étkezési törvényeket és a sertéshús tilalmát, melyet nevetségessé tettek.

Mindenféle félreértésre szolgáltatott okot az a körülmény, hogy a tóra megtiltotta az idegennek a szentélybe való belépést. Egy egész legendakör keletkezett a szamar körül. A zsidók imádják a szamarat, először, mert Typhon Istenüknek szentelt, kedvenc állatja volt; másrészt azért, mert az mutatta nekik az utat a pusztában a forrásvízhez és ez mentette meg őket a szomjhaláltól. Azért őriztek templomukban szamarfejet és Mózes is a szamar hátán ülve ábrázolták; ez a szobor a szamaron ülő Mózes szobra, a szentek szentjének misztériuma, melyet az idegenek előtt rejtegettek. Apion szerint minden évben, Damokritos szerint minden hét évben elfognak egy idegent, — görögöt, — kihizlalják és lesaktolják és vájkálnak a barbár görög beleiben és szentül megfogadják, hogy ezentúl is teljes szívből fogják gyűlölni a görögöket, ez a rituális gyilkosság eredete.

Különben szólaltassuk meg magukat a szerzőket és hallgassuk meg véleményeiket. A görög íróknál a Nagy Sándor utáni írók jönnek tekintetbe. A latin íróknál pedig Cicerótól indulok ki.

Anaseas Patrasból az első író, aki regél nekünk a zsidó templomban imádozt szamarfejről. Ugyanazt a mesét feltalálják Apollonius Molon, Posidonios, Damokritos, Apion és Tacitus. Később a keresztényeket illették ugyanazzal a váddal a pogány írók, amely ellen Tertullian védelmébe veszi a kereszténységet. (Tertullian Apol. 16. Ad nationes I. 11.)

Posidonios Apameából elbeszéli, hogy Antiochus király VII. Siedetes ostrom alá vette Jeruzsálemet Hyrkan János uralkodásának első évében (135—134.) A zsidók mindaddig ellenálltak, amíg élelmiszerük ki nem fogyott. Azután kénytelenek voltak követeket küldeni a béketárgyalások megkezdése végett. Antiochus barátai azt tanácsolták a királynak, hogy kerítse hatalmába a várost erőszakkal és semmisítse meg a zsidó fajt. Mert az összes nemzetek között ez az egyedüli nép, amely nem akar barátkozni a többi népekkel és a maga ellenségeinek tekinti azokat. (A zsidó misantropia és idegengyűlölet, — vádját, — hangoztatják még Hecate Abderából és Manethon pap.) A király barátai arra hivatkoztak, hogy a zsidók ősei, az istentől gyűlölt izraeliták, ki lettek utasítva Egyiptomból. Testük ruhával és kelevénnyel borítva, mint veszélyes idegenek, nem kívánatos elemek, össze lettek gyűjtve és kitoloncoltatták az ország határain kívül és

megtisztították tőlük egész Egyiptomot. Azután birtokukba vették Jeruzsálemet és megalapították a zsidó nemzeti államot, ahol folytatták gyűlölködő politikájukat a többi népek ellen. Oly törvényeket hoztak, amelyek szerint idegennel egy asztalhoz nem ülnek és jóakaratot irányában tanusítani nem szabad.

Tanácsosai még arra is utaltak, hogy a király egyik öse, Antiochus Epifanes, is gyűlölte a zsidó fajt. Ő volt az, aki elfoglalta Jeruzsálemet. Behatolt a szentek szentjébe, ahol talált egy szobrot, amely egy szamaron ülő hosszú szakállú aggastyánt ábrázolt, aki könyvet tartott kezében. Az nem lehetett más mint Mózes,

Steinhardt: Imádkozók. (Olajfestmény 1919 Zerkow) En prière.

aki mint törvényhozó törvényeket szabott Izrael népének. Antiochus honalapítójuk szobra előtt Istenük oltárán sertést vágatott le és annak vérével bemocskolta az oltárt. Az ott talált szent könyveket elégette. Az örök mécsest eloltotta. A papokat arra kényszerítette, hogy egyenek az áldozat húsából. Ezekkel a szavakkal tüzelték a királyt, hogy irtsa ki Izraelt a föld színéről. A király azonban nagylelkűség és könyörülettel áthatva, azzal elégedett meg, hogy tuszokat vitt magával és leromboltatta Jeruzsálem falait. (Josephus Flavius megerősíti a város falainak lerombolását. Ant. jud. XII. 5. 4.)

Apollonius Molon, Cicero tanítója, írt egy könyvet a zsidók ellen, amelynek néhány töredéke maradt reánk.

Steinhardt: Hazatérés a templomból
Rückkehr aus dem Bethause (1921).

A kis szennyírat ugyanazokat a vádakát hangoztatja, melyeket már ismerünk. Atheizmussal, türelmetlenséggel, idegengyűlölettel vádolja őket. Vallásunk nevetséges babona és erkölcstelenség! A zsidó jellemvonásai: gyávaság és vakmerőség, hitetlenség és hitványság.

Diodoros Siciliából azt állítja, hogy a circumcisio egyiptomi eredetű és azzal akarja bizonyítani, hogy a zsidók Egyiptomból származnak. A zsidó Mózes hirdette, hogy törvényeit Istentől kapta. Lehet, hogy ezek a törvényhozók rendkívüli, isteni tehetséget tulajdonítottak maguknak, melyeket a népek szolgálatába állítottak. Lehet, hogy azt gondolták, hogy a nép feltétlenül engedelmeskedni fog azoknak a törvényeknek, amelyek a legmagasabb tekintélytől: Istentől erednek. A szerző beszéli, hogy Aristobul felkérte Pompeiust, a római hadvezért, aki éppen 63-ban (e.) Damaszkuszban tartózkodott, hogy segítse őt a testvérharcban Hyrkan ellen. Ez a végzetes lépés maga után vonta a rómaiaknak Juda belügyeibe való beavatkozást és végső következményképp Izrael leigázását. (70). A szerző azt állítja, hogy az ország nagyjai megjelentek a küldöttségben Pompeius előtt. (Josephus másképpen adja elő a damaszkuszi találkozást.) (Ant. jud. XIV. 3. 23.)

Damaszkuszi Miklós, Herodesz király tanácsosa (64 e.) megemlíti, hogy Antiochus VII. Sidetes háborút viselt a pártosok ellen. Akkor Hyrkannak, makkabeusi király, közbenjárására két napi pihenőt tartott Jeruzsálemben, ahol éppen szukkoth ünnepét ünnepelték (129-128 e.) Akkor is a szukkoth ünnepe vasárnapra esett, mint az idén. Ugy, hogy az egész hadsereg a zsidók kedvéért két napig pihenőt tartott. (Vallástörténeti szempontból ez a feljegyzés nagyon fontos.)

Strabo (60—25 e.) írt történeti feljegyzéseket. A cyreai lakosságról beszélve, érinti a zsidókat. Ezek behatoltak minden államba és nincsen olyan ország, ahol nem fogadták volna be őket. Mindenütt uralkodnak. A cyreneiek az egyiptomiak fennhatósága alatt állnak. Mindenben utánozzák főnökeiket, különösen a zsidók iránti rokonszenvvel tüntetnek. Sokan a zsidók közül letelepedtek Egyiptomban, ahol külön államot alkotva az államban, megóvták szokásaikat, hagyományaikat és törvényeiket. Részükre lakóhelyül külön tartományokat jelöltek ki. Alexandriában egy külön városrészben, közel a királyi palotához, laktak. Élükön állt az etknark, aki intézi az ügyeket, bíraskodik pörös ügyekben. Örökdi a szerződések betartását és a törvények végrehajtása felett. Teljes önállósággal bír, mint egy független állam uralkodója. Mózes után, — meséli Strabo — a főpapi méltóság fanatikusok kezébe került, akik zsarnoki módon uralkodtak. Ekkor a dolgok teljes változáson mentek keresztül. A fanatikusok ráerőszakolták a népre az önmegettartóztatást, az étkezési törvényeket, egyes eledeleknek a tilalmát, a circumcisiot és a kastrationak egyik nemét, az u. n. incisiot. A zsarnoki hajlamukkal pedig együtt jártak a vallási háborúk. Felkelések és forradalmak állandóan napirenden voltak, amelyek elpusztították Juda birodalmának jelentékeny részét és a szomszéd népek területeit. Az uralkodó osztály hatalmába kerítette az idegenek javait. Elfoglalta Szíriának és Phoenicia országának termékeny földjeit. Mégis a szentváros képezte a szomszéd népek állandó vonzalmának tárgyát. Ahelyett, hogy elátkozták volna mint a zsarnokság melegágyát és székhelyét, odazarándokoltak és rajongó tisztelettel vették körül és imádták Isten szentélyét. Ilyenek voltak Mózes utódjai! Eleinte jóindulattal viselkedtek, később megromlottak és elfajultak. Nagyon érdekesen írja le Jeruzsálem bevételét Pompeius által (63 e.), amely állítólag Jom kipur napján történt volna. Strabo a szombat alatt böjtnapot ért. (A régi pogány írók mind abban a tudatlanságban szenvedtek, hogy a szombat böjtnapot jelent a zsidóság számára. Josephus szolgálai módon másolta le Strabo írásait s így csuszott be ez a hiba, melyet mind a mai napig az iskolákban tanítanak, hogy Jeruzsálem Jom kipur napján esett el. Tévedni emberi dolog; nemcsak bíró követhet el justicmordot, hanem a historikus is szokott tévedni.)

Fontos történeti adatot közöl Tiberius császár udvari tudósa Thrasylle Mendesből, aki kitünt mint matematikus, asztrológus és bölcsész. (Mk. 36.) A zsidók Egyiptomból való kivándorlását 1666-ra teszi, amely adat nem egyezik Josephussal. Manethon pap után idézi Josephus (L. A. I. 32.) alexandriai Chaeremont, aki Nero császár tanítómestere és az alexandriai

híres könyvtár igazgatója volt. Ugyanazt a mesét mondja el a zsidóknak Egyiptomból való kikergetéséről, mint elődje, Manethon. Elbeszélése három pontban különbözik elődjétől: 1. a kiűzöttek számában, 2. vallási okokra vezeti vissza a király eljárását, 3. másnevű pap ingerli a királyt a zsidók ellen. (Folytatjuk.)

Pap Izsák: Új versek

URAM, NE KISÉRTS MEG.

*A prófétás lángok újra gyúlnak, égnek,
Én Uram, Teremtőm, újra ne kísérts meg.*

*Kitéptem szivemből minden zengő lángot
S valami bús szikra ma rám sziporkázott.*

*Hullt évek avarja betakart, elrejtett,
Voltam Neked elbűjt, magamnak felejtett.*

*Ezer bűn-téglával elfalaztam lelkem,
Ne engedd, hogy vérem rajtuk átserkedjen.*

*Zúduló pataknak építettem gátat, —
Jaj, veri a töltést, jaj, föléje árad.*

*Mélyre ásott szivek ma, újra dobognak,
Ébrednek verői széttépett doboknak.*

*Rozsdavert ekéken szántás vágya reszket,
Hült kohók hevülnek, — ne engedd, ne engedd.*

*Uj tavaszok kelnek lefagyott mezőkön,
Uj szavak gyötrelmét lebirni nem győzöm.*

*Elapadt ereken indulnak új vérek, —
Én Uram, Teremtőm, újra ne kísérts meg.*

AZ ÉN VÉREM NYÁRI ZÁPOR.

*Vérző szivem vérkannáját meglóbálom felettetek,
Vér-esőben fűrösztetek;
Ezer sebből vérző áldás
Hull fölétek s zivataros termékenység, zengő,
ádáz.*

*Szikkadt vérek bús tarlója, aszott erek bánat-
Jön a zápor, hogy befödje földje.
Holttá fagyott rögeitek
S leolvadjon felöletek élettelen, jeges hideg.*

*Én vagyok az örök korsó, meleg vérrel fogyha-
A dohogó, forró katlan, tatlan,
Amit fűtnek ezer évek,
Most kiömlök s elsöprődnek kinok, jajok, fájó
vétkek.*

*Az én vérem nyári zápor, rögmálasztó, meleg
Beteg földek öle, ágya trágya,
Sarjadásra tőle ázik,
Érzem, hallom, liheg érte, csodát várón rája fázik.*

*Jövök, hozok boldog csodát, nekem fájót, néktek
Sorsfordítót életváltót; áldót,
Jeges rögök, fagyott földek,
Véres szivem kannájából meleg vérrel megöntöz-
lek.*

KISS ARNÓLD: A FEKETE HOROVITZ

fekete Horovitznak hívták, bár már hetven éves volt, s a haja meg a gyér szakála színezüstben csillogott. De mert valamikor be-
duin-sötétséggel ülték meg Ho-
rovitz bácsinak, az „egyházfi”-
nak fejét a fürtjei, holott fivére,

aki a másodkántori tisztséget töltötte be a nagy-
belényesi kilében, határozottan vörös-színű haj és
szakál-fürtöket hordott: a népnyelv, megkülön-
bötetés okából, fekete és vörös Horovitznak ne-
vezte el őket.

A vörös Horovitz negyven éven át dicsérte
az Urat a belényesi ódon kis zsinagógában, a
hangja már érdes rekedtséggel rezegtette a pén-
tekesti lechó-daudit, reb Szimche Mogorva, (Mo-
gán volt a becsületes neve, de „Mogorvá”-ra ma-
gyarosította a közvélemény a goromba szája
miatt) reb Szimche Mogorva, a rosszmájú gabe
azt mondta róla, hogy elvesztette a hangját és
csak azt a szerencsétlent sajnálja, aki ezt a han-
got megtalálta — negyven évi szolgálat után a
vörös Horovitz egy szlichesz napon csöndesen
elaludt, elaludt örök időkre, s reb Szimche Mo-
gorva most már hiába förmedt volna rá, mint
máskor szokta tenni éneklése közben: „Wosz
slajfen sie?! Die Schül iz ka slajfstodt!” a vörös

Steinhardt: Korcsma Litvániában. (Rajz 1915.)
Schenke in Litauen. (Zeichnung.)

Horovitz nem ébredt föl többé, haza se mehetett többé, kéver óvausz-ra Puchóra, ahonnan származott, s ahová mindig vágyódott, de soha el nem juthatott, lévén a felvidéki Puchó igen messzire a délvidéki Belényestől, s a vörös Horovitz: másodkántor volt Belényesen, s egy fél-évi fizetése ráment volna az utazásra — hát igenis, a vörös Horovitz elhagyta a belényesi kilét, fölmondás nélkül, éppen akkor, amikor az új orgonás templomot készültek fölavatni. Hál' Istennek, hogy a vörös Horovitznak ezt a csapást nem kellett megérnie, hogy nem kellett tréfe muzsikaszó mellett szombatot köszöntenie!

De itt maradt az öreg fekete Horovitz bácsi, az egyházfi, a samesz és harmadelőimádkozó és sajferfuvó egy személyben, akinek pedig épp olyan nagy keserősége volt az orgonás templom, mint jámbor fivérének, a vörös Horovitznak, s aki a temetéskor sirva kiáltotta halott fivérének a sirba: „léch besolaum, menj békességben, teierer Brüderleben, deine Gorgel braucht ka Orgel!“

A fekete Horovitznak belé kellett nyugodnia az orgonába, öreg ember volt: hová meneküljön?! s valahányszor péntek este neki kellett helyettesítenie ezentúl a kényes és gyakran indispozicióban szenvedő főkántort, s az orgona zúgása belevágott a dicsérő zsolozsmába, egy-egy „boruch hu uvoruch semau“ responzoriummal: mindannyiszor úgy érezte magát, mintha hideg zuhany szakadt volna hirtelenül a nyakába, összerázkódott és fölsóhajtott: „ich halt's weiter nicht aus!“

De hiába! türnie kellett. A vörös Horovitznak, fivérének két ellátatlan hajadon lánya maradt; ő maga özvegyember volt már régen, neki is volt még hajadon leánya, akiért senki se akart eljönni, lángolóan vörös leányzó volt a már harmincéves Rézele, egészen a nagybátyja színeit viselte, a legjobb akarattal se lehetett még csak csinosnak se nevezni, — aber Fisz hat sie — mondotta békítően a fekete Horovitz a leányáról — Fisz hat sie, wie zwei Piskóten — de a piskótákhoz se volt senkinek se kedve, mindezeknél fogva a fekete Horovitz a nagybelényesi istentől elrugaszkodott hitközséghez volt eltéphetlen kötelékekkel hozzáláncolva, nem mehetett ő se haza Puchóra, a családi fészekbe, Puchóra, ahol boldog ifjuságát töltötte, a rohanó Vág tündérszép folyama mellé, a trencsényi hegyek havas ormai alá, Puchóra, amelynek meredek domboldalon fekvő csodálatosan szép kis temetőjében pihentek az ő nagyjámbor szülei, a puchói dájen meg az ő hozzá méltó istenfélő felesége.

Nem, arról álmodni se lehetett, hogy a fekete Horovitz, a nagybelényesi samesz és harmad-előimádkozó aggkorának pihenő napjait ott-hon: Puchón töltsse, de azt az álmodot senkise tilt-hatta meg a fekete Horovitznak, hogy egyszer csak mégis hazamehet, legalább kéver óvauszra,

hogy egyszer utóljára, halála előtt elzarándokolhat a szülei sírjára, hogy még egyszer láthassa a turzovkai fenyvest, a turzovkai nagy hegyet, a sztrechnói várromokat, „die ganze, ganze liebe, teiere, zisze Gegend.“

Ez az olthatatlan vágy szállott rá örökségképen fivérére, a vörös Horovitzról. Más hagyatékok nem igen maradtak rá, no meg a két ellátatlan öreg hajadon, akik bár néminemű varrással ügyetlenkedtek, de mégis csak hébe-hóba segíteni kellett őket, mert a kile csak az özvegynek volt hajlandó kegydíjat adni, de özvegye nem maradt a vörös Horovitznak, mivelhogy az már régen megelőzte őt ebből az árnyékvilágból való időnap előtti elmulásával. A fekete Horovitz bácsi — mint mindezekből világosan kiviláglik — aranyos szívű ember volt, a légynek sem tudott ártani, de volt egy tulajdonsága, amit a kile néha-néha megmosolygott ugyan, de igen gyakran fölötte rossz néven is vett. Igen hirtelenszerű, goromba férfit vala a fekete Horovitz, ami gábenél, rasekólnál érthető, de samesznek megbocsáthatatlan.

Horovitz bácsi nem respektált se rasekólt, se gábet, se előljáróságot. „Lauter Posim ün Mamzerem!“ mondogatta, amikor enyhén fejezte ki magát, amikor pedig haragudott: nem volt az Uristennek elég mennyköve, amit a fejükre le ne imádkozott volna. Ilyenkor az: „ausgerissen sollen sie werden“ volt a legnyájasabb óhajta.

Amikor kedélyeskedett, akkor is mázsás gorombaságokkal dobálódzott, — valóságos akrobata volt az invektívákban — a bozontos szemöldökeit sötéten összevonta, az apró szemével ravaszul pislogatott, a tekintete előre villámlott, mintegy jelezve, hogy rögtön fölcsattog a mennydörej is, s jött is, szízszen is már a maliciával kevert, gúnyos megjegyzés, s a nyakába zuhogott a vele szembe kerülő balbósznak.

De csak a balbószra haragudott Horovitz bácsi. Azok között is csak a belényesi balbószokra. De azokra aztán igazán nagyon haragudott. Azt mondta: Belényes a világ legutolsó kiléje, s a belényesi balbósz számára a gehinom (a gyehenna) tüze is csak enyhe büntetés lehet. Azt mondta továbbá, hogy az ötödik parancsolat: tiszteld atyádat, nem szólhat a belényesi balbatim gyerekeinek, s ha mégis szólhat, eléggé sajnálatosak érte az ártatlan gyerekek. (Nota bene ugyanezeket az elveket vallotta a somberek kántor is a somberek balbószokról, a letenyei egyházfi a letenyei balbószokról, s a kerekesi kollega a kerekesi balbószokról, aki a közös tapasztalatokat leszűrve, illetően aranyigazságba foglalta a szentenciáját: „alle Hind haben ein Pönem!“) Horovitz bácsinak volt egy stereotyp szavajárása: „Wos denn haben sie gemánt?“ ez volt minden második szava, ezzel fűszerezte a világ romlottsága fölötti keserű elmélkedéseit, ezzel válaszolt megoldhatatlannak látszó rejté-

lyekre, hozzá intézett kérdésekre — föl húzta a homloka bubjág a szemöldökeit, egyet rándított a vállán, s egykedvű bonhomiával bökte oda: „Wos denn haben sie gemánt?!“

Fölkereste például a nagyhatalmú rasekólt, a főutcai gazdag fűszerkereskedőt, az igen előkelő és erélyes hitközségi potentátort, akitől még a főkantor is félt, olyan kimért hüvösséggel és érdes hanggal fogadta a nála alkalmatlankodó hitközségi alkalmazottakat s akinek a „comptoir“ ablakán nagy betűkkel volt kiírva: „Sprechstunden für Gemeinde-Domestiken jeden Montag von 11 bis 12 Uhr“. Horovitz bácsi fölkereste a rasekólt, előadta neki, hogy harminc forint havi fizetésből nem lehet többé megélni ebben a szörnyű drágaságban, s arra kérte a község urát, emeltesse föl legalább öt forinttal a járandóságát, mire a rasekól úr méltatlankodva förmedt föl: „Sie scheinen mich für einen Esel zu halten?“ Horovitz bácsi szemöldjei a magasba húzódtak, a válla megrándult, s ártatlanul nyugodt hangon, kérdéssel válaszolt: „Wos denn haben sie gemánt?!“

A kissé korlátolteszű, de nagyon fontoskodó és magát szörnyű bölcsnek vélő másodgabe: reb Ajren Niemand (ez is bosszantó tulajdonsága volt a fekete Horovitznak, hogy a megváltozott, modern világban, egy haladó, „neológ“ hitközségben még mindig úgy nevezte a hitközségi tagokat a zsinagógai nevükön, mint az negyven évvel ezelőtt volt szokásban, reb Ajren, reb Szimche, reb Mayernek, holott azoknak közismert, jóhangzású, civilizált neveik valának, s Niemann Antalnak, meg Wolf Sámuelnek és Beer Mórnak neveztetének) tehát reb Ajren Niemand (Niemann Antal gabe úr) afölött kesergett Horovitz bácsinak, hogy a kileben senki se akarja komolyan venni, a hitközségi gyűléseken a szavát, az „okos tanácsait és bölcs felszólalásait“ meg nem hallgatják, sőt ki is nevetik gyakran. Horovitz bácsi szemöldjei ismét vésteljesen emelkedtek, csöndes flegmával vigasztalta reb Ajren Niemandot: „Wos denn haben sie gemánt?!“

Még szomorú, fölötté gyászos alkalmakkor se mulasztotta el a fekete Horovitz a kedvenc szójárásának az alkalmazását. A gyászszónok — rabbi-vacantia idejében Lantai Mór igazgató tanító úr — nagyban kesergett a halott fölött „hát sohse jössz vissza többé hozzánk, hát nem leszél többé ott a gyűlésteremben, hát nem halljuk többé bölcs szavadat, hát csakugyan meghaltál?!“ Horovitz bácsi csöndes mormogással brumogott bele az extátikus kérdésekbe: „Wos denn haben sie gemánt?!“

Hova-tovább mindinkább megsaporodtak a kileben az ellenségei. Az új generáció már sehogyan se tudta elviselni az öreg úr zsörtölődéseit, a község vallástalansága fölötti keserű kifakadásait, s úgy találták, hogy a fekete Horovitz olyan

Steinhardt: A beteg (Olajfestmény 1921).
Der Kranke. Le malade.

madár, aki a saját fészket se tudja az illetlenségeitől megkímélni.

Följelentés érkezett ellene a hitközségi eljárásához dr. Kuh Ottótól, az új doktortól, hogy Horovitz bácsi a multkor a lakásán kereste valami snóderozási behajtás ügyében a doktor urat, s az ajtót nyitó szobalánytól azt kérdezte: „Wohnt hier Dr. Ochs?“ a leány fölvilágosította Horovitz bácsit: „Nem dr. Ochs, hanem dr. Kuh“, mire a fekete Horovitz apatikusan rendületlen flegmával mondta: „Ich hab's gewusst: epez e Behémé müz er sein!“

Kiütötte a türelem hordójának fenekét a fekete Horovitznak a multkori hitközségi eljárásági gyűlésen való botrányos magaviselete. Sameszi teendői végzésére jelent meg a fekete Horovitz a gyűlésen. Véletlenül a nyitva felejtett ajtón egy kutya jött be a terembe. Horovitz bácsi azt a rendeletet kapta a tüvekóltól, hogy kergesse ki a kutyát a szobából, s a fekete Horovitz, mint rendesen, most is csak a vállát vonogatta, s félreismerhetetlen célzatossággal azt felelte: „Zü wósz?“ Esz zenen ách gressere K'lóvim hier drinnen!“ (Mért tegyem azt?! Nagyobb kutyák is vannak idebenn.)

A fekete Horovitz feje fölött viharfelhők gyülekeztek. Nagyon rájárt a rúd, különösen, mióta egyenesen a fekete Horovitz megrendszebályozására való tekintettel, a község leggorombább és legzsarnokabb balbószát tették meg első gábenek, Horovitz bácsi közvetlen főnökének. Grünberger Adolf (bibliai nevé: reb Áser Grünberger), „a harapós szelindekhez“ címzett korcsma tulajdonosa lett az új gábe. Grünberger Adolf különben is haragudott a fekete Horovitzra, mióta egy szlichesz istentisztelet alkalmá-

val, amikor Grünberger Áser forró könnyeket ejtett ennél az imánál, hogy „porból vagy te és porrá leszel újra” — Horovitz bácsi csodálkozva fordult hozzá, s így aposztrofálta: „Mit jajgat Grünberger ur? ha maga aranyból lenne, s úgy kellene majd a halálban porrá válnia, úgy száz percentet vesztené, de így, hogy maga amúgyis csak közönséges por, hát mi van abban, hogy újra porrá lesz? Nem veszít semmit. Hát mit óbégat?!”

Grünberger, az új gábe hát szilárdan elhatározta, hogy ráncba szedi a fekete Horovitzot. Ha még senki se tanította meg keztyübe dudálni, ő majd megtanítja.

Első rendelete az volt, hogy a fekete Horovitznak minden reggel rapportra kell előtte megjelennie. Szigorúan kijelentette, hogy a „Wos denn haben sie gemánt?!” ocsmány szavajárásáról le kell szoknia, ha még egyszer hallja tőle ezt a kifejezést: kerékbe töreti, felnégyelteti, aztán fizetésleszállítás s végül elcsapatás következik. „Was glauben sie, sie Azesz mechüczef pónem!” förmedt reá dühösen éktelen ordítással, „dass das weiter so gehen wird?! Glauben sie denn, dass die Kile mesüge ist?!”

— Wos denn haben sie gemánt?! — felelte Horovitz bácsi ártatlan egykedvűséggel.

Grünberger gábe úr rosszul lett a dühtől, s három hétre fölfüggesztette Horovitz bácsit hivatali teendőitől, de mivel nem volt, aki helyette előimádkozzon, azonnal elrendelte, hogy újra az „ómed” elé lépjen, ám büntetésül megvonta a

fekete Horovitztól a sajferfúvás jogát örök időkre.

Ez aztán igazán fájt Horovitz bácsinak. Negyven éve fujja a sófárt, s most ez a pose, ez a mamzer benenide kiüti a sajfert a kezéből. Egy ilyen gazlen, egy ilyen cházefresser merészel vallási ügyekben itélkezni!

Valósággal összeesett, megroggyant a fájdalomtól a fekete Horovitz. Bárcsak itt hagyhatná ezt az Istentől elrugaszkodott kilet, bárcsak valami „nesz”, valami csoda történnék, s ő hazamehetne az ő jámbor Puchójába, ha csak egy napra is, hogy ott elpanaszolhatná az ősei sírján a szive gyötrelmét, hogy ott új erőt gyűjthetne a bágyadt lelkébe a további belényesi vértanuságok elviselésére.

Szomorkodott is, meg dúlt-fúlt is a fekete Horovitz. Áser Grünbergert nem is nevezte másnéven, otthon, a családi körében, a templom előtti krenclikben (hitközségi tagoknak a templomudvaron való csoportosulásában) mérhetetlen keserűséggel és megvetéssel: csak „Áser jócár”-nak. „Der Áser jócár, brennen még er!! — Áser jócár, e misze mesüne soll er einnehmen”, „Wo bleibt heint Áser jócár?!” kérdezte, ha Grünberger gábe hiányzott a templomból.

Ennek aztán már a fele se volt tréfa. Grünberger Adolf, a gábe szörnyű haragra lobbant, amint füléhez jutott a fekete Horovitz névadási művelete.

Elégtételt kért az előjáróságtól. Fegyelmi vizsgálat megindítását a fekete Horovitz ellen. A könyörtelen elcsapatását.

A fegyelmi bíróság össze ült. Elnöke volt dr. Vásáros Bálint, ügyvéd, képviselőtestületi tag. Megidéztek a vádló: Grünberger Adolf gábe, s a vádlott: a fekete Horovitz, hitközségi alkalmazott, egyházi, harmadelőimádkozó, nyugalmazott metsző és felfüggesztett újévi kúrtharsogató.

Dr. Vásáros Bálint, a fegyelmi bizottság elnöke mindenekelőtt a vádlott nacionaléját vette jegyzőkönyvbe.

— Mi a neve?!

— Reb Smül Horovitz!

— Hány éves? hol született?

— Kevesebb, mint amennyinek látszom. A belényesi kilében az éveimet leszaggatják rólam. Belényesen csak meghalni jó, élni — az a gihinem. Puchón születtem, ahol még a kutyáknak is több reményük van az ajlem habóra, mint Belényesen a balbószoknak.

Industrie.

Steinhardt: Ipar (Olajfestmény 1921).

Industrie.

Az elnök rendre-
utasítja a fekete Horovitzot.

Lévén az elnök meg-
lehetősen járatlan a zsi-
dó kifejezések jelentését
illetőleg, Dr. Vásáros
Bálint megkérdezte ez-
után, mit jelent ez a ki-
tétel: Áser jócár!

A fekete Horovitz
válaszolt: az Istent di-
csérik vele: „aki terem-
tett...”

— Hát akkor miért
érzi magát megsértve
Grünberger úr?! — kér-
di dr. Vásáros.

Grünberger úr düh-
be jött.

— Azt kérdezze
meg az elnök ur ettől
a műmer lehachisz-tól,
hogy mit teremtett az
Isten?

Dr. Vásáros Bálint
elnök végre megérti,
hogy egy hálamondásról
van szó, amelyet a reg-
geli imádságnál mondanak, s egy kéznél levő
magyar fordítású, szombatos imakönyvből ol-
vassa az inkriminált Áser jócár fodítását:

„Áldott vagy te, szent Ur, mi Istenünk, az
egész nagy világnak örökös ura, királya, ki az
embert igen bölcsen formáltad, és teremtettél az
ő testének állásában hordozó ereket és ital be-
fogadó és kiemésztő szerveket, mely úgy hagyat-
ott a te bölcsességedtől, hogy ha csak egy is
azokban derékképen berekedne és foglódna
avagy derékképen elszakadna, lehetetlen, hogy
az ember csak óráig életben maradhatna. Áldott
vagy te szent Ur, ki tartasz és orvoslasz minden
testet és csudálatos vagy minden bölcsességed
csinálmányában.”

Dr. Vásáros elnök még mindig nem érti a
becsületsértés vádját. Végre beigazolódtott, hogy
mikor is mondatik ez a hálamondás és kétségen-
kívül megállapítatik, hogy „Áser jócár”, ez a ki-
tétel éppenséggel nem hizelgő és nem becéző el-
nevezés.

Az ítéletet a fegyelmi bíróság meghozta. A
fekete Horovitz száz forint pénzbírságra ítélte-
tik, az Áser jócár kifejezéstől eltiltatik, vissza-
esés esetében rögtön elcsapatás terhe alatt,
Grünberger Adolf gábe urat meg kell követnie.
Enyhítő körülmény, hogy imádság szavaival ká-
romkodott és gúnyolta feljebbvalóját.

Horovitz bácsi rögtön meg is követte Grün-
berger gábe urat, ott a bíróság színe előtt:

— Sind sie mir mauchjl, sie, sie Áser —

Steinhardt: Muldösag. (Karc 1913.) Graphisches Kabinett J. B. Neumann, Berlin.
Vergänglichheit. (Radierung 1913.) (A Verlag Neue Kunsthandlung Steinhardt-monografiájából.)

Áser boró elokim esz hasómájim veesz hoórecz.

Grünberger gábe úr ezek után se békült ki a
fekete Horovitzcal, sőt ezek után elhatározta,
hogy most már visszavonhatatlanul ki fogja
törni Horovitz sámesz nyakát.

Rettenetes megpróbáltatások következének
el a fekete Horovitzra. A helyzet türhetetlenné
váltott. Grünberger gábe valósággal a nyakán-
ült.

Félbeszakította az előimádkozását azzal,
hogy nem lehet megérteni. Ne selypítsen. Ne or-
dítozzon. Ne suttojon. Ne imádkozzék olyan
lassan. Ne chüperoljon.

Az óráját előre igazította Grünberger gábe
úr, s ha Horovitz bácsi két perccel késett az is-
tentiszteleten való megjelenésben: lehordta az
„ajlem” előtt, lusta batlen-nek, csavargónak ne-
vezte.

Indítványt nyújtott be a „Kölhoz”, az elől-
járóságához, hogy nyugdíjazzák a fekete Horovitzot — nyugdíj nélkül. Egy másik indítványá-
ban azt kívánta, hogy a fekete Horovitz utasít-
tassék arra, hogy pénzbeszedői szolgálatokat vé-
gezzen, lósson-fusson egész nap a hetven éves,
rozzant lábaival.

Ezek a szekaturák okozták, hogy a feszült
légkörben kitört az elmaradhatatlan vihar.

Tisebov előestéje, augusztusi rekkenő szom-
bateste volt.

Még messze volt az alkony. Grünberger
gábe ur elrendelte, hogy kezdjék meg az imát.

L'dóvid boruchot énekelte világos nappal. A fekete Horovitz nem volt még a templomban. Grünberger gábe intézkedett, hogy a chevra samesz imádkozzon elő.

Már a „kiesz“-nél, Jeremiás siralmainak zokogásában tartottak, amikor a fekete Horovitz a templomba lépett, mély bánattal, tisebovi hangulattal a szívében.

Majd megdermedt a megbotránkozott meglepetéstől. Künn napsugár van még, s ezek a pose skóczim már hétköznapot csináltak a szent szombatból.

Nem tudta magát türtőztetni. Tudta, hogy Grünberger gábe, a „három szelindek“-hez címzett korcsma tulajdonosának műve ez az istentelenség.

Odarohant hozzá. Önmagából kikelve:

— Sie betyár, Sie három szelindek, Sie ségec, Sie m'chalel sablesz befarheszje, brennen woren sie, ün der Szoten wird Scheit ünter „ihnen“ legen!

Grünberger gábe különös és megdöbbentő nyugalommal fogadta a rohamot. Méltóságteljesen csak egynéhány rövid, jelentős szóval válaszolt:

— Sie sind entlassen.

S jött, aminek jönni kellett. A kile állásvesztésre ítélte a fekete Horovitzot.

Elsején már nem kapta a fizetését, bárha az ítélet még nem volt jogerős, mert a fekete Horovitz be akarta pörölni a hitközséget. Nagyon, nagyon fájdalmas volt ez az öreg Horovitz bácsi számára, nemcsak azért, mert nyomoruság, nélkülözés szállt a háza fölébe, hanem különösen azért is, mert az aranyszívű Horovitz bácsi éppen akkor fogadott egy árva gyermeket magához, meg két szegény diákot is ingyen ebédkosztal látot el, s most ettől a micvétől is kellett esnie. Grünberger gábe bizonyára nem fogja magához venni az árvát, de meg a két éhes diáknak se fog ebédet adni.

Egyre sápadtabb, egyre bánatosabb lett a fekete Horovitz a rászakadt szegyen és inség alatt. A lélek is csak hálni járt belé.

Ám az Istennek malmai csodálatosan örölnék. Az Isten útjai kifürkészhetetlenek. Hámán is meggyőződött erről egykori időkben, amikor gonosz terve a legnagyobb diadala véltén, vált semmivé.

Szeptember első napjaiban történt a belényesi csuda.

Egy fogat állt meg a fekete Horovitz háza előtt. Elegáns, hatalmas megjelenésű úr szállott ki a kocsiból, a karján egy filigrán, előkelő asszonykával. A fekete Horovitz fia volt. Aki gyerekkorában világnak ment, azt mondták róla, hogy elzüllött, mind a mai napig nem hallott róla senki semmit. Most hazajött Amerikából. Gazdag gyáros lett. A kis elegáns asszony a karján a felesége volt.

Mikor Horovitz bácsi valahogy kipihegte a

nagy öröm lelkendezését magából: elmondta a fiának a keserveit.

Horovitz Róbert — az amerikai gyáros — vigasztalta az apját:

— Nem szorulsz többé rájuk. Velem jössz, fejedelmi módod lesz édes apám!

A fekete Horovitz fájdalmasan mosolygott:

— Hová gondolsz édes fiam?! Hetven évvel menjek Amerikába?! Az lesz az én elégtételem, ha tovább samesz maradhatok Belényesen.

És a fekete Horovitznak fényes elégtétel adatott.

A kile magánkívül volt az előkelő vendégek hírére. Az öreg Horovitz fiát szombaton slisinek hívták a tórához, tizezer forintot snóderozott a kilének. Boldog volt, aki vendégül láthatta, sőt azt is suttogták, hogy a felesége: keresztény. Ekora előkelőség! Pedig a fámának nem volt igaza: Horovitz Róbertné jó zsidó asszony volt, aki péntek este a fekete Horovitz szerény hajlékában nem mulasztotta el a péntek esti gyertyák meggyújtását.

Grünberger gábet elcsapták az állásából. A Hámán sorsára jutott. Jegyzőkönyvileg megállapították róla, hogy a hitközség egy érdemes, jámbor alkalmazottjával durván bánt el.

A fekete Horovitzot ünnepélyesen megkövették, s állásába újra visszahelyezték. Majdnem hogy installációt is tartottak. A fél kile üzleti összeköttetést keresett Horovitz Róberttel, az amerikai gyárossal.

De a fekete Horovitz, a jó öreg Horovitz bácsi — az elszenvedett méltatlanságok hatása alatt — bizony mindegyre jobban sorvadt. Bánkódott.

Mielőtt fia elutazott volna: azt is elmondta az öreg úr Róbertnek, hogy mennyire vágyódik haza: Puchóra. A régi temetőbe. Róbert nem szólt semmit, hanem elutazása előtt egy nappal: utijegyét hozott haza az apjának: Puchóra szólót. Egy kis bankjegyes csomagot is csatolt hozzá.

Igy esett meg, hogy sz'lichesz első napján az öreg Horovitz a Puchó felé robogó gyorsvonaton ült. Szlichesz második hajnalán már az ódon, ősi, puchói kis zsinagógában imádkozott.

Csodálatosan szép őszi napok jártak. A tergovai hegycsúcsok fölött biboros palástban, finom őszi ködök csipkéibe burkolódzva járt az öreg királyi pásztor: a nap, amint pihés fellegbárányait hajtotta maga előtt. Valahol a Lomnicz felől halk tündérfurulyák szóltak édesenmerengő sz'lichesz-melódiákkal.

Minden a régi volt! Az ódon padok a régi templomban, ahol a fekete Horovitz gyerekkorában ült. A rabbiülés, ahol jámbor apja imádkozott. A női karzat, amelynek rácsa mögött édes jó anyja fohászkozott. A kis paplakás, ahol boldog gyermekéveit élte. A Vág hatalmas folyam, a régi komppal, amelyen Turzovka felé kellett átkelni. A Zavodje városrész, ahová hideg téli

estéken tanulni járt az öreg talmud-tanítóhoz, a chéderbe. Aztán a kolecskói domboldal, ahol a zsidó temető mosolyog szelid bánatosan, ősrégi, korhadtt, avult írású sírkövekkel, fenyvesek zúgó lombjai között.

A fekete Horovitz kisírta magát az édes apja, az édes anyja sirján. Hazajött a temetőből, bejárta az ismerős helyeket, a brezovai fenyvest, ahol a sátorhoz gyűjtött egykoron lombot, a vágparti füzeseket, ahol fűzgallyakat szedett az ünnepi csokorhoz. A szülői házat is fölkereste. A könnye pergett a vén, barázdás arcán végig és gyermek volt újra.

Olyan szelid, olyan jóságos, olyan mosolygós lett Puchón, a szülővárosában, a mogorva, a goromba, a haragos belényesi harmadkántor, a fekete Horovitz. Az arcvonásai, a homlokának ráncai szinte kisimultak.

Csak a nagyon öregek, egy-ketten ismerték még Puchón. De hírből ismerte mindenki az öreg dájen fiát.

Nagy kövedben, nagy becsületben volt része Puchón a fekete Horovitznak.

Csodálatosan gyönyörű, édes napokat töltött odahaza a fekete Horovitz.

Egy édes, régi meleg péntek estét a Vetter M'chól házában. Szombaton slisinek szólították a tóra elé. Mindenki miseberácht mondott érte. Saleszüdeszon a rabbinál volt. Tajret mondott. Sűrű skajachokat kapott érte. Hát lehet-e vajjon ilyen gyönyörűségeket abban a tréfe Belényesen átélni?! Hát csoda-e, hogy Puchón nyájassá, kedvessé kell átváltoznia még a mogorva fekete Horovitznak is?! Nem is igaz, a fekete Horovitz nem goromba, csak Belényesen teszi a sátán feketévé a szívet. S eljött a búcsú estéje. Szombat kimenetele. A hajnali vonattal utazik majd haza, Belényesre a fekete Horovitz, hogy idejekorán, rasesóne előtt otthon lehessen.

Milyen gyönyörű melave malke, milyen meleg szombati búcsuztató volt az ott, a hegyoldalon fekvő puchói kis zsinagógában. A terchovai hegyek fölött a gyerekkori csillagok ragyogtak be a templomba, a l'dóvid bóruch dallama édesen zöngött. Elhangzott a maariv imádság, már a hosszú vajiten l'chót morogták.

A fekete Horovitz gyönyörűeket, boldogan álmodott. Lehúnyta a szempilláit. Az édes apját, az édes anyját látta maga előtt. Mosoly ült az ajkaira, az arcvonásaira. Otthon volt, a kis paplakásban, az édes anyja „Gott von Avrohom”-ot énekelt . . . Fönn az emelvényen már avdolet gyujtottak. A láng sercegett a borban. Az emberek a szemüket nedvesítették a kiömlött bor csöppjeivel . . .

— Gut Woch! Gut Woch! — köszöntötték egymást a puchói templom jámborai.

— Gut Woch! Gut Jóhr!

— Gut Woch reb Smül Horovitz!

A fekete Horovitz nem válaszolt a jókiván-

ságokra egyetlen szóval se. Mosolygott, álmodozott tovább.

— Nü reb Smül! Gut Woch! stehn sie doch auf! Sül iz aus!

A fekete Horovitz nem válaszolt. Rázták, ébresztették. A fekete Horovitz nem felelt.

— Meghalt! Bóruch dajon emesz! — mondta valaki csöndesen.

S a fekete Horovitz rejtelmesen szendergett, álmodozott tovább. Mosolygó halott ajkai mintha csak azt mondták volna:

— Wos denn haben sie gemánt?!

Emánuel Frances héber epigrammáiból

EGY NAGY SÍRKÖRE.

E márványkövet én emeltem, én
Örök terhül ez asszony sírhelyén.
Mert félttem: jöhet a feltámadás,
S még visszatérne az istencsapás.

ECHOD MI JODEA. PÉSZACHI DAL

Ősrégi motívumok után átírta Grünwald Sámuel főkántor.

E chod mi jau de a e
Tu - dod fi - am mi az Egy egy

chod a - mi jau de - a e - chod e - lo - he nu oeb - ba - ag
mi U - runk Is - te - nünk - a mennyekben és a föl - dön O

ma jim u - wo - o - recz Sna jim mi jau de - a
ör - kö dik fö - löt - tünk. Tu - dod fi - am mi a ket - tö

o - na jim a - ni jau - de - a o ne lu - chaus hab ris - e
Ket - tö a frigy - táb - la egy mi U - runk Is - te - nünk a

chod e lau he nu oeb - ba - ag ma jim u wo o recz
mennyek - ben és a föl - dön O ör - kö dik fö - löt - tünk

slau - so mi jau - de . a s - lau so a - mi jau - de - a
Tu - dod fi - am mi a há - rom három pat - ri - ár - ka

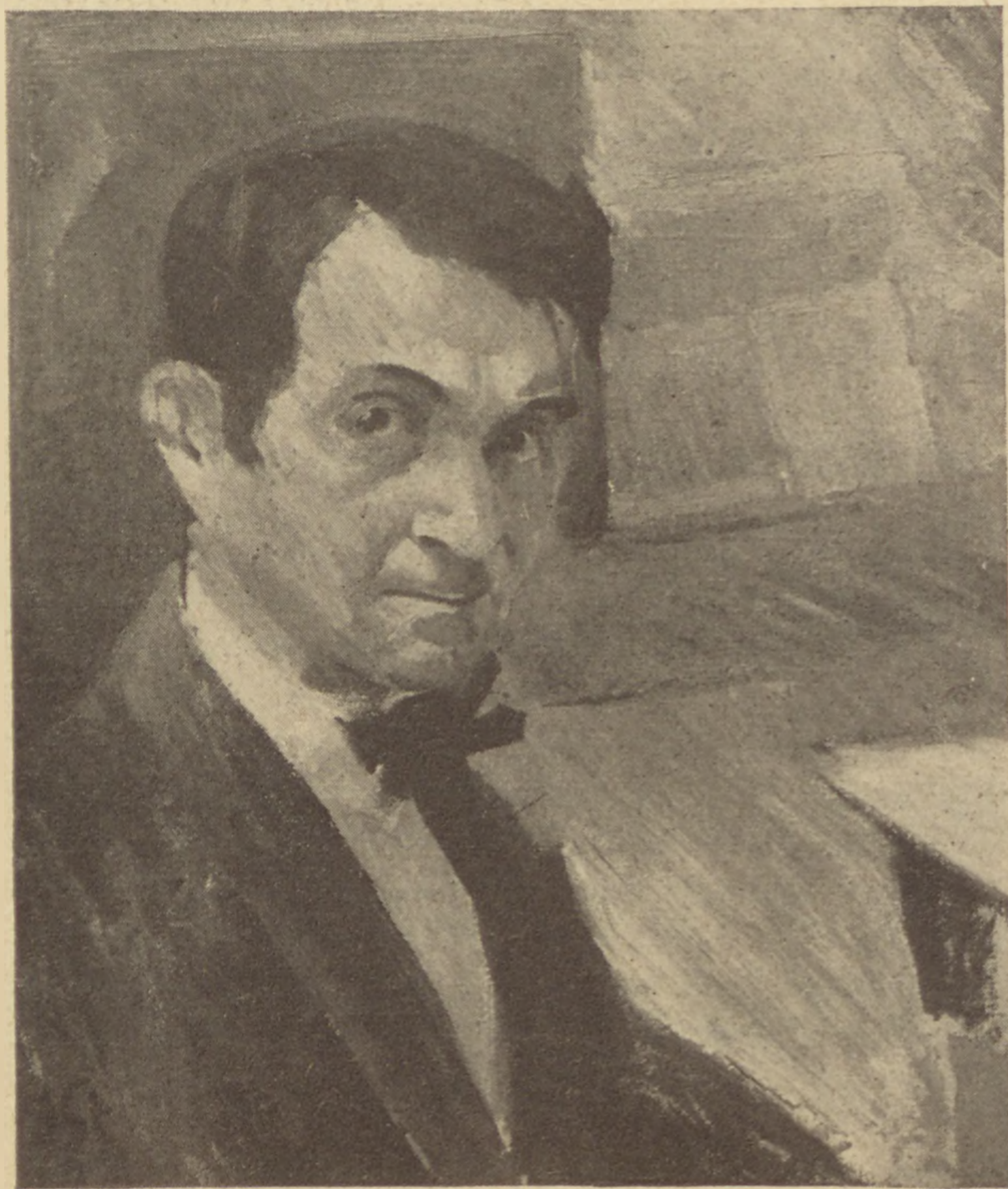
slau - so - o - wousz sne lu - chaus hab risz - e
ket - tö a frigy táb - la egy mi U - runk Is - te - nünk a

chod e - lau - he - nu oeb - ba - ag ma - jim u - wo - o - recz.
mennyekben és a föl - dön O ör - kö - dik fö - löt - tünk.

ARNO NADEL (BERLIN): STEINHARDT A ZSIDÓ MŰVÉSZ

Vegyük elő Steinhardt egyik legszebb fametszetét, a „Tiseobea”-ot, amelyet a Mult és Jövő már bemutatott és figyeljük meg rajta a művész sajátosságait: Zsidók ülnek a zsinagógában, vagy más képzelt helyen és imádkoznak — és panaszkodnak. „Emlékezz oh Örökkévaló, mi történt mivélünk! Tekints le és nézd a mi szegyenünket! A mi földünk idegeneké lett, házaink külföldieké.” Ezt panaszolják, ezt zokogják bele az üres világba, ezt — Isten szívébe.

Steinhardt Jakob önarcképe. (Olajfestmény)
Selbstbildnis. Portrait de l'artiste.

Aztán a technika: — Igazi fametszet! A művész maga metszette fába és mindent a technikája szerint átgondolva és kialakítva. Az éles szögletek hozzáillenek a „faragott” arcokhoz, hozzáillenek a lelkek és a szívek tépett szaggatottságához. Emeljük ki a fejek bármelyikét és mindegyik fej önmagában pompás nagy fametszet, egy fenséges zsidó — az örökkévalóság zsidója.

És milyen a világítás kivetítése! Éles, határozott, ablakdeszka és keret izzó fehérségbe mártva. És nemcsak fehérbe. Sárgába és zöldbe és minden színbe, melyek mint lágyan zengő akkordok szólnak hozzánk Steinhardt festményeiből. Ezek a reszkető színvibrálások a lélek

mélyéből teljesen elfeledtetik velünk, hogy csak fehér-feketével állunk szemben.

Rendkívüliek a világítások, a fényfoltok a fájdalomtól rezgő térben, amely mögött zsidó csoportok gyülekeznek imára, Istennel való beszélgetésre. A fény áramlása, arcok, amelyek lelkek, kitörő fénykévek, amelyek a szenvedés ragyogását kifelé fordítják és egy szent, részvétellel tele gyermekhold a mélyfekete égen — ez az egyszerű, a nagyszerű zsidókép, amelyhez szinte szervesen hozzátartozik a szép kompozíciót kiégyesítő és diszító szögletes zsidó betű.

Ez tehát a Steinhardt sajátossága: szögletesség, amely nem sért, sőt ellenkezőleg, annyi szív mélység és bensőség árad ki belőle, hogy szinte lebeg és dereng, — világosság, teljes és fél világosság, sőt különösen a fél világosság (amelyet fametszeteiből csak sejteni lehet, de a rézkarcokban és mindenelőtt az olajfestményeiben dominál), fény, amely — mint jeleztük — muzsikává finomul, a szív és a lélek muzsikájává, a festészet muzsikájává, amely szeretni és gyógyítani tud.

A „Tél” (Winter) című fametszetben (l. 89. oldal), amelyben a házak olyan csodálatosan mozognak, hogy szinte segítik eszmélni és álmodozni az ablak mögött ülő tudóst, az utcán látható vándorok a zsidó fájdalmat érzékeltetik, teljes erővel, sőt talán kissé túl kiélezett erővel. A zsidó fájdalom, a zsidó aggodás, a zsidó békeszeretet, a zsidó, a keleti zsidó lélek, ez az új Steinhardt, aki teljesen új tipust képvisel a modern festészetben.

Még nemrégiben azokat tekintették „zsidó” művészeknek, akik vagy zsidó fejeket, vagy zsidókat festettek. Hogy a zsidó művész fogalmával nem szabad ily könnyelműen elbánni, azt épen Steinhardt bizonyítja.

Álláspontunkat pontosan akarom meghatározni. Végző lényegben nincs sem német, sem francia, sem olasz, sem pedig zsidó művész, csak — művész és semmi egyéb. Mindamelllett a világ sokszerű rétegződéséből kifolyólag — vannak a népeknek, nemzeteknek, fajoknak határozott képviselői. Az istenség egy bizonyos fajta idegrostokon keresztül pillant ki titokzatos lényük-ből és megrendíti a világot, úgyhogy éppen ezáltal tökéletesedik a világ és felnő a végtelenbe.

Ilyen értelemben, amint vannak francia és olasz művészek, vannak zsidó művészek is. És nem pusztán véletlen, hogy a zsidó művész ennek a kornak a szülötte, amely egy spontán keletkezett és hatalmasan fejlődő mozgalom keretében büszkén és erőteljesen vallja a zsidó sajátosságot. Az önérettel nő az egyéniség, az egyéniséggel a művészi jelentőség. Steinhardtnak egész romantikája a szimbolikus realitás, azaz a fantázia, mely valóságos elemekkel dolgozik, az ala-

koknak és tájaknak átszellemültsége, a lázas és szorongó nyugtalanság, kiáltó panasz, a szemek látó borzadása, a külső dolgokkal szembeni idegenkedés és a bensőséges összetartozás egy istenséggel, aki köröskörül figyel és néz és suttog, ezt nevezhetjük ma „zsidó művészetnek” még sokkal igazabban, mint talán Liebermann vagy Izraels festészetét.

Amilyen természetes is, hogy a tárgyi alak fontos szerepet játszik, a művészi megítélés szempontjából mellékes. Csak ha a művészi produktum lehető gondtalan szárnyalásban egyenesen a lélekből ered és amellet tökéletes technikai eszközökkel van kifejezésre juttatva: akkor érte el a művész a célt.

Olyan rézkarcok, mint „Tél”, „Sötét éjszakában”, „Haldokló agg” közel vannak ehhez a célhoz. A „Tél” című lapon a lengyel zsidó városka tökéletes szimbolummá lesz. Ez már nem ghetto a ghetto-szemmel nézve, hanem egy igazi művész szemével, aki zsidó. Amint az egész városka az ég és föld között felejteti a témát, úgy az asszony is a két öreg között látomásszerűen hat. Gyász, gond, örök kérdés ez az asszony. És baloldalon az agg, aki minden időn és határon túl ábrándozva ünnepli szombatját, szintén egy része ennek a zsidó látomásnak.

Steinhardt egész alkotásában arra törekszik, hogy a naturalizmust messze elkerülve, megközelítse a dolgok hatalmas mély problémáit, az anyag mögött rejlő ideát és lényegét. Ezt teszi zsidó témáin keresztül és azért tartom Steinhardtot az igazi zsidó művészeknek.

Max Brod: Héber lecke

*Elértem harmincadik életévem,
Mikor tanulni kezdtem népem nyelvét
S úgy érzem, hogy süket voltam 30 évig.*

*Most rám szakadva, eddig visszatartva,
Mint villám zengve zúgva át a légen,
Fülemet rengetik a régi hangok.*

*Mik bölcsöm mellett lágyan csengtek volna,
Lehetek már zenéje a felserdülőnek,
Az első szerelem és első férfitettek idejében.*

*Bölcsődalom elkésve jött s nem édes a csengése,
Miként ha mulasztásért háborogna,
Mint villám és dübörgő dörgés tört elő.*

*Kinozva és zavarva. S mégis felneszeltem,
Feléje fordítám fülem, miként haragvó
Anyjára gyermeke figyel s e harsonától*

*Miként ha puszta csenge fel, nép összeverődése,
Kémfütyty, egészen elfelejtett kúrtrivallás
És öreg Istenünknek hangja a hegyekből.*

Fordította: Dr. Halasi Lipót.

Steinhardt: Gyertyagyújtás (Olajfestmény 1920).
Lichtzündten. Lumière de fête.

Dávid Onkineira héber epigrammáiból

TÖPRENGTEM MAGAMBAN.

*Töprengtem magamban: járjak lihegve
Gyönyörök útján, tudatlanul balgán?
Vagy gyűjtsek kincset, aranyat, ezüstöt
És üljek kapzsin, csengő ércek halmán?
Vagy bölcseségre vágyva, epedezzem,
Szemeim nyitva, arcom fakó, halvány?
... És elgondoltam: Mindegy. Jön a vég
S mint álom tűnik vágy, kincs, bölcsesség.*

Steinhardt: Dr. Karl Schwarz berlini esztétikus arcképe 1921.

I.

énytelen vagyok a francia *eszpri*-t használni, mert ennek a fogalomnak nincs magyar egyenértékűje. Ha azt írom, a zsidó *szellem*, ez egészen mást jelent, de nem jó, illetve nem elég a *humor* sem, mert ez csak egyik megnyilvánulása az eszprinek, éppúgy mint a *szatira* és az *irónia* is, jóllehet a három között igen lényeges különbségek vannak. Ezeket a különbségeket azonban rendkívül nehéz a nevükön nevezni, sőt azt merném mondani, hogy sehol még sem a humornak, sem a szatirának, sem az iróniának a pontos és szabatos definícióját nem olvastam. A stilsztikák és lexikonok például a humort illetően a derűs lélek pajzán csapongásáról, az iróniát illetően pedig, ha jól emlékszem, könnyekben megtört keserű mosolyról beszélnek, de elfelejtik, hogy még a legszebb trópussal vagy metaforával sem lehet valamit pontosan körvonalazni. Sokkal jobb és megközelítőbb például az iróniának az a definíciója, amely *öngúny*-ról beszél, de ez a meghatározás is bizonytalan és szétfolyó, mert a művészi értékű gúny sohasem lokalizálódik annyira, hogy személyhez lenne köthető. Azt kell hinnem, hogy a különbségek lényege a szándékban van, hogy tehát a humor ártatlan és szándéktalan, a szatira már szándékos és céltudatos, az irónia pedig, — aminthogy valóban így is következnek egymás után értékben és rangsorban — az irónia pedig maga a legkeserűbb vallomás, a hánykolódó lélek megtisztulása, stilsztikai néven katharzisa. Bármint van is azonban, annyi bizonyos, hogy az *eszpri*-ben együtt van a humor is, a szatira is, az irónia is, márpedig a magyar nyelvben nincsen olyan szó, amelyik ezt a három fogalmat magában egyesítené.

Magától értetődik hát, hogy aki az eszpriről beszél, az beszél a humorról éppúgy, mint a szatiráról és az iróniáról.

Valamelyik dunántúli hitközség elhatározta, hogy új sófárt szerez be, mégpedig pazarabbat, diszesebbet és főként drágábbat, mint a hasonló, szegényebb hitközségeké lenni szokott.*) Hosszú vita után abban állapodtak meg, hogy ezt a kürtalakú szimbólumot, amely a világhírű jerikói ostromot van hivatva jelképezni, szintén a hitközség régi szállítójánál, egy hirneves pozsonyi cégnél fogják megrendelni. Hanem amikor a sófár elkészült, rájöttek, hogy mégsem csinálták

*) Cholnoky Lászlónak nem kell tudnia, hogy a sófár nem »a jerichói ostromot van hivatva jelképezni«. Sőt mint a mi zsinagógánkban járatlannak azt sem muszáj tudnia, hogy a sófárt egyáltalában nem szokták díszíteni semmivel. Egyébként ezek a tények mit sem vonnak le az anekdota szellemességéből. (Szerk.)

jól a dolgot, mert a drágakövekkel kirakott disztárgyat a csehek vagy át sem engedik a határon, vagy ha átengedik, oly óriási vámot szednek utána, hogy az a hitközség pénzügyeit alapjukban fogja megrendíteni. A tanácskozáson ott volt az öreg Blitz bácsi is, aki sunyi mosollyal hallgatta a jajveszékelést és csak akkor szólalt meg, amikor már mindenki elmondta a maga véleményét. Hanem akkor aztán fontos nyilatkozatot tett: kijelentette, hogy az egész ügy pepita és ő majd elintézi úgy hogy egy krajcárba sem fog kerülni. A küldöttek tehát felutaztak Pozsonyba, átvették a disztárgyat, odaadták a Blitz bácsinak, azzal felszálltak a visszafelé induló hajóra és csak a földézetten vették észre, hogy a Blitz a sófárt egészen közönséges cukorspárgán felköltötte a nyakába és hogy az a legnagyobb nyíltsággal ott fityeg a mellén. Megdőbbenve sugtak össze, de nem szóltak bele a dologba. Amikor aztán a finánc jött és a többi között az öreg izraelitától is megkérdezte, hogy van-e valami elvámolni valója, az olyanforma arcot csinált, mint valami kiselejtezett, öreg viziló, akinél az integrál-számítás bonyodalmai iránt érdeklődnek. — Ez bizonyosan süket! — gondolta a finánc és még néhányszor és egyre hangosabban megismételte a kérdést. Az öreg Blitz akkor odaillesztette a füléhez a sófárt, mintha hallócső lett volna és intett a fináncnak, hogy abba kiáltson bele. Hanem azt akkorra már elhagyta a türelme, idegesen legyintett és otthagya az agg zsidót. A pompás, drágaköves holmi így valóban hazakerült minden baj nélkül.

Gyenge dolog, különösen így leírva, de nem is azért mondtam el, hogy közderűt keltsek vele, hanem hogy példáját adjam a zsidó humornak, mégpedig par excellence zsidó humornak, amelyet zsidó gondol ki és zsidóra alkalmaz. Mert ez humor: nem bánt senkit és megvan az a fontos tulajdonsága, hogy átcsapong az abszurdumba. Humor és mint ilyen élenken különbözik a szatirától, amire viszont a következő példát fogom felhozni.

Weiszéknél zsúr van és Grün, a világfi, a háziasszonnyal cseveg. A kövér Weinernéről van szó, akiről mindenki tudja, hogy a toalett-számláit nem a zsuğori, de élniszerető férje, hanem a bőkezű barátjai intézik el. Weiszné, aki erényes nő, a legnagyobb felháborodás hangján beszél a Weinernéhoz hasonló nőkről, de a Grün agyafurta kapacitálni kezdi, hogy elvégre mit csináljon egyebet az olyan szerencsétlen asszony, akinek reprezentálni kell, de a férje minden pénzét másokra költi és neki annyit sem ad, amennyi egy tisztességes kalapra elég lenne. Végül pedig kijelenti, hogy ő például minden pillanatban kész lenne százezer koronát adni a Weiszné egy csókjáért és nem találta benne éppen semmit,

ha elfogadná az ajánlatát. Weiszné felháborodik és a faképnél hagyja Grünt. Mit tesz azonban isten? . . . A Grün harmadnap levelet kap, amelyben a szép Weiszné azt írja neki, hogy gondolkozott a dolgon, belátja, hogy a Grünnek igaza van, hogy az ő ura is egy szinitanodai növendékre tékozolja a pénzét és neki alig csináltat évenként tiz toalettet, azért arra kéri a Grünt, hogy a következő napon úgy a déli órákban látogassa meg őt és — hozza el magával a százezer koronát.

Grün boldog, a mondott időben felsiet a Weisznékhez, ahol az asszonyt egyedül találja, mert férje, aki bankigazgató, csak három óra után szokott hazamenni, lebonyolítja a csókügyet, átadja a százezer koronát, azután ruganyos léptekkel távozik.

Pontban fél négykor hazajön a férj, vidáman füttyörészve ül az asztalhoz, — valami pompás kötést csinált a délelőtt folyamán, — villájával dobol a tányéron és a harmadik fogás után hirtelen odafordul a feleségéhez:

— Apropó, kedves Röné! . . . Volt itt a délelőtt folyamán a Grün?

Az asszony megdöbbenik, elsápad, de mit tehetne egyebet? . . . azt mondja:

— Igen!

— És meghozta az én százezer koronámat? — kérdi tovább a férj.

— Igen!

— Lásd, — mondja akkor a Weisz a kezét dörzsölgetve, — ez aztán ember a talpán! . . . Délelőtt tizenegy órakor odafent volt nálam a bankban, kért: adjak neki kölcsön százezer koronát, mert szüksége van rá valami kitünő üzlethez és megígérte, hogy mire hazajövök, a pénz itt is lesz! . . . Ennek az embernek szívesen adnék akármikor akármennyit is! . . .

Ez már szatira, pedig egészen bizonyos, hogy ezt is zsidó gondolta ki. Szatira, mert pelengérré állítja, mégpedig a legnagyobb tudatossággal, azt a zsidó felfogást, amely a pénzbeli leleményességet igen gyakran mindennek elébe helyezi és mert nemcsak hogy nem abszurdum, de sőt az, aki ki tudta találni, kedvező körülmények között bizonyára készségesen alkalmazná is, ha — még nem alkalmazta.

II.

Minden kulturember tudja, mert tudnia kell, hogy a grófnak egyszer megsántult az egyik versenylova. Csak éppen az egyik lábára és csak épen egy parányit, de mégis épen eleget ahhoz, hogy semmiféle díjra többé kilátása ne lehessen. Elhivatta hát a házizsidáját és azt mondta neki:

— Pénzre van szükségem, eladom magának a Stellát harmincezer koronáért!

Mindez persze már régen történt.

A zsidó körülnézte a lovat, visszament a grófhhoz és azt mondta neki:

— Méltóságos uram, a Stellával baj van! . . . Húszezer koronát adok érte, de többet nem!

A gróf azonban keveselte a pénzt, mire a zsidó elment.

Azonban alig hogy a lábát kitette, jött a lovász és jelentette, hogy a Stella már a másik lábát is fájlalja.

— Hopp! . . . Hivjátok vissza a zsidót! — kiáltotta a gróf.

Innen kezdve azonban csak távirati stílusban folytatom, mert kár a helyért.

Zsidó visszajön. Gróf: jó, hát odaadom húszezerért! — Zsidó újra megnézi a lovat és akkor már csak tizenötöt ígér érte. Gróf szól: nem adom! — Zsidó elmegy. — A lovász jön: a Stella már a harmadik lábára is sánta lett! — Gróf: utána a zsidónak! . . . Adom már tizenötért is! . . . Ezt azonban nyomban ide fogod adni, mert hiszen nagyon jól tudod, hogy a szolgabíró testi-lelki jóbarátom és hogy a hajdum, a János is a régi erőben van még! . . .

Fanyar arc, fejkavarás, — zsidó megveszi Stellát tizenötért. Ez azonban még nem elég, mert amikor lemegy az istállóba a lóért, látja, hogy a Stella már ki is lehelte nemes páráját. Pár pillanatig megdöbbenve áll, mert azt tudta, hogy a grófhhoz nem lesz tanácsos visszamenni a pénzért, de aztán a homlokára üt, mert kitünő ötlete érkezik. Elmegy a lócsiszárok közé, elmondja, hogy a grófnak pénzre volt szüksége, hát megvette tőle a Stellát negyvenezer koronáért, de mivel neki nincs rá szüksége, hajlandó a lovat ugyanezen az áron kisorsolni. A csiszárok kapnak az alkalmon, megrakják a számokat, húznak és egyik megnyeri a lovat. A nem-nyerők búsan szétoszlanak, a nyertes pedig elmegy a zsidóval a lóért. Amikor odaérnek és látják a rémes valóságot, a zsidó kínos meglepetést szinlel, de aztán búsan azt mondja: mit tehetek egyebet, ez az én szerencsém! — azzal visszaadja a nyertesnek a tét-pénzt, aki boldogan elsiet, hogy nem őt érte a kár. A zsidó a markába nevet, megolvassa a pénzét és meglegedetten látja, hogy nettó húszonhárom ezer koronát nyert a lovon.

Amikor ennek az anekdotának az elmondásába belekezdtem, azt hittem, hogy valahogyan sikerül majd vele az iróniát illusztrálnom, de most látom, hogy ez bizony nem irónia. Semmiképpen sem az. De mindegy: annak a szimbolizálására mindenesetre alkalmas, hogy a zsidót nem egyszer mi magunk, keresztények kényszerítettük bele hasonló zűgüzletekbe.

Ezek után pedig beszéljünk a zsidó eszpriről.

Mindenki tudja, hogy igazán jó anekdóta csak vagy az lehet, amelyik a szexuális élet körül mozog, vagy pedig az, amelyiknek zsidó áll a középpontjában. A legjobb anekdoták persze azok, amelyekben megvan ez is, amaz is. Ami a frivolitást, sőt obscenitást illeti, a dolog egészen természetes, mert ez az a téma, amelyik min-

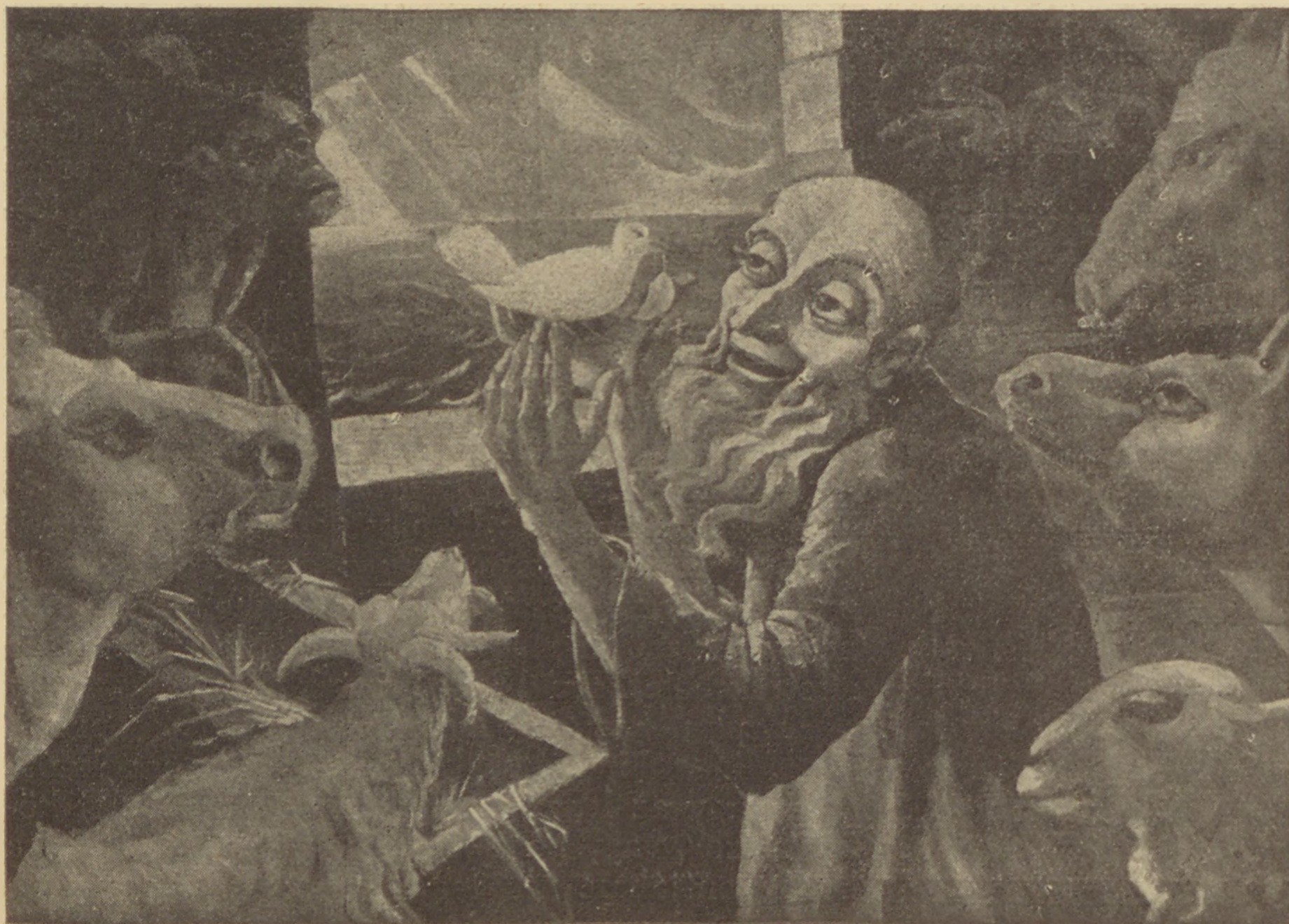
denkit érdekel, amelyikre a serdületlen gyermek-
től az aggastyánig mindenki felfigyel, — hanem
az elmaradhatatlan zsidó már problematikusabb-
nak látszik. De csak az első percben, mert aztán
eszünkbe jut egy és más, ami az ő szereplését is
érthetővé teszi. Először az, hogy a zsidónak, mint
minden keleti fajtának érzelm és gondolatvilá-
gában valóban fontosabb szerepet tölt be a
szexualizmus, mint a mienkében, másodsor pe-
dig, hogy a zsidó ugyanennek a szexualizmusnak
egynémely kilengését más elbírálásban részesíti,
mint mi. Nem szigorúbb, nem is enyhébb elbírá-
lásban, mint mi, de mégis másban. De a harma-
dikra, a legfontosabbra és a legtermészetesebbre
csak később jövünk rá: arra, hogy a zsidó
szinte kivétel nélkül elmésebb a vele egy kultur-
fokon álló kereszténynél, márpedig a csakugyan
elmés anekdotában okvetlenül kell lennie valami
csakugyan elmés ötletnek, foglaltassék bár ez az
ötlet vagy az anekdota hőisében, jóllehet ebben
az esetben is persze csak transzpozícióról, át-
helyezésről van szó, akár pedig direkte az anek-
dota kitalálójában.

Ez az egyik oka annak is, helyesebben ez
teszi érthetővé azt is, hogy az igazán értékes eféle
elmésségeknek nemcsak a hőse, de a kitalálója
is rendesen zsidó. Ismétlem, hogy ez csak az
egyik, a másíkról majd alább beszélünk. Próbál-
junk csak visszagondolni a régebbi, urambátyá-
mos anekdotákra, például az *egyszeri cigány*
eseteire, vagy a goromba megyehajdú elmés ki-
szólásaira és látni fogjuk, mily szánalmas és gye-
rekes dolgok ezek a modern anekdotagyártás

„gyöngyei“-hez képest. Az *egyszeri cigány* kö-
zönséges, legfeljebb paraszti agyafúrtsággal be-
mázolt tökfilkó, míg például a Blitz bácsi, aki-
ről fentebb beszéltünk, ötletes vén svihák, a
Grün, aki a Weiszné hajlandóságát a saját férje
pénzén fordítja maga felé, Casanovába oltott
Colbert, végül a gróf zsidaja valóságos pénzügyi
zseni, legalább is sokkal különb finánckapacitás,
mint például Kállay Tibor, aki: az államnak
sok pénzre van szüksége! . . . és: majd megmu-
tatom én! . . . kiáltásokkal addig strófol mindent
felfelé, amíg az adófizető polgár itthon, a ma-
gyar korona pedig Svájcban egy nagyot nyekke-
nik és kiadja a lelkét, hogy még eltemetni is csak
ujabb kiviteli engedélyeknek ijedt gyorsasággal
való megadása árán lehet.

A másik körülmény, ami érthetővé teszi,
hogy a valóban elmés tréfákat, jellegzetes
bonmot-kat többnyire zsidók eszelik ki, az, hogy
csak a zsidó ismeri igazán a zsidót, aki a mi szá-
munkra, beszéljünk bár bármekkora közeledés-
ről, vagy megértésről, mindvégig megfejthetetlen
titok marad. Például többször megfigyeltem már
titokban, amikor két zsidó valami üzleti ügyet
bonyolított egymás között és sohasem tudtam
megérteni a hangulatnak azt a szédítően sebes,
szinte kaleidoszkópszerű változását, amivel egy-
mást, hogy úgy mondjam: kezelték és éppen így
mindvégig rejtély marad a számomra például
egyazon zsidó karakternek a legodaadóbb altruiz-
musból az egészen rideg elzárkózottságba való
észrevétlen áthajlása.

Hanem hogy a zsidó eszpri mellett marad-
junk: azt is megfigyel-
heti bárki, hogy olyan
anekdotát, amelyik zsi-
dóról szól, még elmon-
dani, előadni is sokkal
jobban tudja a zsidó,
mint a keresztény. Em-
lékeznek még bizonyára
arra az esetre, — de es-
küszöm, hogy ez már az
utolsó, — amikor a
Weisz meg a Schwartz
elmentek sétálni, de a
Weisz belepottyant a
vizbe és a Schwartz, aki
nem tudott úszni, egy-
szerűen azzal mentette
ki, hogy elkezdte han-
gosan kiabálni: a Rima-
murányi holnapra óriá-
sit fog esni, a Práknalvi
ellenben felszalad egé-
szen az égig! . . . A
rémhír hallatára ugyan-
is Weisz meg akar-
ván cáfolni a ravasz
Schwartz értesülését,

Steinhardt: Nő és a galamb. (Olajfestmény 1921.)

Noe und die Taube. (Oelgemälde 1921.)

Nő et la colombe.

annyira elkezdett a kezeivel ágálni, hadonászni, hogy önkénytelenül is kiuszott a partra. — Nos, ha ezt az anekdotát én akarom előadni, úgy néz ki a dolog, mintha valami szélmalom vitorlái kalimpálnának a szélben, de ha a zsidó csak egyet mozdít a karján, már ott áll előtted az egész jelenet.

Valamennyi között azonban a következő kérdés a legérdekesebb.

Tudvalevő, hogy a kimondottan zsidó viccekről csak a németnyelvű népeknél és nálunk magyaroknál lehet szó. Miért van tehát, hogy amíg az efajta német termékek többnyire csak ócska szójátékok, mert a szójáték az elmesség legócskább, legértékteletlenebb fajtája, addig a mi zsidóvicceink elmések, ötletesek és főként jellemzők?

Hogy azonban erre megfelelhessünk, előbb majd meg kell ismerkednünk a budapesti ember természetrajzával.

Steinhardt: Tánc az aranyborju körül. (Olajfestmény 1911.)
Tanz um das goldene Kalb. (Oelgemälde.) Danse autour du veau d'or.

III.

Azt hiszem, hogy miként nincs Budapesten utca és nincsen tér, csak házközök vannak, úgy nincsen *Első Polgár* és *Második Polgár*, amint Shakespeare nevezi remekműveiben a névtelen szereplőket, itt nálunk csak fogpiszkálók vannak, a fogpiszkáló lévén az a társas lény, amely mindég többedmagával jelentkezik ugyan, de azért mindég mereven zárt egyéniség marad. Merev, hegyes, használat előtt meg kell vakarni, használat után pedig akár el is lehet dobni. Fából van, de feje nincs, mint a másik társas fának, a gyújtónak, tehát semmiért sem tud hevülni, fellobbanni, semmiért sem emészti a maga féltve-örzött egyéniségét, mert semmi más nem érdekli, csak a saját becses énje. A pesti publikumnak ezt a fogpiszkálószerűségét, ezt a merevségét leginkább akkor lehet megfigyelni, ha valami történik az utcán. — Elgázolt valakit a villamos? — Magánügy! Csak annyiban van közöm hozzá, hogy kíváncsi is vagyok és a kíváncsiság viszont az én magánügyem. És éppen úgy magánügy Budapesten minden. A közérzésnek, az együttérzésnek itt nyoma sincs. Az ország különböző vidékeiről alig negyven év alatt összeverődött budapesti lakosság, ez a multatlan és nem történetileg kialakult társadalom még mindig idegen egymástól és egyáltalán nem érez együtt. Ez az egységtelen és még mindég falusi, vagy kisvárosi publikum a más szerencsétlenségében is csak a nagyváros szenzációját érzi meg, mert nem testvére egymásnak, mint a berlini a berlininek, a nápolyi a nápolyinak.

Ez a partikularizmus csodálatos következtességgel észlelhető Budapestnek minden olyan helyén, ahol sok ember van együtt, tehát az utcán is. Az angol frakkot vesz magára, amikor otthon a családjával ebédel, de simulékony ruhát és lelkét ölt, amint kilép az utcára. Mi otthon ingujjban ebédelünk, de nyomban testi és lelki kivaaltságot öltünk magunkra, amint az utcára lépünk, vagy ha a kávéházba megyünk, vagy éppen ha felülünk a villamosra. Valami egészen tótágast álló gondolatkapcsolódás révén ingujjra vetkőzött demokraták vagyunk a világ legjogosultabb arisztokratikus helyén, a családi körben, de tüstént Montmorencyakká és Albanyekké alakulunk át, amint kilépünk a demokrácia legjogosultabb helyére, az utcára. Otthon a hagymafélék különböző fajtáitól csuklunk hangosakat, az utcán az osztrigával jóllakott Brillat-Savarinek brómos tengervíz-illatát leheljük magunkból és magunk köré saját és exkluzív légkörnek. Benn a lakásunkban bejelentőlap és adóvégrehajtás szerint számolható és nyilvántartható emberanyag vagyunk, az utcán, ott rögtön ráébredünk a saját emberi méltóságunk tudatára, de ezt nyomban tévesen is értelmezzük.

A savanyúság és fogpiszkálószerűség városa vagyunk és ez a ma még nem amalgamizálódott, az utcán arisztokrata és osztálygöggel telt publikum teszi azt, hogy Budapest nem igazi nagyváros, hanem csak nagyon sok házból összeépített kökolosszus.

És ez az oka annak is, hogy nálunk a zsidó is más, mint másutt. A zsidó, akiben sok a barát-

ságos közeledés hajlama, a kedély, a Gemüt, amint a kellemetlen bécsi trotthli mondja, — a zsidó velünk szemben állandóan valami bizonytalan körvonalú, de viszont egészen bizonyosan némi titkos, belső derűvel fűszerezett tartózkodással, feszélyezettséggel viseltetik és ennél fogva amint mindenkivel, úgy vele is együttműködött őszinteségi hajlamot, helyesebben őszinteségi ösztönt, — mert kétségtelen, hogy az őszinteség, ami lényegében a közlés, a tudtúladás vágyainak legszubtilisebb megnyilatkozása, az ösztön erejével él bennünk és a hazugság mindég a kényszerűségben gyökerezik, — tehát ezt az őszinteségi ösztönt kénytelen a maga körében kiélni és kiélni úgy, hogy kifigurázza, elmésségekkel garnirozza a saját fogyatékosságait. Teljesen céljukat-tévesztettek tehát azok a zokhangok, amelyek felpanaszolják, hogy a zsidó lenézi és kifigurázza önmagát, amint ezt például éppen a *Mult és Jövő* hasábjain is nemrég olvastam — mert amikor a zsidó a maga értékes kvalitásaira, találékony-ságára, gyors itéletére, stb. gyárt anekdotát, voltaképpen csak dicsekszik, mint az a bizonyos Száli, aki a rabbi megállapítása szerint nem panaszkodott, hanem dicsekedett, — amikor pedig egészen nyíltan is jól mulat azon, hogy a hirtelen meggazdagodott tollaszsidó, a Nuszflekk a Brisztol éttermében a villájával vakarja meg a fejét, nem csinál egyebet, mint mi keresztények, amikor kinevetjük a lédéci parasztot, amikor a templom tetejéről a falu bikájával legelteti le a füvet.

Itt tehát nincs semmi baj.

Ha baj van, az ott van, hogy a zsidó eszpri közel sem olyan értékes, mint aminőnek az első percben látszik.

Merészen csapong, pazarul sziporkázik, de amikor kilobbant, alig marad a helyén más, mint három-négy megszenesedett sablon. Ha valaki összegyűjtené a száz legelmésebb zsidó-viccet és egy retortában felhevítené őket, a retorta csövén, mint csapadék három tömény-vicc csöpöppenne ki és rövid vizsgálat után kiderülne, hogy a többi kilencvenhét is csak ennek a háromnak a kombinációja. Ez persze bajosan is lehetne másként, de mindegy, a tény az, hogy így van.

A zsidó eszpri efemer értékét illusztris példa gyanánt láthatjuk Heine munkáiban. Az a szarkazmus, az az irónia, ami Heinét annak idején oly gyűlöletessé és ennek révén oly fontossá tette, ma már nemcsak a múlté, de kissé kezdetleges is, viszont az a líra, amely a *Lyrisches Intermezzo*-t és a *Heimkehr*-t átfűti és a romantika, — mert engedjék meg, hogy így, két gondolatjel között felfedezem Heinét, mint a legnagyobb romantikusok egyikét, — tehát az a romantika, amely a *Romanzero* minden sorából előcsendül, az örökéletű marad mindvégig.

Ha pedig Beaconsfield lord fölényes elmés-ségét vizsgáljuk, ki fog derülni róla, hogy az egyáltalán nem *zsidó-eszpri*, hanem erősen elegyé-

niesített és kifinomított folytatása az ősi angol-szász elmésségnek, amit a zseniális államférfiú többé-kevésbé elmélyített a lelkében élő hatalmas kulturával.

Végeredményben talán azt lehetne mondanunk, hogy az úgynevezett *zsidó-eszpri* elég fontos ahhoz, hogy az ember komolyan foglalkozzék vele, de nem elég fontos ahhoz, hogy például az emberiség kulturtörténetében mint önálló tényező szerepeljen. Mindazáltal pótolhatatlan kár lenne, ha kiveszne, kivált éppen ma, amikor úgy lehet tekinteni, mint jótékony, izletes mustárt ahhoz a száraz és kemény pecsenyéhez, amellyel az élet kínálgat bennünket.

Patai Edit versei

EGY RÉGI KÉP ELŐTT

*Növérem régmult, messzi mosolyu
Homlokod sima mint az alabástrom,
Kezed oly fehér, mint a lilium,
Köntösödön csillogva ég a bársony.*

*Messzi időkben nyári éjszakán
Velence vizén siklott gondolád,
Hős lovag lantjáról ezernyi dal
Dobta csillogó fátyolát reád.*

*Növérem az éjjel felém hajoltál,
Oh jaj, a szájad oly merev, hideg,
Bársonyderék alatt dobolt-e forrón
Mig éltél, mondd — zengett-e a szived?*

*Oh látom, látom fehér arcodon,
Ma nincs se fény, se láng, se dal, se érzés,
Királyi pompád oly súlyos, setét,
Mi volna ha merész kézzel letépnéd?*

A NAGY HINTÁN

*Érzem a zengő nyár izét,
A perc oly ifjú, lenge, szép
A karom erős, szemem ragyogó,
A szívem forró, szinarany kohó,
Távol Keletnek napja rám ragyog,
Boldog, büszke, szabad zsidó vagyok,
A gyermekem karcsú mint ifjú palma,
Benne majd él szívemnek ezer álma,
Rövid és véges életem, — ki bánja?*

*De hirtelen lecsap a pillanat,
Minden sötétlik komor ég alatt,
Vállam lehúzza nagy súlyos teher,
A levegő nyomasztó bút lehel —
És fojtja mellemet a szürke köd;
Ugy érzem, hogy a bánat mély, örök
Az élet nehéz, kusza, idegen,
Ezer seb sajog szegény szívemen,
Látom sötétlő kút titkos vizét,
Ajkam izleli a Halál izét.*

JACOB STEINHARDT (BERLIN): VALAMIT MAGAMRÓL

Igen tisztelt Patai Doktor!

álás köszönettel fogadtam az értesítést, hogy a Mult és Jövő, a zsidó kulturának ez a világhírű orgánuma egy speciális Steinhardt-számmal akarja az én művészetemet méltatni. Kitüntetésnek tekinti ezt minden művész bárhol a világon és én szívesen teljesítem a szerkesztőség ama kívánságát, hogy elmondjak valamit a Mult és Jövő olvasóinak magamról és művészi pályafutásomról.

Egy kis poseni városkában, Zerkowban születtem 1887-ben. Mint gyermek telefestettem az ajtókat és a falakat és prédikáltam egy gyermek-sereg előtt a Messiásról, akinek nemsokára meg kell majd érkeznie. Az iskolában a legrosszabb tanuló egyike voltam. Szüleim mégis gimnáziumba küldtek Berlinbe. Iskolai munkáim elvégzése helyett a muzeumokba futkostam, vagy rajzoltam késő éjjelig fileszteusi csatákat és boxerlázadásokat. De a szünidők, amiket minden évben szülőhelyemen töltöttem, ifjuságom legboldogabb és legtermékenyebb napjai voltak.

A kis városkát ingadozó házaival és sok apró fedeleivel számtalan sokszor rajzoltam. Aztán a kis korcsmákat és söntéseket, iszákosokat, koldusokat, házalókat stb. Nagyon szerettem a Beth-hamidrást árnyékos alakjaival és talmudistáival. El voltam tökéelve, hogy festő leszek. A kitűnő Krämmerer professzor, az akkori poseni muzeumigazgató, látta a munkáimat és nagyon biztatta az édes anyámat. 1906-ban a berlini iparművészeti iskolába kerültem, de ez nem elégítette ki az ambíciómat. Szerettem volna óriási vásznakat telefesteni és valami nagyot alkotni. 1907-ben Corinth tanítványa lettem. 1908-ban elhagytam a poseni aktermet és Párisba mentem. Micsoda benyomások! Az impresszionisták, a Louvre, a legfiatalabbak kiállításai! Szinte kábultan jártam a nagy metropolisban.

Egy év múlva visszatértem Berlinbe, ahol úgy éreztem, hogy megtaláltam a helyes utat és neki estem minden festői mohóságommal. Aktorlódások, táncok az Aranyborjú körül, kiéhezett remetéek stb. Lázás felhevülésemet kissé lehütötte Olaszországban való tartózkodásom. 1912-ben állítottam ki először két barátommal a „Sturm“-ban. Vizözönök, pusztulások, próféták, rossz álmok és sirmak voltak a témáim — egészen a világháború kitöréséig.

1915-ben katona voltam Litvániában, ott ismertem meg a zsidó népet: városkáit, szürke hétköznapjait, szenvedéseit és szenvedélyesen áhítatos imáit, szent szombatait és ünnepeit, öregeit, aggastyánait, apáit és fiait, akik felülemelkedve az időkön és történéseken, Isten szavát kutatják és csodálatos türelemmel várják hivatásuk teljesedését. Ezek az emberek szívem mélyéig megrendítettek, soha semmi nem hatott úgy reám életemben, mint ezek a zsidók. Ennek az élménynek a hatása alatt keletkeztek azóta összes munkáim a mai napig.

Fogadja kedves szerkesztő ur legmelegebb üdvözlétemet a távolból baráti kézszerítással
Steinhardt.

Manuello héber epigrammáiból

NŐI HŰSÉG.

*A női hűséget nem óvhatja más,
Csak csúnya arc, sok torzító vonás.*

A CSODA.

*Hogy mily csodát láttam szerelem tengerébe?
A legnagyobb csoda: kimenekültem élve...*

A NŐ.

*A nő háló, mit szabadságunk láttán
Elén terít az irigy gonosz sátán.*

CSAK HÁROM NAP.

*Csak három nap az élet: mint árnytűnt el a tegnap
Gyorsan múlik a ma, holnapot éj födi még.*

Steinhardt: Burgonyaszedés. (Olajfestmény 1919. Zerkow.)
Kartoffelernte. (Oelgemalde.)

Culture des pommes des terre.

z éjjel lázam volt; álmatlanságom tág teret nyitott az emlékezésnek és gondolataim megint csak nem szállottak Temesvárra, ahol a pajzán humort és derüt oly gyakran felváltotta a „főrabbi” jogos és jogosulatlan bosszúsága — mi türés-tagadás: még nagykorúságomat el nem érttem volt a hármás diploma és a komor „jóréh jóréh, jódin jódin” mellett is, — amelyben nagy része volt az akkori felekezeti sajtónak is.

Megint ott voltam a lipótszentmiklósi gyönyörűség, 1878 előtti zsinagógában; azóta elrontotta egy morva építész, aki munka közben csödbe került; némileg helyreállította egyik legnevesebb zsinagógaépítőnk.

A frigszekrény remeke volt a barok-stilusnak; ott tündökölt fölötté a legfinomabb zománcozásra emlékeztető korona; oldalt gyönyörű arany vázák. Maga a templom boltozatos volt és a boltozatot hatalmas oszlopok támasztották.

1878 pészach kimenetelekor a szomszéd telken kigyulladt egy fáskamra és a keletkezett szél hajsolta láng belekapott az ablakok favázába és odaégett a lipótszentmiklósi gyönyörű templom, amelyet még Kuttner Geographiája is megemlített, pedig abban a Földrajzban hazánknek annyi helye jutott, mint az Erzherzogtums Oberösterreichnek.

Az almemortól balra, közvetlen a fal mellett az óra alatt volt egy előkelő tónusú és stílű padsor; nem úgy mint később, ahol valamennyi oldaltámla kérdőjel alakjában kérde a régi templomismerőseitől: „Mit csináltatok, ti gyávák, az évszázadokon épült boltozattal, mit a hatalmas oszlopokkal?” Bizony gyáva volt a vezetőség. *Egyetlenegy* mérnök, aki a munkát vállalni akarta, veszedelmesnek deklarálta a boltozatot és az oszlopokat, többen — magyar és külföldi építészek — az ellenkezőt vallották és az asszonyok győztek: hátha beszakad — és hetekig tartott a nehéz bontási munka; a legnehezebb gerendázatot húzták a templom tetejére; bent a templomban egy darab vakolat sem esett le a plafondról.

Még romjaiban is olyan szép volt a zsinagóga, hogy arra járó tót parasztasszonyok — ön-magam láttam — betértek és ott letérdelve elmondták az esti imádságot.

Nos hát éppen az óra alatt volt két ülőhely. Az egyik volt a néhai rabbi Bér Mikulás díszhelye, mellette a hitközségi elnöké, Diner Móricé. A rabbi ülőhelyét halála óta (1861) nem foglalta el senkisé; a szerénységéről híres dájon, reb Mendel Kircnek a helye a bal oldalhajóban volt.

De nem hiába volt rátartós a boldogult nagyapára az egyik unoka; ezt a büszkeséget élesz-

tette bennök nagyanyjuk, a batizvasvári árendásos, rabbi Sámuel Markovics, leánya.

Természetesen jogot formált a nagyapa ülőhelyére és a 10 éves fiú odament a ros medine mellé.

Ki tudja ma világosan meghatározni, mi a ros medine. Világi feje a kerület zsidóságának, nem egyszerű hitközségi elnök s pláne Diner Mór.

Rendkívül sajnálom, hogy Vadász Ede vagy Mezey Mór nem örököltette meg a pesti zsidó családok történetét; bizonyára szóba került volna a Diner-család is.

A ros medine finom műveltségű ur volt — 1868-ban a kongresszus egyik disze — nem zavarta el a nebulót, hanem a keduso után odahajolt, megsimogatta a haját és megkérdezte, hogy kicsoda.

Szokásuk volt a fiuknak mint unokáknak bemutatkozni, mert a nagyapa képét minden falusi korcsmáros a szombati szoba falára tette, hogy a képpel együtt áldás szálljon hajlékába.

A kis fiú a nagyapára hivatkozott és akkor a „primator” azt mondta: Lásd, fiam! mióta a nagyapád meghalt, a helyén senki sem ült.”

A fiú megértette és a középhajóba ment a család egy régi ismeréséhez. De azt elérte, hogy Diner Móric megszólította; először és utoljára történt. A főtér keleti oldalán lakott a ros medine. Nincs az az ősnemesi kúria, amelyet a nemzetségére büszke gentry jobban megbecsült volna, mint a megyebeli és idegen zsidó azt a zöldkapus sárga, egyemeletes házat.

Ha beszéltek Rotschildról, azt hittük mi gyerekek, ez olyan lehet, mint Diner Móric. Nagy urnak is tartotta mindenki; nejéről, Eszterlről és jóságáról valóságos legendák keringtek.

Egy sem csodálkozott, hogy az unokáját a Theresianumba fölvtették; legalább azt mesélték akkor széltiben. Természetes Móric Diner Victor unokája egyenrangú a nemes urfiakkal.

S a ros medine megállta a helyét; tisztelték, szerettek zsidók és keresztények egyaránt. Az emancipációs küzdelemben része volt neki, a zsidó kongresszuson a haladás híve volt, de községében tisztelte nagy rabbijának hagyományát; a rabbi halála után a ritusban nem változott semmi.

De az elite-zsidóságnak képviselője is volt. Nem tapad kezéhez tönkretett emberek vagyona; sohasem hallotta senki, hogy sok felcseperedett gazdagok módjára, uzsora gyarapította volna a vagyonát.

Fakereskedő volt; társa volt egy éppen oly nobilis zsidó Liptóújvárról, Stern Kálmán . . .

Arra nem emlékszem, hogy mi okozta a cég romlását. De arra emlékszem, hogy a megyei gentry és a vármegyei tisztviselőség a zsidó Di-

ner-családot őszintén sajnálta. Egyszerre csak híre járt, hogy Diner Mór otthagyja a házát, hogy más költözik oda.

Annyi erő nem volt benne, hogy megelőzze Holzspach szép példaadását és kezdje újból.

A ros medine, a hitközség elnöke, Diner Móric Budapestre költözött. Az ő ülőhelye a templomban is üres maradt; családi tulajdon volt.

Mindkettőt, papjának a székét is, a magáét is elhamvasztotta ama rettenetes tűzvész 1878 egy tavaszi éjjelén.

Ma vannak hitközségi elnökök, de olyan emberek mint Holländer Leo, Rosenthal, Leopold Sándor, Diner Mór, akik becsületet szereztek a zsidó névnek nagynál, kicsinél, urnál, parasztnál egyaránt, ma nagy ritkaság.

Érdeemes volna a magyar régi zsidó vezetőemberek családjairól írni. Kár, hogy elveszen az emlékük.

Poll Ernő: *S* szólt az Úr

Csitt! angyalok csitt! Most ne zengjetekek,
Most ne mondjatok hála imát,
A dalt, mely után epedve vágytam,
Váltsa fel néma hallgatás . . .
Hadd zárkózzam rejtett magányba,
Hova nem hatol parányi fény,
Hogy ott zokogva sirjak azért,
Hogy mind szenved a földi lény.
Hogy lehet nékem most vidám a dal,
Midőn az ember nem él, sem hal.

Csitt! angyalok csitt! Most ne zengjetekek
Énekteket nem hallom én. —
Parányi porszem szenvedő népem,
Mély zokogásba tör felém.
Hallom mint zokog, mint sir a gyermek,
Mert nincs ruha, mert nincs kenyér —
Mint dermed meg a hideg télben,
Mint ereiben fagy a vér.
Mindenütt sirni, zokogni látok,
Most nincs szavam angyalok hozzátok.

Te gyönyörű nap világító test,
Huzodj vissza a felhők mögé.
Takarjon Téged fekete homály,
Legyen sorsod mi népemé.
Fényes sugarad ne küld a földre,
Bimbóból ne fakassz virágot,
Enyésszen, müljon, lankadjon minden,
Mert bűn szennyezi e világot.
Legyen most vége dalnak és táncnak,
Amíg a poklok tüzei járnak.

És Te népem mégis remélj! remélj!
Reméld a megjósolt időt.
Én vagyok ősatyád Istene,
Ki meghallgatom a szenvedőt.

Eljön — és emberek békét kötnek,
Kit mindennap vársz, sietve jön,
Meggzúnik minden gyilkoló szerszám
És jármaid népem széttöröm. —
Békésen élsz, nyugodtan fekszel,
Reggel lesz, Tavasz lesz, Otthon kelsz fel.

S Te ember e jelenből okulj,
Őrizd meg a jövőre,
Hogy nem a pénz és nem a mámor
Vezetnek téged előre.
Tanulj meg tűrni! Tanulj szenvedni,
Hogy tűrni tudj, ha szenvedned kell
És ha balsors keményen üldöz,
Ellenem ne lázadj fel . . .
Számos a példa, sok a kép,
Hogy sorsod — ember — szenvedés.

מוצאי ליל פסח בני ותינוק כחול מה נשתנה

מה נשתנה
הלילה הזה מכל
הלילות שבנל
הלילות אנו אוכלין
חמץ וצפחה. הלילה הזה כלו מצה: שבנל-הלילות אנו
אוכלין שאר ידקות הלילה הזה מרה: שבנל-הלילות
אין אנו מטבילין אפילו בעם אחת. הלילה הזה שתי
פאמרים: שבנל-הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין.
הלילה הזה כלנו מסבין:

עבדים היינו לפרעה במצרים. וידוע לנו ד' אלהינו משם

משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כלנו חבמים. בראש
גבושים. בראש זקנים. בראש יודעים את התורה. מצוה עלינו

A Steinhardt-Hagada egyik lapja.

Ein Blatt aus der Steinhardt-Hagadah

A héber szöveget írta Franciska Baruch. A kép Bene-Berák bölceit ábrázolja, akik „ültek és regéltek az egyiptomi kivonulás csodáiról egész éjjel, míg bejöttek tanítványaik mondván: Mestereink, már érkezett a reggeli Semá-ima ideje!”

Chád Gádjó

Gyermek-mese
Izraelről és az ellenségeiről.

Fordította:
Kiss Arnold.

I.

Volt egyszer egy báránka,
Úgy vette meg apácska
Künn a nagy vásáron,
Két tallérnyi áron —
Egy pici kis bárány,
Egy pici kis bárány.

II.

Jött egy gonosz vadmacska,
Dühösen megharapta,
Marcangolta, tépte,
Úgy hullott a vére!
Szegény szép báránka!
Szegény szép báránka!

III.

De a macska pórul járt,
Egy nagy kutya arra járt,
Kiméletlen marta,
Szaladt most a macska —
Óh szegény báránka!
Óh szegény báránka!

IV.

A kutya se menekült,
Hátán egy bot hegedült,
Dér jött a kutyára!
Fut a bot utána!
Jaj kicsi bárányom!
Jaj kicsi bárányom!

(Steinhardt fametszelei
a most megjelent
Steinhardt-Hagadából.)

Kiadta
Ferdinand Ostertag
Berlin.

Holzschnitte von
Jacob Steinhardt.)

V.

Tüz büntette a botot,
Egy perc — és már lobogott,
Hamúvá lett menten,
Láttam, arra mentem —
Édes, szép báránkám!
Édes, szép báránkám!

Chád Gádjó

Gyermek-mese
Izraelről és az ellenségeiről.

Fordította:
Kiss Arnold.

VI.

De a tűz is meglakolt,
Szörnyű, nagy víz rácsapott,
Eloltotta gyorsan,
Elaludt a porban —
Gyönyörű báránynom!
Gyönyörű báránynom!

VII.

Aztán jött egy nagy bika,
Az a vizet megitta,
Jaj de nagy a torka!
Csöppig felhabzsolta! —
Szép, kicsi báránkám!
Szép, kicsi báránkám!

VIII.

Szörnyű késsel kezében:
Mészáros jött sebtében,
S a bikát levágta,
Bizony meg nem szánta —
Szegény, jó báránkám!
Szegény, jó báránkám!

IX.

S im a halál angyala
Lovon arra nyargala,
— Látta egész város! —
Mehalt a mészáros —
Szegény, szép báránkám!
Szegény, szép báránkám!

(Steinhardt fametszetei
a most megjelent
Steinhardt-Hagadából.)

Kiadta
Ferdinand Ostertag
Berlin,

Holzschnitte von
Jacob Steinhardt.)

X.

S végre jött a jó Isten:
Hogy óvjon és segítsen,
Az angyalt legyőzte,
A halált megölte —
Volt egyszer egy bárány,
Egy pici kis bárány . . .

Nyolcszáz esztendővel a jeruzsálemi szentély pusztulása után Basileios császár íródeákjának a következő tartalmú levelet mondta tollba: „Megengedjük összes alattvalóinknak, hogy birodalmunkban az összes zsidókat lemészárolják, vagyonukat elprédálják, házaikat felperzseljék, templomaikat egyházakká, tanházaikat, iskoláikat kolostorokká alakítsák.”

A császár szavait ekkor hirtelen megszakítja a szomszéd teremből átszűrődő jajkiáltás:

— Kiméljetez az Égre! Kegyelmezzetek!

A császár unokaöccse III. Mihály császár lehelte ki lelkét e szavak között. Basileios pa-

„És ime, egy egyiptomi vert egy hébert.”
Fametszet a Steinhardt-Hagadából. Aus der Steinhardt-Hagadah.

rancsára ölték meg, mert féltette koronáját. Előbb már eltette láb alól Bardas császárt. Vérszomjúságát most már csak a zsidók vérenek ontásával kívánta csillapítani.

A futárok elindulnak a császár bullájával és Palesztinától Sziciliáig, Bizánctól Északafrikáig mindenütt kihirdették a császári rendeletet, amelynek hírére a zsidók böjtölnek, zsákot öltenek és fohászkodnak Istenhez, hogy a veszedelmet elhárítsa fejük felől.

A palota egyik termében ugyancsak ebben az időben súlyos kór gyötri a császár ritka szépségű leányát, Eudokiát. Aranyhaj borítja fejét, szemei jóságtól sugárzanak. A beteg szobáját tarka festmények díszítik, selyemkendők borítják ágyát. Az ablakon beszűrődik a Boszporusz szőke hullámainak moraja. Eudokia lázas álmá-

ban látni véli a mesebeli királyfit, Acritast égkék-szinű szemekkel, aranyfürtökkel, amint messze csatasíkon elszántan küzd a szaracénok ellen. Egymásután aratja a győzelem babérait.

A császár miután elhívatta a beteghez birodalmának összes bölcseit, orvosait, kuruzslóit, de ezek sem tudományukkal, sem varázsszavakkal, sem gyógynövényeikkel nem enyhíthették Eudokia fájdalmait, levelet küld egy Otrantóban élő zsidó orvosnak, rabbi Sefatjának.

Egy zúzmarás téli éjszakán Sefatja a talmud tanulmányozásába mélyedvén, ablakzörrenésre hirtelen felriad. A kapuhoz siet és kinyitja. Két lovag áll előtte, nehéz páncél borítja testüket, sisak fejüket, kezükben tör. Arcukon álarc. Közelebb lépnek Sefatjához és levelet nyújtanak át neki. A rabbi a halványan pislogó mécses világa mellett a következőket olvassa:

„Mi, Basileios császár, elküldtünk követeket hozzád, hogy elhozzunk udvarunkba! Hallottunk bölcseségedről, tudásodról! Hön óhajtunk téged látni! Megesküdtünk életünkre és fejedelmi koronánkra, hogy sem jöttödkor, sem távoztadkor nem fog érní semmi sérelem, semmi bántalom! Gazdag ajándékokkal fogunk téged megjutalmazni. Minden kívánságodat teljesíteni kívánjuk!”

Sefatja homlokán mély redők képződnek. Egyik gondolat a másik után vetődik fel agyában. Ellen akar szegülni a császár parancsának, mert aggodalom szállja meg lelkét. De csakhamar enged a parancsnak.

— Elmegyek, mert velem az Örökkévaló! Meg fogom szabadítani testvéreimet a pusztulásból! Visszaszerzem biztonságukat és szabadságukat!

E szavak után hajóra száll és a Földközi tenger morajló hullámai között elindul Otrantóból Bizáncba. Számos viszontagság után partot ér, ahol aranyos hintóba ül. (A hintót aranyos kantárú pejlovak vonják.) Sefatja megérkezik a császár palotájába. A palota körül buja növényzet zöldül. A császár szobáját gazdagon himzett szőnyegek borítják, bódító illat ömlik szét az egész lakosztályon. Sefatja arany trónusra ül. Szemben vele a király.

— Van-e a föld kerekiségén még egy fejedelem, akinek oly széles terjedelmű birodalma volna, mint az enyém? — kérdezi a császár.

— Nincsen! — feleli Sefatja.

— Van-e a földön oly díszes Istenháza, mely nagyobb pompával és több költséggel épült volna mint az „Aia Sophia?”

— Van, uram királyom! — feleli Sefatja.

— Melyik templom mulhatja felül az Aia Sophiát? — kérdezi a császár haraggal.

— Engedd, hogy Szentírásunk alapján feleljek kérdésedre!

Sefatja felüti a „Királyok könyvének” 6. fe-

jezetét és kijelenti, hogy Salamon szentélyének építési költségei 120 arany és 800 ezüst tallérral felülmúlták az Aia Sophiáét.

— Legyőztél! — kiált fel a császár.

— Uram, királyom, nem én győztelek le, hanem a Szentírás.

Ez időben a kastély nagy termében lakomára gyűlnek egybe az udvar vendégei: spanyol grandok, francia marquisk, a velencei commandari, muszlim serifek, indus hercegek, szerecsen törzsfőnökök. Minthogy Basileios császár tudta, hogy Sefatja nem fog együtt étkezni az udvar vendégeivel egy asztalnál, láncokat erősített a terem mennyezetére, a láncokon ezüst edények és serlegek függtek. Ezekben a vallásos szabványoknak megfelelő ételek, italok, déligyümölcsök, datolyák, fügék, narancsok voltak. Lakoma előtt udvari lakájok kristályüvegből készült, díszes edényekben vizet visznek körül, hogy a vendégek megmoshassák kezeiket. Egyszerre üvegcsörrenés riasztja fel a vendégeket. Az egyik lakáj leejtette a díszes üvegcancsót és rémülettől gyötörve szedi fel az üvegszilánkokat. Sefatja a következő kérdést intézi a szolgálhoz:

— Mario! A szultán udvarában arany edényekben szolgálják fel az ételeket, a bizánci császárságban kristályüvegből készültek. Ha az edények mindkét fejedelem udvarában eltörnek, kinek van nagyobb kára, a császárnak avagy a szultánnak?

— A szultánnak! — felel hirtelen Mario.

— Dehogy, te oktalan! — feleli a rabbi. —

A bizánci császárnak nagyobb a vesztesége! Mert a szultán aranyból készült edénye az eltört darabokból ismét összeállítható, de a széthulló szilánkokból az üvegedény többé vissza nem állítható!

Az udvar vendégei nagy figyelemmel hallgatják a rabbi elmés válaszát. Közben izletes ételneműek, halak, vadak, üdítő italok, Parnaszosz borai kerülnek az asztalra.

A lakoma befejeztével feláll Basileios és így szól a vendégsereghez:

— Fenséges vendégeim! Mialatt mi örömmámorban úszunk, izletes falatokon lakmározunk, palotám egyik termében a démontól megszálva szenved és sorvad egyetlen leányom, Eudokia. Elhivattam Napkelet bölcseit, India, Perzsia tudósait, Napnyugat orvosait. De nem találtak széles e világon számára semminemű gyógyító balzsamot, hegesztő irt!

Mélységes csend borul az udvar vendégeire. Majd felemelkedik Sefatja. Minden szem feléje irányul. Lengő ősz szakál borítja állát, szemei hittől és erőből sugárzanak. E szavakkal fordul a császár felé:

— Fenséges Uram! Én az Isten alázatos szolgálója, az ő nevének említésével kiűzhetem gyermekedből a démont! Megszüntethetem fájdalmadat és aggodalmadat, visszaszerezhetem

életkedvedet és boldogságodat! Van-e azonban birodalmadban hely, ahol nem sért semminemű bálványkép, szobor, nincs semmi tisztatlanság, mert az Úr fenséges nevét kívánom ajkamra venni, mint egykor a jeruzsálemi főpap a szentek szentélyében! Midőn az engesztelés napján kiéjtven a titokzatos „nevet“, engesztelést szerzett önmagának, háza népének és egész Izraelnek.

— Boccaleon, — kiált fel örömmel a császár.

— „Az oroszán szája“ palota kertje alkalmas, mert szobrait, képeit a képrombolók és képimádók harcában elpusztították!

„És kiáltottunk az Urhoz, a mi Istenünkhöz.“

Fametszet a Steinhardt-Hagadából. Aus der Steinhardt-Hagadah.

A Boccaleon a Boszpurosz kies partján áll! Körüskörül buja növényzet zöldül. Szemben a Boszporus ázsiai partvidéke a nap aransugarai-ban fürödve mosolyog az európai part felé.

Sefatjának sikerült meggyógyítani a leányt. Közben a császárt egy csillagkép nyugtalanítja. Elhivatja birodalmának csillagászeit és így szól hozzájuk:

— Az éjszaka amint a csillagokat vizsgáltam, észrevettem, hogy csillagom elnyel egymásután három csillagot! Mit jelenthet e látomás? Fejtsétek meg!

A csillagászok hosszas hallgatásba merül-

nek. Majd megszólal az egyik muszlim és így fejt meg a császár látomását:

— Uram királyom! E látomás azt jelenti, hogy nemsokára birtokodba fognak jutni: Ancona, Pesaro és Sinigaglia városai!

— Dehogy, — szól közbe Sefatja. — Sokkal többet jelent e csillagkép!

— Oh, mit jelentenek? Fejtsd meg! Ki foglak tüntetni, kancellárommá emellek! — kérdezi a császár.

Erre Sefatja így felel:

— A három elnyelt csillag azt jelenti, hogy uralmad ki fog terjedni Velencére, Afrikára és Arábiára!

Majd búcsut vesz Sefatja a császártól és elmegy Anna császárnőhöz. A császárnő ily szavakkal fordul Sefatjához:

— Gyermekem megmentéseért fogadd ez ajándékot. — Drágakövekkel telt aranyszelencét nyújt át a rabbinak. Majd azt kérdezi: — Vannak gyermekeid, leányaid?

— Van egy leányom, Kassia és egy fiam, Teophilos (Jedidjah).

— Add át e fülbevalót és smaragdköves gyűrűt Kassiadnak, ez arany övet Theophilosodnak!

A rabbi éppen távozni készül a gazdag ajándékokkal, midőn hirtelen előtte terem a császár és így szól Sefatjához:

— Leányom életének megmentéseért neked ajándékozom Korynthost, Cyprost, Naxost.

— Uram királyom, — felel Sefatja — semmi kincs, birtok nem szerezhethet nekem örömet mindaddig, amíg testvéreim életét veszedelem fenyegeti! Vond vissza pusztítást hozó rendeletedet! Ne taszítsd Izraelt a sötét éjszakába, a szenvedések kietlen sivatagjába!

Erre a császár haraggal fordul a rabbi felé és így szól:

— Parancsomat többé vissza nem vonhatom, mert katonáimat a préda kecsegteti, a zsákmány reménye önt beléjük lelkesedést és kitartást! Ha parancsomat megmásítanám, katonáim cserben hagynák lobogómat!

De Sefatja tovább kérleli a császárt:

— Kegyelmezz legalább szülővárosom, Ot-rantó zsidó lakóinak. Mentsd meg gyermekeimet, testvéreimet, rokonaimat, barátaimat, hiveimet!

Végül a császár új bullát bocsát ki, amelyben Oria zsidó lakosságának sértetlenségét biztosít és megtiltja, hogy Oria zsidóságát bántalmazzák.

De annál fokozottabb mértékben tör ki az üldözés a bizánci birodalom egész területén. A zsidókat meggátolják vallásos szertartásaik végzésében, iskoláikat kolostorokká, templomaikat egyházakká alakítják, ifjakat, hajadonokat, férfiakat, asszonyokat máglyára hurcolnak, Bizánc égalja máglyatüztől piroslik!

A 868. év Ros-Hasonoján megtelik az oriai zsinagóga. A mennyezetről arany és ezüst lámpások függnek alá, bennük pislog az örök mécses. A férfiak felöltik patyolatfehér köntösüket, imakendőikbe burkolódnak. Istentisztelet előtt kivesszik a frígládából a tóratekerceket, körülhordozzák és a község apraja-nagyja csókkal köszönti a tórákat. Majd felhangzik a község küldöttjének ajakán a bűnbánó zsolozsma: „Atyánk, királyunk“. „Ovinu Málkénu“. Az egész község áhitatos morajjal megismétli az imát „Atyánk, királyunk!“ Majd elérkezik a sófár-búgás bűnbánatra serkentő pillanata. Mint minden esztendőben, úgy most is Sefatjára hárul a feladat, hogy a kürt szavával felrzza a bűnösöket és a megtérés ösvényére terelje. De most súlyos kór gyötri és nem hagyhatja el szobáját. A község apraja-nagyja Sefatja betegszobájában gyülekezik. A rabbi kezébe veszi az ősi kürtöt. Kissé felemelkedik és remegő hangon így szól:

— Testvéreim! Mielőtt leszállanék az alvilágba és betérnék őseimhez, örömhírt kívánok veletek közölni. Basileios a Gonosz császár, Izrael gyűlölköze, öt nappal ezelőtt vadászat közben súlyosan megsebesült és szörnyű kínok között kilehelte lelkét! A Seregek Ura elküldött értem, hogy Basileiossal az égi törvényszék elé álljak és bevádoljam mindazon vétkeiért, amelyeket Izraelen elkövetett. Neve ki fog irtatni az ég pereme alól!

Szavai befejeztével ajakához emeli a kürtöt, amelyből évek hosszú során át lélekbe markoló hangokat váltott ki. De most csak tompán hangzanak a szaggatott hangok: Tekio, — Sevorim, — Tekio, — Teruo! A rabbi ereje szemmellátólag egyre hanyatlik! Arcszíne sápad, szemei elhomályosulnak. A község aggodva szemléli tanítója földi eltávozását. De a rabbi egy pillanatra ismét visszanyeri életerejét és megfujja a kürtöt, hangzik a titokzatos: „Tekio, Teruo, Tekio!“ Még egy rövid ideig visszhangzik a kürt szava, miközben a rabbi teljesen elhagyja életereje, visszadől párnáira, elveszti eszméletét és örökre elalszik. A község fájdalmas jajveszékléssel siratja lelki vezetőjét, tanácsadóját és tanítóját!

*

(Ugyancsak ez évben Bizáncban Basileios fiát Leot, a Bölcsét császárrá koronázzák. Az új fejedelem bullát bocsát ki, amelyben visszavonja atyja rendeleteit és megengedi a zsidóknak, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, szombat- és ünnepnapjaikat zavartalanul megülhessék. A zsidók a bizánci birodalom egész területén zsinagógaikba gyülekeznek és hálazsolozsmákat zengenek Istennek, mert megmentette őket ellenségük kezéből. Hálával emlékeznek meg imáikban szószólójukról, a bölcs Sefatjáról.)

NAGY MICI: BETELJESÜLÉS

Ábris bácsi lassan felemelte a fejét és a két bágyadt szemét fel-felnyitogatta, mint nyütt redőt a rozzant ablakon. Kicsit elbóbiskolt szegény egy vén törzsű akácfa alatt, amelyikből már rajban hasadt elő sok-sok barna rügy, frissen, szagosan. Talán ez az illat volt az oka, vagy a meleg, kábító pára, mely a földeken kibuggyant, bő, nagy tavaszvizek felől áradt a faluba, hogy az Ábris bácsi fáradt, két bús zsidó szeme alvásra csukódott.

Meg is riadt szegény ezen a fegyelmetlen-ségen és rémülten szalajtottá végig tekintetét a földön. De semmi baj. Cóknojá érintetlen hevert mellette és egy akaratlan, reflexmozdulattal hozzákapott a kezével . . .

Szinehagyott gyolcsú, ormóitan batyú nehézkedett mellette a földön s amint előrikoltott belőle százszínű rongya, olyan volt az egész, mint egy megtestesült sikoltó nagy nyomorúság. Mellette ládika, puha, gyalulatlan fából, keskeny szíj, szegezve mindkét oldalára, amit Ábris bácsi a nyakába akaszt és végigbotorkálja vele a falut. Mert ebben is nagy kincs van ám. Finom, csillogó sárgaréz gyűrű, bajuszpedrő és illatos vasárnapi szappan, tarka porcellángomb, bódító selyempántlika. Ez az üzlet. Igen. Mégpedig nagyon jó üzlet, mert mire visszafelé baktat Ábris bácsi a városba, ahol a rongyokat adja el, a sok csillogó, tarka holmi helyett már tojással, zöldséggel van teli a ládikája. A nyakán meg, — melyről madzag fut le a beesett, sovány, köhögős mellére — szennyes, szürke kis zacskó függ, teli sok-sok puha elnyütt papírpénzzel . . .

Ábris bácsi megdörzsölgette a két térdét, fáradtan, reszketően — mert fáj — a szemeit meg félig lágyan bezárta. Az országutat nézte . . . Pedig nem volt ott semmi . . . Csend volt . . . Nagy, tavasztváró, déli, falusi csend . . . Legfeljebb egy-egy varjú libbent rá az országút sáros kis hóbuckáira, búsan, belekárogozott a levegőbe és tovaröppent . . . De Ábris bácsi csak nézett tovább. Látott ott egy szekérkét egy borzas, barna, viháncoló kis lóval törtetni előre az úton, az ülésen meg egy görnyedt, fáradt, de vígszemű embert — önmagát . . . S amint nézte, nézte ezt a képet, mit az életének óriási vágy-képe vetített az országút halk, derűs vásznára, a szeme tompán, lassan megcsillant, mint erdei tócsák zavaros kis tükrén az első, erőtlén tavaszi nap.

Mert ez volt az Ábris bácsi vágya már régen, régen. Ez a nagy vágy lebegett szüntelen a lelkében, színesen, forrón, napról-napra nagyobb nekilendüléssel. Egy kis ló, meg egy szekérke . . . Olyan volt ez a vágy, ez a tudatalatti, csöndes áltatás az Ábris bácsi napjainak pihenőperceiben, mint vad, viharos záporok után egy színes

sallangú szivárvány... És az egész csak egy egyszerű, olcsó kis szekér, meg egy ló. Csak . . . De neki minden, mert nem kéne a vállán hordoznia a rongyzsákot, meg a ládikát, mert így együtt olyan nehéz ez az átkos holmi, hogy esténként, ha a vackára dül, órákig nem bír elaludni, olyan fájón hasogat a hátába. A karja is gyenge, alélt, a lábai is csak rezgön, meg-megbotolva léptek.

De semmi baj. Lesz szekér is, ló is, talán a jövő héten. Bizony. Már nemsokára együtt a pénz és jövő pénteken szekeren fog hazarobogni Ábris bácsi . . . Istenem!

Körülnézett. Titokzatosan, gyerekesen . . . Nem látja-e senki? . . . Aztán sovány, kékeres kezével lassan benyúlt a kebelébe. Határtalan gyönyörűséggel tapogatta meg a szürke kis vászonzacskót és aztán óvatosan kiemelte . . . Szét húzta rajta a madzagot és belenézett. Mint egy gyerek . . . Fogta a zsebkezdőjét, szétteregette a földön s a zacskó két csücskénél fogva belerázta a pénzt. Egyenként kezdte számolgatni . . . Vigyázva, féltőn rakosgatta széjjel s mintha makrancos gyermekkel lett volna dolga, úgy belebabusgatta őket a tenyerébe. Pedig nem kellett félni. Nem sikló, csillogó új ezüstpénzek voltak, nem csengő, muzsikáló, frissenvert aranykoronák, hanem Ábrishoz méltó, elnyütt, kopott papírpénz, fáradt, szomorú szimbóluma az öreg

Átkelés a Vörös tengeren.

Übergang über das Rote Meer.

Fametszet a Steinhardt-Hagadából.

Bené Berak bölcsei.

Die Weisen von Bené Berak.
Steinhardt eredeti fametszete után.

életnek. De pénz volt! Pénz! . . . Hosszú-hosszú évek verejtékesen összekaparászott kis vagyona, dohos, szegényes, pénzszagú kis töke, amelyből szekeret vesz magának Ábris és nagyobb úr lesz, mint egy király . . . Nagyobb. Mert minden alkalommal, valahányszor felül rá, újabb, erősebb gyönyörök kéjes, szent zamatja csurran szét dúsan, melegen a szíven . . .

Aztán fogta a pénzt és osztályozni kezdte: koronást a koronához, ötöst az ötöshöz, aprót az apróhoz. Mikor ez megvolt, simán, féltőn, gyerekfejcirógatón végigszántott rajtuk a tenyerével. Megnyálazta a hüvelyk- és mutatóujját és vigyázva, gondolkodva beleszámolta a pénzt a zacskóba. „Ötven . . . száz . . . kétszáz . . . háromszáz” és így tovább . . . Végre bent volt az egész kis vagyon. Már csak néhány korona hiányzott és aztán meglesz a lovacska, meg a szekér.

Összehúzta a madzagot, jó erősen, hurkot kötött vele a zacskón és visszaakasztotta dédel-

A négy fiú: a bölc, a gonosz, az együgyű és aki kérdezni sem tud.
A Steinhardt-Hagadából. Aus der Steinhardt-Hagadah.

getően a nyakába. Mély, boldog sóhaj szakadt elő a száján . . .

Közben eszébejutott, hogy péntek van és sietni kell haza. Meggyújtásra otthon lesz és az asszonnyal majd együtt örülnek. Szeme elé vetült az otthona, vonzó, tiszta kis péntekesti háza. Eszter, a felesége — tipegős, halk, dolgos öreg-asszony — már friss fehérgyolcsú abroszt lerít az asztalra, meg két csillogósra csiszolt, horpadt rézgyertyatartót. Aztán két puha ünnepi kalácsot, tarkával slingelt kendőcskével fedve és Ábrisra vár, csendesesen, szomorkásan . . .

Igyekvően, elbágyadt nekiakarással próbált felemelkedni Ábris, de erőtlenül visszacsuklott a térde. Enyhe zsibbadás rajzott a tagjaiban és az álom nekilendült, nagy tompa, meleg zuhanással erőszakolta le két könnyes szempilláját. Előbb küzdött még egy kicsit és az álom zsongító fátyolába bele-belekapott csöppnyi akaratával. De nem bírta . . . A feje tétován, erőtlen lekonyult a batyura, kinyújtózott, szélesen, puhán, kényelmesen és elaludt. El . . . Mélyen . . . mélyen . . .

És jött nagysokára egy szekér, egy viháncoló, borzas kis lóval, mely éppen olyan volt, mint az a vágybeli és a halott Ábrist lassan baktatva vitte a város felé. . . Péntek este volt . . .

Patai József: Új versek

SULAMIT, ZENGŐ FORRAS . . .

Sulamit, zengő forrás, tiszta vizü,
Oh élet tükre, te benned ragyog
Az én világom: egek és csillagok.

Sulamit, zengő forrás, tiszta vizü,
Én szomjú szájjal föléd hajolok
S úgy gyöngyöznek a szent kristálydalok.

Sulamit, zengő forrás, a te vized
Megifjítóm, tisztítóm, éltetóm —
S úgy szürcsölöm mint imát, reszketőn.

LÁTTATOK MÁR? . . .

Dús lázas éjben, csirázó kéjben,
Láttatok már, szerelmesek?
Kis gyermekarc imbolygó árnya,
Remegő galamb, leszegve szárnya,
Lebeg némán fölöttetek . . .

Hol fönt a lelkek világra kelnek,
Ledobta Isten zsámolya, —
S remegve repdes szállva, szállva,
És csókos ajkatoktól várja:
Meváltás, Élet vagy Soha . . .

Vad lázas éjben, csirátlan kéjben
Halljátok-e, szerelmesek?
Nyöszörgő, bűgő gyermeki hang . . .
Megfojtott fehér kis galamb
Fekszik holtan közöttetek . . .

Patai József: Anyám lelke után

KERIAH.

Szaggassátok meg mélyen a ruhám,
Tépjétek föl a sebet szívemen!
Tud-e még szem nézni oly melegen?
Tud-e kéz simogatni oly puhán?

Szaggassátok meg mélyen a ruhám,
Palástja bisszus volt, bibor, selyem,
Ragyoghat így hús-vér-fejedelem?
Vagy glóriások mennyek kapuján?

Szaggassátok meg mélyen a ruhám,
Kopott ruháján Dicsfény lebegett,
Tündöklő glória a nyűtt gunyán.

Tépjétek föl szívemben a sebet!
Sebzett szivekre hintett balzsamot —
S szívembe szive sebző dalt adott . . .

KADIS.

Hallottad már, hogy zokog, sir a templom,
Mikor jajjong, zúg az árvák imádsága.
S úgy állnak dülöngőzve, csodát várva,
Mint alkonylángban rezgő régi szent rom.

Hang hangba vegyül. Tépett szikla-férfi,
Mint mohos várfal, gyászborostás álla,
S fehér agg, végtelenbe leng szakállá,
S nyögő gyermek, — szavát csak Isten érti...

Jiszgadál! Legyen magasztalva, áldva,
Ki fölötte áll zsolozsmának, dalnak,
Mik tiprott földi férget vigasztalnak . . .

S ki békét teremt fönt a magasságba,
Ledob egy könnyet a bús templomfalnak,
Az egész világ oh mily árva, árva! . . .

KÖZELEBB JÖTT A TEMETŐ . . .

Közelebb jött a temető és hallom,
Halottak ságását az éjszakába
Árvát hagy holnap, ki ma könnyes árva,
És siratják, ki ma sir siri halmon!

Közelebb jött a temető és hallom.
Sirhantok pattannak az éjszakába,
S hang szól: Jaj néked, mulandók világa!
Megöröl mindent az én örök malmom.

Zug a malomkő, forog mint a rokka,
Mind, mind behulltok a gabnás garatba,
Boldog, ki kijön mint lángliszt fehérén! . . .

Zúg, zúg a malom, lendül a kerék,
Készülj, készülj, én esendő testvérem,
Most te vagy már a soros nemzedék! . . .

TITKOK FÁJÓ TITKA.

Menj föl és kérdezd titkok fájó titkát,
Tudó szeráfok tán felelnek néked,
Kérdezni nékem gyöttelelem és vétek,
Halandó fül mit hall? Haló szem mit lát?

A titkos kaput néked tán kinyitják.
Miért e szörnyű vég, e sebző végzet?
E tüzes seb, mely marcangol és éget?
S kilobbant ezer gyujtó kétségszikrát?!

Vagy égi szeráf volt tüzes szekéren,
Lángok szárnyán száguldva jött le érted,
Hogy szent munkádban uton utolérjen

És felvigyen a Trón elé fehérén,
És lássanak erősnek, dúsnak, szépnek,
S áldott legyen, Anyám, utolsó lépted . . .

SZENT, NAGY HITEDET.

Apám, add nékem szent nagy hitedet,
Hogy csillagok közt meg volt vetve ágya,
Hogy jár tündöklő dicssugár-ruhába
Zengő szférák közt, fellegek felett . . .

Hogy fent is tovább jár és gyűjtöget,
Mert ott is bús sok szegény lélek, árva,
Üdv koldusai lesnek egy sugárra,
S mosollyal gyógyít sebzett lelkeket . . .

Dús fényű szentek közt fényt szedeget
S szétszórja titkon mint földi korába
Rálopja halkán sok fénytelen gunyára . . .

És az angyalok kara kérdi csodálva:
Ki az, ki pazar sugárt hinteget? . . .
Apám, add nékem szent nagy hitedet!

ANYÁM, KI RAGYOGSZ . . .

Anyám, ki ragyogsz Dicsfény trónusán
Zsoltárok szárnyán azur-végtelenben,
Légy csillagom, mutasd, merre kell mennem,
És világíts, ha vívom szent tusám.

Bimbó fakad szerelmem mirtusán,
Három palántát nevel drága kertem,
És Sulamiton, anya Izraelben,
Oh áldd meg értük harcomat, Anyám!

Add nekünk tiszta életednek mását,
Add nekünk ünnepednek ragyogását,
Add nekünk fényét szentelt Szombatodnak,

Mikor száz khérub békét, nyugalmat hoz,
S a lelkünk fehér kiterített abrosz,
Min fehér ünnepi lángok lobognak . . .

PATAI EDIT: HERZL NAPLÓJA

(Jüdischer Verlag Berlin)

z első sorokon idegenkedve révedezik szemünk és lassan, szinte félve fordítjuk a lapokat. Ami itt szól hozzánk, majdnem teljesen ellentétes a Herzlről alkotott képpel. Ez a kiváló férfiú, ez a herosz, ez a legendába nőtt alak kicsinyes hiúságokkal volna tele? Fontos neki, hogy szürke keztyűjén ne lássa meg Hirsch báró, hogy a találkozás tiszteletére vette? Fontos neki, hogy mindenfajta nagy rendjelet megkapjon, hogy ezáltal jobb fogadtatásban részesüljön az európai udvaroknál? A jövő zsidó Palesztina hivatalnokainak katonai egyenruhája? A jövő zsidó fejedelem bevonulásának részletei? A fény, a pompa, a dicsőség, a küldöttségek és közepén az új föld, az álmok földjének uralkodója, a középkori zsidók hegyes fővegében, mellén a sárga folttal? A föld még távoli álmom, remegve áhított messzeség, és hajszolt zsidók ezrei vérző szívvvel fordulnak feléje, minek a sok cikornya, a sok gótikus diszítés, amely mintha a levegőben lógna? Herzl szép sötét feje körül, úgy érezzük, elhalványul a glória, egy percre mi is odaállunk azok sorába, akik szánakozva mosolyogtak rajta. De lassanként változik a kép. Itt mégsem egy naiv, öntetszelgő, álmodozó költői fantáziájáról van szó, hanem — tisztelegj! — itt egy ember véresen komoly életcéljáról, tövises életútjáról, amelyet népéért megjárta. A kicsinyeségek lehullanak, a lélek átvilágítja a könnyen gördülő mondatokat. És a szívünkbe lopózik ez a hang, ez a tekintet, amely biztos egyenességgel néz a nagy Cél felé. Ami eleinte szép, szines

Steinhardt: Az egyiptomi tíz csapás. Férgek. (Linoleummetszet.)
Die zehn Plagen Egyptens. Les dix fléaux de l'Égypte.

örömmel kecsegtető költői álmom volt, ideális játszótér egy nagy elme fantáziálásának, az lassanként az egész életet betöltő hivatássá válik. A nagy, egy szenvedő népet átfogó gondolat nem Minervaként pattan elő fegyveresen, pajzsosan, hanem egy álmodozó pillanat fényében, maga is mint imbolygó fény születik meg — de aztán erősödik, izmosodik és mint a tűz a száraz rözse között terjed az emberi lelkek útján.

Szinte látjuk, hogy nő, izmosodik Herzl alakja a nagy cél szolgálatában. Mind tisztább fényvel ragyog lelkében a nagy gondolat, átvilágítja az egész embert. Hogy Herzl mennyire fejlődik, mélyül és egyszerűsödik, arra érdekes mérték, ha összehasonlítjuk azt a Herzlt, aki egy napig viselt szürke keztyűjében belép Hirsch báró fogadószobájába, azzal a Herzllel, aki a badeni nagyherceggel áll szemközt. Mennyi külsőség, kicsinyesség van abban, ahogy leírja báró Hirschsel való találkozását: „Íme megfogtam, megleptem, hatottam rá, nem volt szokva ehhez a hanghoz.” Az eredmény egyenlő a semmivel, de Herzl meg is elégedett. Személyes hiúságának hizeleg, hogy ő a „Geistjude” sarokba szorította a „Geldjudet”. Ezzel szemben mennyi nemes őszinteség, egyszerűség, ahogy leírja a badeni nagyherceggel való találkozását. Milyen melegen buzgó emberiesség mindkét oldalon. És feltárul előttünk a kép, a régi rezidencia feudális eleganciával berendezett fogadóterme, a kényelmetlen fotelek, a kékszemű germán, az ősi nagyherceg jóságos, nemes egyszerűségével a tekintély lehiggadtságában és szemben a világossággal a nagy ablakok teljes fényében a sötétszemű zsidó, az erőteljes férfiú, aki előbb elfogódottan, majd szárnyaló szavakkal és acélos mondatokkal rajzolja meg egy nép jellemét és jövőjét. Micsoda áthidalhatatlannak látszó szakadék e két ember között, de csodálatosképen megértik egymást, az igazi humanitás, a tiszta, mindenekfölött álló emberiesség nevében. Herzl ujjongó, mámoros boldogságban hagyja el a nagyhercegi palotát és a nagyhercegi rezidencia langy alkonyában oly közel érzi magához a szent földet, mint eddig még soha . . .

A Judenstaat, dacára a véstjosló baráti intéseknek, dacára hogy a Neue Freie Presse kiadói kérve kérik Herzlt álljon el a könyv megjelentetésétől, napvilágot lát. A szerkesztőségben a kollégák asztalai mellől hideg, rosszakaratú pillantások kísérik. A könyv feltűnést kelt, mindenütt beszélnek róla. Mellette vagy ellene, de mindenütt az emberek nyelvén van. És abban a szellemi forgószélben, amely e könyv nyomában keletkezik, valóságos boszorkánytáncot járnak a zsidó nép jó és rossz tulajdonságai. Érdekes, hogy a Presse egyébként nagyműveltségű zsidó kiadói, Benedikt és Bacher mennyire fáznak a zsidókérdéstől. A Neue Freie Presseről mindenki tudja, hogy zsidó ujság, de azért az utolsó

leheletéig küzd ellene, hogy színt valljon. Mikor Herzl új lap alapításának tervével foglalkozik, mikor ezt a tervet a liberális Badeni osztrák miniszterelnök, Lueger ellenfele is támogatja, azal a feltétellel ejti el ezt a tervet, hogy a Presse közölni fogja brosuráját „Die Lösung der Judenfrage“. Akkor ezt megígérik neki és Herzl megmarad a Presse kötelékében, hogy a lap tekintélyét is a zsidókérdés szolgálatába állíthassa. De alighogy elmúlt fejük felül a konkurrencia veszélye, a Pressenél nem is gondolnak Herzl írásainak közzétételére. Sőt mikor a Judenstaat már megjárja hódító útját, a Presse még mindig egyetlen sort sem hoz róla, míg végre egy más lap néhány soros hírét átveszi.

Ilyenfajta csalódásokban sok része van Herzlnek. A könyv némelyik lapján megdöbbenve állunk meg. Hát akkor is: rosszakarat, önzés, irigység. Előbb istenítik, majd meggyanúsítják. Bálványt faragnak belőle, majd a sárba rántják. Még az ifjuság is megvádolja. Alig akad kortársa, aki hisz abban, hogy ez a felvillanó tűz a zsidó éjszakában szent.

De azért sok értékes emberrel hozza össze Herzl a sors. Mikor Londonban jár, a Makkabea clubban lelkesen fogadják, disztaggá választják. A club tagjai között Zangvill, Captain Nathan és Colonel Goldsmid. Ez a Goldsmid egyike a legérdekesebb embereknek. Élettörténetét elmondja Herzlnek: Én vagyok Daniel Deronda. Kereszténynek születtem. Indiában hadnagy voltam, mikor megtudtam, hogy szüleim kikeresztelkedett zsidók voltak. Elhatároztam, visszatérek népemhez. Családom fel volt háborodva. Feleségem is zsidó származású keresztény nő. Megszöktettem szülői házából és Skóciában megesküdtem vele pogárilag és miután ő is zsidó lett, a templomban. Orthodox zsidó életet élünk. Angliában ez nem ártott katonai karrieremnek. Gyermekeim, Rahel és Carmel, szigorúan vallásos nevelésben részesültek és korán megtanultak héberül."

Herzl és Goldsmid Cardiffban, ahol Goldsmid városparancsnok, találkoznak. Erős rokonérzés támad közöttük. Goldsmid megmutatja Herzlnek a Chovevei Zion zászlóját, a 12 törzs jelképét, mire Herzl az ő hétcillagos zászlóját veszi elő. „Dennoch verstanden, verstehen wir uns. Er ist ein wunderbarer Mensch“, írja Herzl. Sajnos, később itt is csalódás éri. Goldsmid és közte erős ellentét támad éppen ebben a kérdésben. Egy másik lapon Zangvilllel találkozunk. „Zangvill négertípus sűrű, mélységesen fekete, középen elválasztott hajjal, simára borotvált arcán a nehéz harcok után érvényesülő becsületes strébernek gögje."

De mindezeknél többet nyujt neki Nordau, aki Herzl legerősebb támasza volt. Amit Herzl szívével elgondolt, átértzett, azt Nordau éles esze igazolta. A két férfiú a legmagasabb tudományos

Steinhardt: Az egyiptomi tíz csapás. Sáska. Linoleummetszet.)
Die zehn Plagen Egyptens. Les dix fléaux de l'Égypte.
(Verlag Neue Kunsthandlung, Berlin.)

szempontból tárgyalta a zsidókérdést. Gyakran ha Herzl mindenki elhagyja, Nordaunál keresi lelki támaszát. És ez érthető is. E két férfiuban az ellentétek oly mélyek, hogy ha mégis találkoztak egy eszmében, kiegészítették egymást.

Annyi bizonyos, hogy aki Herzllel szemtől-szemben áll, nem tudja kivonni magát személyes varázsa alól. Látjuk, érezzük a hatást, amelyet Herzl az emberekre gyakorol. Herzl a 30-as éveiben ereje, férfiassága, nemes szépsége teljében. Senki sem tud neki ellentállni. Ha szemébe néznek, ott látják ragyogni egész rajongó lelkét. Ami könyve elején kissé idegenszerűen hat, erős önbizalma, később teljesen érthetővé és szimpatikussá válik. Hogy is foghatott volna bele az irigység, a rosszakarat, a félreértés tengere közepette egymaga egy ilyen korszakalkotó gondolat elgondolásához, megvalósításához, ha nem hisz sziklaszilárdan elhivatottságában?

Pedig Herzl sokat tapasztal, ami más, kisebb kaliberű embert visszariasztott volna, talán már a kezdet kezdetén. Maguk a cionisták játszák el gyakran előtte az emberi türelmetlenség, kicsinyesség rettentő színjátékát. De Herzl hisz abban, hogy ez a nép megnemesedhetik, az ősi nap fényében, hogy lelkének egyensúlya helyrebillen az egészséges munka tehetőségében. Azt azonban már ő is tudja és hangoztatja, hogy az a zsidó, aki jól elhelyezkedett, aki semminek sem érzi hiányát a vendégországokban, az ösztönszerűen, öntudatlan önzésből ellensége a cionizmusnak. A jóllakott nem hisz az éhesnek. „Es geht Ihnen zu gut.“ Ezt állítja a francia zsidók összességéről, ezt állítja Adlerről, a londoni „chief rabbi“-ról. És körülbelül ez lehetett a vé-

leménye utóbb Gudemannról, a bécsi főrabbiól is, aki pedig előbb lelkes hívének vallotta magát. Mikor Herzl először beszél vele nagy terveiről, Gudemann csupa lelkesedés. De lassanként mind jobban elhidegül. Néhányszor sikerül Herzlnek ismét visszahódítani őt az eszme számára, de aztán végkép elágaznak utjaik, sőt Gudemann nyilvános támadásokat intéz Herzl ellen. Egy ízben Herzl azt vágja oda az örökké habozó, fontolgató főrabbinak: „Sie sind ein Schutzjude, ich bin ein schützender Jude.“

Ha tekintetbe vesszük, hogy maga Nordau is gyakran volt „lau“ Herzl forró, izzó, soha nem szünő lelkeségéhez képest, hogy őt is gyakran kellett „warm machen“, felmelegíteni, azt mondhatjuk, hogy Herzl legkitartóbb, leglelkesebb hívei a nemzsidók táborából kerültek ki. Nem szólva az antiszemitékről, közöttük Simonyi Ivánról, a pozsonyi kerület képviselőjéről, akit tréfásan „mein wärmster Anhänger“-nek nevez.

De komoly segítők között is szinte elsőrangú szerep jut két keresztény férfinak, az angol Hechlernek és a lengyel Newlinskynek. Rev. Hechlerről egyik helyt azt írja Herzl: „Das ist nach Oberst Goldsmid der eigentümlichste Mensch, den ich in dieser Bewegung kennen gelernt habe“. Hechler, az angol lekipásztor szentül hisz a zsidók Palesztinába való visszatérésében, mert ez a szentírásban meg van jövendölve. Mikor Herzl előadja neki tervét, kiderül, hogy Hechler kitűnően ismeri Palesztinát, tanulmányozta fekvését, éghajlatát, történelmét, határait, elkészítette a szentírás nyomán a templom modelljét és kijelenti Herzlnek hogy ő meg van győződve, hogy itt az idő: „to fulfil prophecy“.

Steinhardt: Az egyiptomi tíz csapás. (Linoleummetszet.)
Die zehn Plagen Egyptens. Les dix fléaux de l'Égypte.

Hechler az ábrándos, rajongó, a bibliában élő ember igaz belső kényszerűségéből Herzl segítőjévé szegődik. A badeni nagyherceggel való találkozást is ő tette lehetővé.

Nem annyira belső kényszerűségéből és spontán lelkesedésből, de szintén jóindulatúan szolgálja Herzl és a zsidóság ügyét a lengyel Newlinsky, aki Herzl-t Konstantinápolyba kíséri, hogy ott a portánál bemutassa. Newlinskyről Herzl mindig a legnagyobb szimpátiával beszél, úgy látszik ügyes, értelmes és művelt ember, jó diplomata. Herzl szerint: „Er ist unserer Sache vom allergrössten Wert. Er ist von einer Geschicklichkeit und Hingebung über alles Lob.“ A Konstantinápolyból keltezett lapok talán a legszínesebbek, legfrissebbek az egész könyvben. Herzl a kiváló zszurnaliszta karakterizáló erejével rajzolja meg a színes aranyfényben uszó tengert, az érdekes várost és az embereket, a török államférfiakat, akikben sok a nyugati kultúra és sok az emberi gyarlóság. És e színes, új benyomásokat nyújtó napok közepette Herzl-t újra és újra csalódás éri. A szultán nem fogadja. Hiába kopogtat Herzl különböző ajtókon, a szultánhoz vezető út nem nyílik meg előtte. A törökök uralkodója nemes, méltóságteljes szavakat mond, hogy vérrel áztatott földjéből egy tapodtat sem adhat el pénzért. Felmerül a gondolat, hogy talán más földért cserébe meg lehetne kapni Palesztinát, ez a terv több sikerrel kecsegtet. Törökország súlyos anyagi helyzetére való tekintettel a portánál foglalkozni kezdenek Herzl pozíciójával és utóbb a szultán főképp csak presztizs szempontokból nem fogadja Herzl-t.

És mikor egy-egy terve semmivé foszlik, mikor hónapok munkája hull szerte egy rossz órában, szinte csodálatos Herzl ruganyossága, amely egy pillanatig sem engedi pihenni. Már új terveket kovácsol, fantáziája már új utakon jár és egy percre sem téveszti szemei elől a célt. Pedig gyakran az emberi gyarlóság, türelmetlenség, a határtalan és buta önzés rettentő kaoszbán keringenek e nemes élet körül. Herzl lelkét alig-alig tudják megingatni a csalódások, de testi ereje megroppan a folytonos izgalmak következtében. Szüleinek öreg háziorvosa a 30-as éveinek közepén járó Herzlnél szivbajt konstatál és inti, ne foglalkozzék a zsidókérdéssel. Herzl felemlíti ezt az epizódot, de csak mint epizódot és sem életmódján, sem nagy küzdelmének tempóján nem változtat. Mégis a nagy dal, mely eleinte hatalmas crescendóval szárnyal az ég és világ négy tája felé, hogy halkul, halkul már a „Tagebuch“ első kötetének lapjain. Az álomba, a friss keleti álomba lassanként besompolyog a valóság képe. Herzl komolyabb lesz, tárgyilagosabb, nagyvonalubb. Az egyesek helyébe, a Hirschek, Rotschildok helyébe, akikhez elvesztette minden bizalmát, a zsidó nép összesége kerül. És azokat a kiváló zsidókat, akikkel ezután a jó sors össze-

hozza, úgy tekinti, mint a nép nagy szellemének megnyilatkozásait. És úgy jár közöttük örökös vágyban, a testvérisülés nagy szomjuságában, úgy jár közöttük egyiktől a másikig, oly természetes kényszerűséggel, mint ahogy a madár repüli át ősszel a távoli tengereket. És ez az örökös szomjuság égeti lelkét, mert hisz oly kevés igazi testvére akad saját véreinél. És mi a vándorló lélek sajátságos ráeszmélésével érezzük Herzl ez irásánál, hogy az emberanyag mindig egy és ugyanaz, az emberi gyarlóság is mindig egyforma, csak a prófétai szellemek, akik felveszik vele a harcot, fejlődnek és igyekeznek rajta, hogy mégis csak előbbre vigyék ezt a tapogatózó, kereső, meg-megcsukló térdű emberiséget. Herzl is ilyen gigászi harcban örlődött fel és saját értékes, nemes élete árán új lendületet, új utat adott a gólusz tévelygő zsidóságnak. És ez a gigászi harc oly örökkévaló, mint maga az élet. Egyik oldalon a sokak, a tömegek, a kicsinyek összessége, anyag a világszellem formáló kezében, a másik oldalon az egyesek, a kiválasztottak, az elhivatottak, a formáló világszellem megnyilatkozásai.

És ha teljesedik is Herzl álma reális formában, ha valaha a kék-fehér lobogó leng majd Palesztina földjén, a másik nagy álma, az emberek megnevesedéséről vajjon teljesedhet-e? A két emberfajta, a formálók és azok, akik az anyagot alkotják, sosem válhatnak eggyé. És a nagyok örök tragikumuma, hogy a többiek, a kicsinyek nélkül testetlen álom marad szent akarásuk.

Steinhardt: „Ma nistane!“ (Fametszet.)

KRÓNIKA- ÉS-ÖZEMLE

PATAI JÓZSEF GYÁSZA

Márciusi számunk már sajtó alatt volt, amikor megérkezett Szatmárról a megdöbbentő hír, hogy fő-szerkesztőnk, Patai József dr. édesanyja, Klein Mórné, folyó évi március 7-ikén (adar hó 19-ikén), szerdán, istenfélő és emberszerető életének hatvankettedik évében, patriarchális boldog házasságának negyven-negyedik esztendejében hirtelen, szívszélhűdésben meghalt. A régi zsidó nagyasszonyok ama ritka matróna-típusához tartozott, akik tiszta, puritán gondolkodásukkal és szellemi felsőbbségükkel, egész környezetük hódolatát nyerik meg, anélkül, hogy erre az érvényesülésre a legkisebb mértékben is törekednének. Gyöngyöspatán, Heves-megyében született, sok évszázadra visszavezethető rabbicsalád sarja, — nagyapja a híres gaon, r. Feivel Boszkovitz, volt az első gyöngyösi rabbi, ad honores, fivérei közül az egyik néhai r. Azriel Braun szilsárkányi rabbi, a másik r. Jiszroel Chájim Braun volt hallei orthodox rabbi, több héber agádikus mű szerzője. — Alig tizenhét éves korában férjhez ment Klein Mór híres ifjú talmudistához, aki a tudományos bűvárkodást kereskedéssel párosította. Már mint egészen fiatal asszony az egész környék „Zsuzsi néni“-je volt, akivel nemcsak pataiak és gyöngyösi, hanem távoli községbeliek is, zsidók és keresztények egyaránt, valami megkülönböztetett reverenciával tanácskozták meg ügyes-bajos dolgaikat. Az ő szava a „bölcshasszony“ szava volt. A zsidó asszonyok pedig, akiknek szombatokint és ünnepnapokon az Irás mélyértelmű példázatait magyarázta, a tudóst, a cadik-asszonyt, a cadekeszt tisztelték benne. Mert „Chajle néni“ (zsidó néven) nemcsak írástudó volt, hanem valósággal szent. A zsidó tradíciókban a régi asszonyoknál is ritkán előforduló jártasságra tett szert. Ismerte az egész Bibliát és a hozzáfűződő midrások, szentenciák és legendák nagy kincsesházát. Ugy citálta az eredeti héber verseket, mint egy rabbi és az életnek minden eseményére és eshetőségére tudott rögtönözve alkalmazni egy-egy hasonlatot, precedenst, mesét vagy kadenciát a talmudból, a midrásból meg egyéb régi zsidó írásokból, amelyeknek minden szabad idejét szentelte. Amellett távolról sem volt tudálékos. Egyszerű, szerény modorú, jóságos arcú és mindig mosolygó arcú asszony volt, akinek mindenkire csak nyájas szava van és a háztartás nagy és apró gondjai között is megtartotta tréfalkozó jókedvét és elnéző, bölcshumorát. Nyolc gyermekének gondozása mellett időt és fáradságot szakított, hogy a község szegényeinek és ügyefogyottjainak dolgait ellássa és vendégül láthasson még egy-két szegényt az asztalánál is. Sőt, állandó vendégszobát rendezett be az „ajrachok“ (vándorszegények) részére, akik után éppoly szívesen és jókedvűen takarított, mint később a jesiváról vagy az egyetemről hazatérő fiai után. Előfordult, hogy egyik-másik „ajrach“ véletlenül beteg lett és ő hetekig ellátta és ápolta, mint saját gyermekét. A világháború alatt több menekült családnak adott állandó otthont és anyai részvétellel igyekezett a hontalanok szomorú sorsát enyhíteni. Mikor a fiai egymás után kivonultak

a harctérre, az egyik, Jakab, pedig az orosz fronton súlyosan megsebesült, a sok izgalom megtámadta a szívét. De hősiiesen viselte a sorsát egészen a forradalomig, amely súlyos sebet ejtett lelkén. Az 1918-as őszi forradalom alatt kifosztották a környék üzleteit és néhány zsidó kereskedő életét is veszítette. A községnek becézett Zsuzsi nénijét és Móric bácsiját is halállal fenyegették és éjjel nagy köveket dobáltak bevert ablakaikon keresztül. Ez volt életének legnagyobb csalódása. Kocsira raktak mindent és beköltöztek a nagyobb biztonságú városba: Gyöngyösre, Samuel fiúkhöz. Néhány hét múlva, mikor a szenvedélyek lecsillapodtak, bejöttek a patai parasztlakosok és parasztasszonyok seregesen, könyörögni Zsuzsi nénihez, hogy térjen vissza hozzájuk, mert félnek Isten büntetésétől. A 40 éves otthonukból száműzöttek azonban ekkor már elhatározták, hogy Szatmárra költöznek, ahol három gyermekük él. És Chajla néni csakhamar Szatmárnak is nagyasszonya lett. Folyton mások bajával, szegények és betegek ügyeivel járt-kelt, lótotfutott, gyűjtött árva leányoknak hozományt, kelengyét és lakodalmi költségeket, vitt szükölködőknek és szenvedőknek pénzt, segítséget, élelmiszert, ruhameút, gyógyszert és vigasztaló, bölcs mondásokat a szent írásokból. És közben megfedkezett a maga bajáról, a szivéről. És egy erősebb munkájú napon, bekövetkezett a tragikum.

Szokásához híven délután a városban járt, hogy egy szegény árva menyasszonynak összehozza a kelengyérevalót. A járdán menve rosszul lett fogta el és megállt, háttal a falhoz támaszkodott. Ebben a pillanatban arra száguldott egy megbokrosult ló és a kocsival oldalt ugorva, olyan erővel ment neki a falnak, hogy a kocsis rúdja, éppen a boldogult közvetlen közelében, testét nem is horzsolva, ketté törött. Mire a mentőorvosok odaértek, megállapították a katasztrofális szívszélhűdés beálltát és néhány perc múlva családjától körülvéve, kilehelte nemes lelkét.

Másnap, csütörtökön délután volt a temetés. Szatmáron asszonyt még nem kísérték ki ennyien utolsó útjára. Az utcák a gyászháztól a temetőig feketéltek a tömegektől, akik jöttek, hogy megadják a végső tiszteletet a Nagyasszonynak, aki idegenből jött és alig három év alatt annyira meghódította a szíveket nemes cselekedeteivel. R. Eliezer 'Dávid Grünwald, Szatmár nagyhírű főrabbija mondotta a gyászbeszédet. Megrendültségében valósággal zokogásba fultak a szavai. Idézte a Biblia fejezetét az asszonyok mintaképeiről: „Őz vehódor levúso, vatiszchák lejóm acharon.“ „Erő és szépség az ő öltözéke, mosolyog a végső nap elé...“ Miként a szövegetknél, az emberi cselekedetek közt is van, amely szép, de nem erős, nem tartós. Vannak, akik jótékonyt gyakorolnak, egyletek és magányosok, hogy szerepeljenek. Ez szép, mert a szegények mégis csak hasznát látják, de nem tartós, csak a földi életre jó, mert a hiúságot szolgálja. A túlvilágra csak az a jótett kíséri el az embert, amely teljesen önzetlen, amelyet nem terhel semmi hiú földi gondolat. Ez a mélyebb értelme bölcsseink szavának: „Mikor az ember elbúcsúzik a világtól, nem kíséri el sem ezüst, sem arany, hanem csak a jócselekedet egyedül,“ azaz még a jótékonyt ezüstjei és aranyai sem számítanak a túlvilágon, hanem csak az adásban megnyilatkozó jócselekedet egyedül, vagyis a mód, ahogyan segítünk! Ebben szolgáltatott mintaképet ez az asszony, akitől a férfiak is tanulhatnak. Az ő öltözéke

szép és erős, azért mosolyogva nézett a végső nap elé. „Piho poszcho bechochmo“. Bölcsesség volt az ajkán és a jóság tanítása a nyelvén. És ha azt kérdeznék valaki kishitű, hogy lehet, hogy ilyen nemes szolgálatot tevő útján érte utól a halál? azt felelem: Ellenkezőleg, Üdv az ő osztályrésze, hogy úgy rendelkezett, hogy a neki kiszabott életből egy pillanat se vesztessen kárba, hogy még utolsó lépésével is a jót szolgálja. „Amiy élek, jární fogok“ — szokta felelni azoknak, akik kérdezték, hogy gyengeszívű asszony léte miatt jár annyit másokért. És megadatott neki, hogy beváltsa fogadalmát. Élete utolsó pillanatáig járt-kelt másokért. És ha fájna talán hozzátartozóinak, hogy nem otthon az ágyban szenderett el, azt mondom, legyenek büszkék rá, hogy nemes cselekedeteivel ágyat vetett magának az egész városban. „Merbadim oszeszo loh“. Mert nincs egy talpalatnyi hely itt, amelyet meg nem szentelt volna jócselekedeteivel. Jöjjenek a szegények, özvegyek és árvák és tegyenek tanúságot, volt-e, maradt-e itt hozzá hasonló? „Komu bonehó viasruho, baaloh vihalleluho“, Jöjjenek, akiket úgy szeretett és gondozott, mint gyermekeit, zengjék a dicséretét, „adjanak neki keze gyümölcséből“ és jöjjön a hitvese „nóda biseorim“, az ismertnevű a kapukban, aki több mint negyven évig oly közelről látta a drága kő ragyogását, öntse ki szívét zsolozsmában és dicsérekben, mi pedig sírjunk vele és vigasztaljuk őt fájalmában . . .

Ezekre a szavakra a koporsóhoz lépett a Boldogultnak férje, zokogva kezdte gyászbeszédét: „Ha zálogot kaptál zálogba, — szól a Biblia parancsa — ad bó hasemes tesiveno, mielőtt lealkonyodik a nap, add vissza.“ Az én napom alkonyatán vissza kellett adnom a drága zálogot . . .

Az egész közönség zokogása közben felemelték a koporsót, melyet vállon vittek ki a temetőig, hogy átadják a testet a földnek, melyből vétetett és a lélek visszatérjen az Urhoz, aki adta.

Másnap a temetés után már szárnyára vette a legenda, hogy glóriával szőjje körül a szent halott alakját. Egy cipész feleségének megjelent álmában és kérte, hogy férje fizesse meg a tőle kölcsönkapott pénzt az öreg, özvegy Leának. Pedig az asszony nem is tudott férje adósságáról. Egy szegény asszony beszélt, hogy éjjel megjelent neki vakítóan tündöklő túlvilági ruhában és az arca úgy ragyogott, hogy nem is tudott a szemébe nézni. „Sietek, mert odafönt is folytatom a munkámat“, — mondotta neki és eltűnt.

*

Patai József műveiben sűrűn találkozunk édesanyja nevével. „Babylon vizein“ és „Sulamit, látod a lángot?“ című két verseskönyvének több költeménye neki vagy róla szól, számos zsidó mese és legenda forrásául édesanyját nevezi meg, chászidikus novellái először egyenként „Anyám chászid-meséiből“ címen jelentek meg, mikor pedig „Kabala, Lelek és Titkok“ címmel könyvbe foglalta, művét ezzel a dedikációval adta ki:

**A NY Á M N A K
ZSUZSÁNNA-CHAJLA
NAGYASSZONYNAK
AKI ELRINGATOTT
ÉS ÉBRENTARTOTT
SZENT MESÉIVEL.**

MÁRCIUS-ÁPRILISI ÜNNEPI SZÁMUNK

Különböző körülmények véletlen összetorlódása folytán kénytelenek voltunk havi folyóiratunk márciusi számát az áprilissal összevonva kiadni. A Ruhr-vidék megszállása által előidézett németországi gyáripari válság akadályozta a művészi reprodukciókra alkalmas és nagy áldozatok árán beszerzett külföldi papír folytatólagos szállítását, sőt a Berlinben Steinhardt eredeti művei után megrendelt klisék is csak nagy késéssel érkezhettek meg. Hozzájárult még az idehaza lappangó nyomdász-sztrájk, amely a technikai kivített készlettel, majd közbejött a szomorú gyász, amely főszerkesztőnk Szatmárra szólította. Mindezek az okok arra kényszerítettek bennünket, hogy a pészach-ünnepre kettős számot adjunk ki. A fenti körülmények ismerete és e szám gazdag tartalma és pompás illusztrációs-anyaga különben eléggé meggyőzhetik olvasóinkat arról, hogy mekkora áldozatkészséget kell kifejtenünk, hogy a zsidó kultúra terjesztése érdekében vállalt nagy feladatunknak eleget tehesünk. A mai súlyos viszonyok között, a külfölddel való nehéz közlekedés, a rohamosan hanyatló valuta és a napról-napra emelkedő horribilis előállítási költségek a legnehezebb megpróbáltatásoknak teszik ki a sajtót. *Több mint ezerszeresére emelkedett a Mult és Jövő folyóiratának alkalmas illusztrációs papír ára*, hasonló mértékben a klisé, az expedició, a porto, a vám stb. Az előfizetési díj emelkedése pedig ennek az ötödrészt sem éri el. Hogyan pótoljuk ezt az óriási differenciát? A legkevesebb tehát, amit a zsidóságtól kérhetünk, hogy előfizetésével a zsidó tudást, zsidó ismeretet, zsidó szépséget, zsidó érzést és zsidó öntudatot terjesztő munkánkat támogassa. Különösen pedig a *kedvezőbb valutáris viszonyok közt élő* olvasóinknak kell áldozatkészségükkel az egyetemes zsidóságnak dicsőségére szolgáló kulturális munkánkat elősegíteniök. Weni külön kiadóhivatalunk rengeteg költséggel jár, minden egyes példány, amelyet Szlovéniába, Romániába stb. juttatunk, horribilis külön kiadásokkal van megterhelve és az előfizetési díj még cseh koronában sem éri el a béke-paritást, holott a költségek a béke-paritás dupláját is túlhaladták már.

Bizton reméljük, hogy amint a Mult és Jövő a legmostohább viszonyok közt is teljesíti kötelességét a zsidósággal szemben, a zsidóság is minden körülmények közt teljesíteni fogja kötelességét a Mult és Jövővel szemben.

ROSENAK MARGIT

A Mult és Jövő tavalyi kulturstjén tűnt fel megkülönböztetett intelligenciája és finom technikájú hegedűjátékával, az idén pedig a Mult és Jövő zsidó népdal estjén kellemesen konstatáltuk, hogy a fiatal művésznő egy év alatt mennyit fejlődött, mennyit tökéletesedett. Nem a technikával való bravuroskodásra törekszik, hanem az igaz, bensőséges, szinte áhitatteljes tolmácsolásra, az érzés elmélyítésére és átömlesztésére. Az „Adagio Religioso“ előadásánál a hallgatóságot valóban magával ragadta és az áhitat szárnyán vitte fel a dalos harmoniak szent régióiba, amikor pedig a chászid-dalok szólaltak meg briliáns hegedűjén, a közönség szinte vele zümmögte a bájos ritmusú, régi zsidó melódiákat. Jóleső érzéssel regisztráljuk ezen a helyen is Rosenak Margit nevét, amelynek csengését még igen sokat fogják hallani.

AKIK KÖNYVEKET RENDELTEK

Azokat az olvasóinkat, akik annak idején megrendelték *Patai József Héber Költők* című ötkötetes antológiáját, valamint a *Mult és Jövő* egyéb kiadványait és még nem kapták meg, kérjük, hogy erről bennünket értesíteni sziveskedjenek, minthogy most már weni kiadóhivatalunk a szállítást rendszeresen eszközözi. Szintúgy kérjük azoknak szives értesítését is, akik a rajtuk kívül álló okokból többször megszakított szállítás folyamán a könyveket tévedésből kétszer kapták meg.

NÉPSZERŰ ZSIDÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti: *Bánóczy József és Gábor Ignác*

1. szám. A zsidók emancipációja. Irta B. Eötvös József. Eötvös e tanulmánya megírására általában a zsidó kérdéssel való foglalkozásra, az emancipációért való küzdelmére nem filozofizmus vezetett, hanem filozofizmus, mondhatnánk azt is: a szíve. A rideg érvek, a józan ész mellett a szív az, mely folytonosan megnyilatkozik a sorok közt. Csak az a kéz írhatta e tanulmányt, mely le tudott szállani az elnyomottakhoz, a jobbágyokhoz, a jogfosztottakhoz, a börtönlakókhoz, a lelkiileg megroppantakhoz. Eötvös hitt abban, hogy a beteg társadalmat meg lehet javítani; az ő fölvilágosodottsága praktikus célt szolgált. Hitt abban, hogy lelki műveltségre való neveléssel az embereket és népeket is meg lehet változtatni. Ebben a tanulmányában is, —

Rosenak Margit hegedűművésznő

amelyben meleg érzés és őszinte közvetlenség nyilatkozik meg, — csupán felvilágosítani, meggyőzni igyekezik. Mint Eötvös további írásait, úgy ezt is, nem annyira az adatok nagy száma, mint inkább az anyag tömör és észszerű átgondolása és feldolgozása jellemzik. Az akkori irodalomból keresztény részről Hartmann, Streckfuss, Paulus és Köhler írásait, zsidó részről pedig Gabriel Riessert, a német zsidóság emancipációjának előharcosát, Salomont, a felvilágosodott hitszónokot és Dernburgot, a híres orientálistát ismeri, de nagy olvasottsága van a Talmudban, Sulchan Aruchban és Majmonides fordításban ismert műveiben is. Eötvös sorjában foglalkozik azokkal a vádakkal, melyeket a zsidóellenes közvélemény általában fel szokott hozni. Ilyenek: a zsidók általános romlottsága, melyre csattanósabb választ Eötvösnél aligha adott valaki. Shylock kedvelt példájára utalva ezt mondja: „Példákat idézhetnék, nem a költészet műveiből, hanem történetkönyveinkből merítve, példákat, hol nem egy font keresztény hús, hanem ezer zsidó vére kivántatott“. Második érv, amelyet cáfol, hogy „a zsidók külön nemzetisége veszélyezteti a magyarságot“, mire válasza az, hogy Nyugat-Európában, ahol a zsidó polgári egyenjogúságnak örvend, annyi honszeretetet és áldozatkészséget mutatnak, mint amennyit a többi állampolgárok. A bibliából vett idézetekkel bizonyítja annak az állításnak a hamisságát, hogy a zsidók hite veszélyezteti a keresztény vallást. A felebaráti szeretet törvénybe ígatóiról csak a tudatlanság tételezheti ezt fel. Az antiszemita negyedik vádját, hogy a zsidók versenye a keresztények érdekeit sérti, dőreségnek nevezi, mert a másik felet kizárni csak azért, mert hozzáértése és rátermettsége nagyobb, minden esetben csak a butaság érve lehet. Eötvösnek itt lefektetett és kifejtett elvei mutatják, hogy aktualitásából nemcsak, hogy nem veszített az elmúlt 82 év óta, hanem ellenkezőleg, minden sora él ma is, amint hogy kell is elevenen lüktetnie az előítéletek súlya alatt roskadozó társadalomban. A tanulmányhoz Bánoczi József írt mélyenszántó értékes bevezetőtanulmányt.

2. szám. A zsidóság lényege és fejlődése. Irta Goldziher Ignác. Goldziher ezekben az előadásokban, — melyeket a nyolcvanas években tartott hallgatóinak s eredetileg a Magyar Zsidó Szemlében láttak napvilágot, — csírájától kezdve etnológiai alapon vizsgálat tárgyává teszi a zsidó nép szellemi fejlődésének fontosabb mozzanatait és pedig e kötetben a profétizmust, míg a rabbinizmus, a középkori zsidó vallásbölcsészet és az újkori vallástudomány egy később megjelenendő kötetben fog napvilágot látni. Goldziher azt fejtegeti, hogy a profétizmus miként adott az isteneszmének etikai tartalmat s ebből, mint az erkölcsi élet forrásából vezeti le a társadalom és az egyén kötelességét. A proféták istene szerinte nem metafizikai fogalom, hanem az erkölcsös élet ama ténye, mely a lelki élet legnemesebb vágyaiból ered. Vázolja a szellemi harcot, mely, mint minden fejlődésnél, a régi zsidóságnál is megvolt, még pedig szokatlan intenzitással. Ez a szellemi küzdelem a proféták lelki küzdelme az anyagi

világ képviselőivel, mely végül is a jónak győzelmével végződött; az áldozathozatal chaldeus-phoeniciai formájának végleges eltűnését és törvényszerű pótlását a mózesi parancsok által, melyek egy szükségszerű rituálizmust s egy Jeruzsálemben összpontosított, egyöntetű, teljesen szimbolikus, magasabb isteneszmétől telített áldozati formát teremtettek meg. Ez a fejlődési fok a babyloni fogság idejéig terjed. Az onnan visszaköltözött, lelkileg csak megerősödött zsidóság a proféták eszméire még jobban megérve lép egy új korszakba. — Goldziher e későn kiadott tanulmányáról szólva, lehetetlen elhallgatnunk azt, amit elköltözésének hírére Bevan, a Journal of the Royal Asiatic Society szerkesztője írt nekrológiájában: Goldziher a sémi theologia legnagyobb tudósa volt, munkáinak nagyrésze hozzáférhetetlen nyelven szétszórtan jelent meg, a tudomány kötelessége, hogy minden egyes sorát, amit csak írt, azonnal hozzáférhetővé tegyen. — Bármily nagy elismerés is illeti meg a Zsidó Könyvtár szerkesztőségét, ezt az intelmet mégis szükségesnek tartjuk nyomtatékosan hangsúlyozni.

3. szám. A talmud. Irta: Blau Lajos. Kulturtörténelmi és etikai szempontból világítja meg a talmudot. A biblián alapuló szóbeli hagyománytól kezdve az amórák magyarázásáig pontosan magyarázza nemesak annak létrejöttét, hanem figyelemre méltatja annak további sorsát is. Sem az assyr ékiratok, sem az egyiptomi ásatások, sem a papyrus-leletek — mind megannyi magyarázó és megerősítő a talmud állításainak, — nem kerüli el figyelmét a hírneves tudósnak. Csodálatos tömörséggel előttünk laikusok előtt is érthetővé teszi a talmud valláserkölcsei, jogi, természettudományi vonatkozásait, amint azt csak egy oly tudós teheti, aki fel van vértézve a modern tudomány összes fegyvereivel. Szerintünk zsidó és keresztény, ha elfogulatlan akar lenni a lenézett és meg nem értett talmuddal szemben, kell, hogy elolvassa a talmud legnagyobb élő ismerőjének klasszikus munkáját.

A 4. és 6. kötet Kiss Arnoldnak Salamon ibn Gabirolról és Gábor Ignácnak Manuello életéről és költészetéről írt élvezetes munkái. Mindkettő gazdag gyűjteményt közöl a zsidóság e két ellentétes életfelfogású költőjéről. Gabiról a világirodalomnak európai talajon egyik legnagyobb pesszimista költője, míg Manuello a szent nyelven csicsergő valóságos hedonista. Egyik az élet örömeiről, mint magasabb ideálokért rajongó valóban magasabbrendű lény, már eleve lemond, azt elérni meg sem kísérli, az olasz ég szülőtte ellenben még öreg korában is visszasírja azt, amiből bizonyára bőven kivette részét ifjú korában. Kiss Arnold a saját, továbbá Makai Emil és Patai József mesteri fordításaiban tükrözteti vissza Gabiról mélyen érző s bánatosan lemondó lelkületét. E költemények szóljanak az olvasóhoz. Gábor Ignác tanulmányának rendkívül nagy érdeme, hogy Manuellót, mint Dante kortársát és barátját — azt lehet mondani — adatszerűen mutatja be. Nem hiányoznak tanulmányából Manuello olasz versei sem, melyeket eredetiben és sikerült fordításban közöl.

Dr. S. R.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-utca 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.
Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

PIECHNIK ÉS MECHTL

HÖLGYFODRÁSZTERME

Budapest, IV., Váci-utca 8. félemelet

TELEFON 31.

Cégünk különlegessége.

Legujabb divat.

Különlegességi ház

parókák és transformációk

Díjtalan kipróbálás.

Kötőde, kézimunka,

KOLLMANN, VII., AKÁCFA-UTCA 14 SZÁM.

előnyomda, gombáthuzás, fehér-
nemüvarrás, harisnyafejelések
jutányos árban.

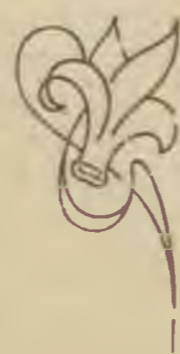
SIPOS I. JÓZSEF

Budapest, VII., Dohány-utca 14

fűszer, gyarmatárak
nagyban és kicsinyben

TELEFON: JÓZSEF 123-33.

Hölgyek figyelmébe! Női kiszolgálás.

HYGIEA

BUDAPEST. IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

NŐI egészségügyi, testegyesítő és
betegápolási cikkek.

Fűzők-, has- és csipőszorítók, melltartók
legtökéletesebb gyártása.

Újrendszerű haskötők méret szerint.

Sérvkötők, gummiharisnyák.

A
MULT ÉS JÖVŐ
NAPTÁRA

AZ 1923. (5683) ÉVRE

GAZDAG TARTALOMMAL MEGJELENT.

TRANSYL SZÖNYEGJAVÍTÓ ÉS SZÖVŐÜZEM

Budapest, VII., Vörösmarty-utca 20

Vállalja perzsa- és másfajta szőnyegek javítását, mosását és
új szőnyegek készítését. É esti tanfolyam tanulók részére.

Kertész
Női divatháza
BUDAPEST
IV., VÁCI-UTCA 8.

bluzok, ruhák,
pongyolák, felöltők,
szőrmeárak, fehérneműek

Handelsmann Arnold

VII., Rottenbiller-utca 54. Telefon: József 109-27.

Üveg, porcellán, díszmű, képkeret

TAVASZI DIVAT-KIÁLLÍTÁSON.

SCHLEIFER SÁNDOR

KÖTÖTT-, SZÖVÖTT- ÉS RÖVIDÁRU
NAGYKERESKEDÉS

BUDAPEST, V., ERZSÉBET-TÉR 16.
(Nagykorona-u sarok) Telefonszám: 185-16

Szombaton és ünnepnapon zárva.

FISCHER SIMON ÉS TÁRSAI R.-T.

SELYEM- ÉS NŐIDIVAT ÁRUHÁZ
BUDAPEST, V. KER.,
BÉCSI-UTCA 10. SZ. *Engros - Detail.*

WÁMOSCHER ÉS TÁRSA

TELEFON
124-70

*különlegességek francia és amerikai
fűző-gyártmányokban*
BUDAPEST, V., Dorottya-utca 12

BRUST DÁVID kötött-, szövött- és rövid-
áru nagykereskedés // Budapest, V., Sas-utca 19

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám
103-85

BUDAPEST VI.
NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Sürgőnycim:
Wilurgummi

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, eső-
köpenyek, mentőszekrények, tennisz- és footballabdák,
orvosi és szülészeti cikkekben.

RADIÓ FOTÓ ÉS VEGYIPAR

Dr. Bálint István és Társai
IX., Mester-utca 9. / Mindenféle vegyszerek kaphatók.

TELEFON:
József 68-61
József 31-43

Uri divat és fehérnemű. Uri ruházat mérték szerint

Brachfeld F.

Budapest, V., Dorottya-utca 1. (Gizella-tér.)

Hálósobákat, ebédlőket,

uriszobákat, szalon- és klubgarnitúrákat, konyha- és
előszobaberendezéseket legmérsékeltébb áron szállít

Sándor Ignác butoráruháza

Budapest, VI., Dessewffy-utca 8. szám.

Paplant minden minőségben és Blau-nál
kivitelben legjutányosabban
VII., Király-utca 19. Telefon: József 128-59.

Bárány Oszkár

textiláruk gyártása és
nagykereskedése
Budapest

V. Nagykorona-utca 11. (Szent István-tér sarok)
Telefon 89-69, 92-18

Wien, I. Gölsdorfasse 2. Telefon 14-4-90.

Guttman Béla Rt.

*Harisnya, Keztyű,
Jumper, Mellény és Kabát
különlegességi cikkek
divatáruháza*

BUDAPEST, IV. KORONAHÉRCÉG-UTCA 6
TELEFON 151-78.

IFJ. WEISS GYULA

tükör- és táblaüvegnagykereskedő
Budapest, V. Vadász-utca 29. sz.

Szigoruan rituális flu-internátus középiskolai,
kereskedelmi
és polgári iskolai tanulók számára. Szigorú felügyelet és
gondos ápolás, a legkitünőbb ellátás, egyéni nevelés. Az összes
iskolához közel. Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel.

Legjobb referenciák. Cim:

Virág Gyuláné, Budapest, VI., Ó-utca 42.

Erdődi és Neumann

Budapest, VI., Vilmos császár-út 27. sz

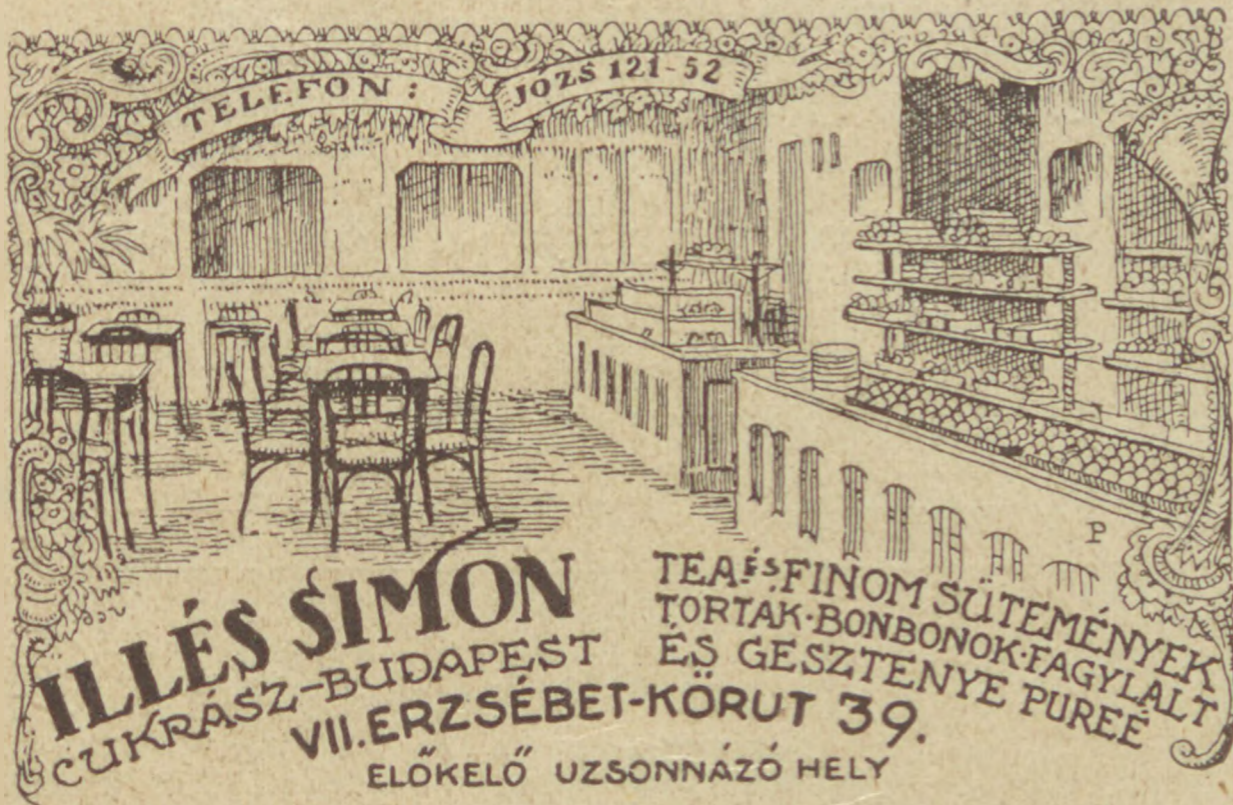
TELEFON
103-82

LEKTROTECHNIKAI CIKKEK NAGY RAKTÁRA. Villa-
mos fűtő és főzőkészülékek, mennyezetvilágító csillá-
rok, asztali lámpák, szellőztetők, izólámpák és az ösz-
szes szerelési anyagok kaphatók

MENYASSZONYI KELENGYÉK
GYERMEKFEHÉRNEMÜEK

SZÉKELY JENŐ, IV., Kammermayer Károly-u. 2.
Szervita-tér, sarokház. Telefon: 45-75.

Barmicvo- és nászajándékul könyvet és zeneművet RUZITSKA O.-nál vegyünk. Károly-körut 9 Használt könyvet veszünk.

Női kalapok
elsőrendű
anyagból

Brachfeld

Sport- és autó-sapkák
Női-divat különlegességek

IV., Kigyó-utca 5. szám Klotild-palota
Váci-utca sarkán.

SLOVAK PEDICURE-SPECIALIST

Fagykezelés - Frostbehandlung

Elsőrangú hölgyfodrászat és arcápolás
BUDAPEST, IV., Türr István-utca 8. Váci-u. sarok.

KOLBEN MARGIT Budapest, IV., Haris utca 1
(Váci-utca 30.)

Telefon: 166-65. Blúz- és pongyola-különlegességek.

Pollák Szerén

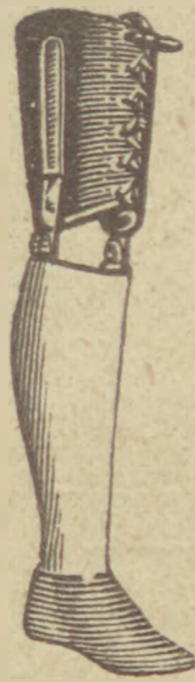
NŐIKALAP-DIVATTERME BUDAPEST
IV. HARIS-BAZÁR 3.

Szőnyegek Telefon 11-21.
Alapított: 1899

terítők, pokrócok, matraccsinvatok, kocsigártó- és kárpitos-kellékek stb. stb.

Neumayer Fülöp r.-t

Budapest, V., Deák Ferenc-tér 1. szám

A. A MARKS-féle amerikai
gummilábfejes

m ű l á b a k

a legtökéletesebbek!

Törés kizárva. Zajtalan, puha és kényelmes
járás 10-15 évi tartósság mellett.

Magyarország egyedüli gyártója:

SZIKLA D. orvosi mű-
szergyáros

Budapest, VIII. kerület, Rákóczi-út 19 szám
(Uránia Színház mellett)

Telefon: József 121-15. Kérjen prospektust!

KERTÉSZ JÓZSEF

SZŰCS

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-UT 9.

(Kalvin-térenél)

SEALSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-
KABÁTOK, FEHÉR ÉS SZÜRKERÓKÁK
NAGY VÁLASZTÉKBAN ELŐNYÖS
ÁRAK MELLETT.

Maison Izsa női divatterme
IV., Hajó-utca 12-14.
Angol és francia toiletteket készít hozott anyagból is.

WEITMANN

HÖLGYFODRÁSZ

BUDAPEST, IV.,

RÉGI POSTA-UTCA 11

Telefon 118-71.

ARANY Van ennél szebb?

SZŐKE A felülmúlhatatlan Hyvarjon-féle „ONO“ Golden
Hair Wash világosbarna, vörös, szőke vagy fe-
HAJ! keze haját fokozatosan világossá, majd arany-
ragyogásúvá változtatja át. Nagy üveg K 400.-

Kapható: Opera-gyógyszertár, VI., Andrássy-út 26. Kartsch-
m-proff-drogéria, Rákóczi út 50.

PAPLANÉRT első utja SZALAI
a paplankirályhoz
legyen, legolcsóbb forrás, legnagyobb
választék, átdolgozást is vállal.

Budapest, VII., kerület. Kertész-utca 35. szám

„Albus” Szappangyárak

Telefon: József 90-05.
Sürgöncim: Albuszappan.

Schützer Jakab és Fia

Kristálysódagyár!

Budapest, VIII. Népszínház-utca II. sz.

Glyceringyár!

Gyártmányok: „Albus” házi- és harangszappan, kézmosó-szappan, kenőszappan, borotva- és cocusszappan.

Fűző és mégsem fűző

(törv. védve)

Könnyű,
kényelmes,
elegáns

Női fehér-
neműek,
ágyneműek

GERŐ, Király-utca 69. sz.

Közvetlen a Királysínháznál

Feltétlenül
jószabású

FÉRFIRUHÁKAT

kizárólag angol szövetekből elsőrendű
kivitelben készít mérsékelt árak mellett

Szombat és
ünnepnapi
zárva.

GROSZ LIPÓT férfiszabó
Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON:
107-73

ROSSZ SZABÁSÚ RUHÁKAT
jutányosan átalakítok és fordítok. —

Szállítunk minden állomásra,
Budapesten

fuvartételekben is üzemi szenet, kovács-
szenet, kokszot, faszenet, tüzfát
hasábosan és felapritva

Szénipari és Kereskedelmi R.-T.

Somosujfalusi kőszénbányája

Budapest, V., Vilmos császár-ut 72.

Szénecsúza és gőzfavágó: Telefon 10-26.

Budapest Lipótvárosi pályaudvar.

Telep: telefon 95 48.

HÜTTL TIVADAR
PORCELLÁNGYÁROS

BUDAPEST, V., DOROTTYA-UTCA 14.

Salon de Coiffure „Dorján”

Különleges vallási paróka modern készítése.

Ondolálás. Hajfestészet Kozmetika. Arcápolás.
Modern hajmunkák

NAGY ADORJÁN

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRUT 15. SZÁM.

SCHEINER ILONA

Telefon
175-25

BUDAPEST V., BÉCSI-UTCA 8. SZ.

*Női kézimunka és rajzműterem.
Mindennemű kézimunka-anyag
nagy választékban.*

Ékszer,

aranyat, ezüstöt vesz, javi-
tásokat elfogad

KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII., DOB-UTCA 3.

Károly-körut mellett.

Frankl A. Herm. és Fiai

Részvénytársaság Budapesten
Vas- és ércáru-üzlet nagyban.

IRODA: V., VÁCZI-UT 6. (FRANKL VASUDVAR)
RAKTÁR: V., VÁCZI-UT 178 - 188. SZ.

Brilliánsokat,

gyöngyöket, ékszereket mindenkinél drágábban vesz SZÉKELY EMIL ékszerüzlete Budapest, VII., Király-utca 51. Teréz-templommal szemben. Cimre tessék figyelni! Telefon: József 105-35.

VERES MŰVÉSZI GYERMEK-FÉNYKÉP SPECIALISTA

MŰTEREM: BUDAPEST V., HARMINCAD-UTCA 3.
TELEFON: 135-70.

BAUERNE különlegességi fűzőterme

Budapest, IV., Harmincad-utca 4.

Hölgyfodrász
MANICŪR, HAJFESTÉS
ártalmatlan növény török-
pasztával, „HÄNNE“-vel.
KOSMETIKA.

A szépségápolást elsőrangu megbízható munkaerők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám,
a főpostával szemben.
Telefon 122-58.

Gallérjait, frakkingeit és
fehérneműt a „KIRÁLY” gőzmosó-
dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Maison Margit

angol és francia nődivat-terme

BUDAPEST, IV.
Váci-utca 20.
Telefon: 140-62.

A legújabb párisi modellek állandó bemutatása. Hozott anyagokból megrendelések jutányosan vállaltatnak: Vidékiek soron-
kívüli kiszolgálásban részesülnek.

Pollák Gizi és Margit nőikalap-
terme

IV., Aranykéz-utca 4. III. emelet 24.

Legújabb párisi modellek. Alakítások és javítások a legutolsó divat szerint és a legjutányosabban.

„OTTO” VACUUM MEGÓVÓ VÁLLALAT
Cégtulajdonos: ROSENFELD OTTÓ
Budapest VII. Sip-utca 7. sz. — Telefon József 125-25.
Szőnyegjavító-, mosó- és himző-osztály házi kezelésben.

Elvállal szőnyegek javítását, porolását és mosását. — Fügönyök, szőrmék és mindennemű szőnyegek megóvását és molyirtását. — Szőnyegek vétele és eladása. — Mérsékelt árak.

LUSTIG ÉS NEMÉNYI FONDÉE 1883.

Műhímzési intézet, rajz-műterem BUDAPEST, IV.
Ő Felsége a királyné elismerő okmánya. BÉCSI-UTCA 9.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból készítünk angol és francia toilleket és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60. III. em. (Lift)
Telefonszám: József 9-95.

Maison LICHTENSTEIN

angol és francia nődivat-terme

Eredeti modellek.

BUDAPEST, IV.
Irányi-utca 15. II. 6.

JAKOBI G. LAJOS Telefon: 153-94.

URI SZABÓ Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6.

† THERAPIA † NAGYMEZŐ-UTCA 14.
(Szerecsen-utca sarok)

Különlegességi szaküzlet:

Haskötők és sérvkötőkben. Hygien. cikkek nagyraktára.

Salamon Nővérek

NŐI DIVAT-
TERME

BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 15. SZÁM

NÓIKALAP-TEREM

FÜRST IRÉN

V., DEÁK FERENC-UTCA 10
I. EMELET.

Hirdetéseket felvesz
a kiadóhivatal
VI., Révay-utca 14.

BLUZOTTHON

PRINCZ SÁNDOR, BUDAPEST, VII., KIRÁLY-UTCA 23.

RUHÁK, BLUZOK, PONGYOLÁK, ALJAK
mélyen leszállított árban

Szövet blúz K 2890 | Kötött blúz K 1590
alj. K 1950 | pongyola K 2950

MINDENKINÉL
OLCSÓBB A

GLÜCK ÁRUHÁZ BUDAPEST, KIRÁLY-UTCA 33.
FÉRFI-, NŐI SZÖVETEKBE, SELYMEKBE ÉS MOSÓKELMÉKBE.

Hajszálakat hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrassy-út 38, I. Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás.

*Tavaszi női- és gyermek-
ruha vásár* *Baron Testvérek*
VI., Szondy-utca 46. sz.

SUGÁR ÉS BARNÁ

FEHÉRNEMŰ- ÉS URIDIVAT RAKTÁRA

BUDAPEST VI.
TERÉZ-KÖRUT 6. SZ.
TELEFON 105-75.

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24.

SZÁNTÓ JÓZSEF SZŐRME-
ÁRUHÁZA
BUDAPEST, VII., KLAUZÁL-TÉR 7. SZÁM
Klauzál-utca sarok. Telefon: József 128-29.

Szőreltávolítás hölgyek
arcáról,
karjáról és egyéb kellemetlen szőrök

„RAVISANT“ hajeltávolítóval érhető el rövid
használat után. Teljesen kikapcsolja a szálakat
s káros nyomokat nem hagy hátra, amiért fele-
lősséget is vállalok. Hidegen használendő. Vi-
dékre diszkrét szétküldés használati utasítással.

Ára 400 kor. Botár Regina Arcápolási
Intézet, Budapest, VII., Erzsébet-körut 34.
A legjobb szeplőkrém is kapható. Keze-
lés egész nap.

Megjelent ötödik kiadásban

PATAI JÓZSEF

KABALA

LELKEK ÉS TITKOK

Misztikus novellák a chászidok, kabba-
listák és csodarabbik világából.

A negyedik kiadás négy hét alatt
elfogyott.

Ára szép kiállításban, finom papíron
nyomva 600 korona és portó.

Megrendelhető:

a **MULT ÉS JÖVŐ** kiadóhivatalánál
Budapest, VI., Révay-utca 14. szám.

WEISZ MARISKA
KÉZIMUNKA-ÜZLET

V., LIPÓT-KÖRUT 22.
TELEFON-SZÁM: 62-34.

Függönyök, ágyterítők, gobe-
linek, gyapjufonalak nagy-
ban és kicsinyben.

KOMÁROMI HARISNYAÁRUHÁZ
KÖTÖTT KABÁTOK, JUMPEREK NAGY VÁLASZTÉKBAN.

VI., NAGYMEZŐ-UTCA 14.
Andrassy-út mellett.

A Remény illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg
Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Előfizetési díja egész évre 1600 korona.

Téli éjszakák.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30

Baron Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára